

ROLA WARTOŚCI ETYCZNYCH WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE

WARTOŚCI ETYCZNE WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA

(cz. I)

ROLA WARTOŚCI ETYCZNYCH WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE

WARTOŚCI ETYCZNE WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA

(cz. I)

Redakcja

Iwona Dudzik

Barbara Czuba

Krzysztof Rejman

Recenzent

prof. dr hab. Beáta Balogová

ISBN 978-83-65823-06-9

Wydawca

Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły
Techniczno-Ekonomicznej
im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

Projekt, skład i druk

druk-24h.com.pl
DRUKARNIA CYFROWA

Białystok, ul. Zwycięstwa 10
tel. 85 653-78-04
e-mail: biuro@partnerpoligrafia.pl

Jarosław 2017

Spis treści

WPROWADZENIE	7
--------------------	---

Iwona Dudzik, Sylwia Nowak

ROLA WARTOŚCI W ŻYCIU WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA. NA PODSTAWIE PRZEPROWADZONYCH BADAŃ WŁASNYCH	9
--	---

Izabela Pinda

KTO NAS UCZY POZNAWAĆ WARTOŚCI?	23
---------------------------------------	----

Karolina Kwaśniak

ZADANIA I WYZWANIA STOJĄCE PRZED EDUKACJĄ ETYCZNĄ I AKTUALNYM WYCHOWANIEM MORALNYM	35
---	----

Aneta Kurowska

SZCZEGÓLNIIE WAŻNE WARTOŚCI MORALNE W ZAWODZIE NAUCZYCIELA	53
---	----

Małgorzata Podgórska

PROMOCJA WARTOŚCI MORALNYCH WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE	65
--	----

Joanna Inglot-Kulas, Patrycja Kloc

STRES JAKO ANTYWARTOŚĆ – STRES SZKOLNY W OPINIACH MŁODZIEŻY SZKOŁY PONADGIMNAZJALNEJ. RAPORT Z BADAŃ	81
---	----

Joanna Inglot-Kulas, Marlena Czernisz, Monika Krupa, Kinga Kumka

WARTOŚCI W KOMUNIKACJI INTERPERSONALNEJ WŚRÓD MŁODYCH LUDZI	95
--	----

Joanna Inglot-Kulas, Sylwia Nowak, Małgorzata Ficak

KSIĄŻKA JAKO WARTOŚĆ – CZYTELNICTWO WŚRÓD STUDENTÓW PEDAGOGIKI PWSTE W JAROSŁAWIU. RAPORT Z BADAŃ	105
--	-----

Joanna Inglot-Kulas, Joanna Mazurkiewicz, Michał Strawiński

WSPÓŁCZESNE MEDIA A WARTOŚCI – PRZEKONANIA MŁODZIEŻY GIMNAZJALNEJ DOTYCZĄCE PORTALI SPOŁECZNOŚCIOWYCH W ICH ŻYCIU. RAPORT Z BADAŃ	121
---	-----

WPROWADZENIE

Cele opracowania

Niniejsze opracowanie jest pokłosiem III Sympozjum Naukowego studentów pedagogiki Instytutu Humanistycznego Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. B. Markiewicza w Jarosławiu pt. „Rola wartości etycznych we współczesnym świecie”, które miało miejsce 7 kwietnia 2017 r. Adresowane było do studentów, wykładowców, pracowników Uczelni, uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych oraz wszystkich osób, które zainteresowane były udziałem w sympozjum. Jego głównym celem było zwrócenie uwagi na wartości etyczne współczesnego człowieka.

Teksty zawarte w części pierwszej pt.: *Rola wartości etycznych we współczesnym świecie. Wartości etyczne współczesnego człowieka* poruszają zagadnienia dotyczące szeroko pojętego znaczenia wartości.

Między innymi podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytania: Czy wartości są potrzebne człowiekowi i do czego? Czy w swoim życiu człowiek kieruje się wartościami? oraz określenia, jakie wartości obecnie uważane są za najważniejsze, a jakie były w przeszłości i co jest przyczyną kryzysu wartości wśród młodzieży.

Zwrócono również uwagę na role wartości, jakie odgrywają w naszym codziennym życiu oraz dzięki komu je poznajemy. Podkreślone zostało przede wszystkim – co to są tak naprawdę wartości, jakie są ich rodzaje, gdzie się ich uczymy. Podjęto również próbę odpowiedzi na pytanie: Po co potrzebne są nam wartości? oraz ukazana została wizja świata bez wartości.

W kolejnym artykule zwrócono uwagę na zmiany, jakim podlega współczesne społeczeństwo, tym samym w znacznej mierze oddziałując na rodzinę, jej funkcjonowanie oraz rozwój młodego pokolenia. Przedstawiono przeobrażenia, jakie zaszły w jej strukturze, zmieniając system wartości, a także model rodziny z tradycyjnej na współczesną. Podkreślono, że zadania, z jakimi muszą zmierzyć się rodzice, wychowując swoje dziecko, różnią się od tych sprzed lat. Scharakteryzowano także zadania i wyzwania, jakim muszą podołać rodzice, aby prawidłowo wychować dziecko pod względem etycznym, jak i moralnym.

Kolejny tekst zwraca uwagę na specyfikację zawodu nauczyciela, trud wychowania dziecka i młodego człowieka, rolę nauczyciela w jego życiu. Ukazano, jakimi wartościami powinien się cechować i kierować nauczyciel tak, by być jak najlepszym wzorem do naśladowania.

W dalszej części zajęto się rolą wartości moralnych w aktualnym społeczeństwie oraz ich promocją we współczesnym świecie. Zwrócono uwagę na przestrzeganie wartości moralnych oraz na to, kto powinien je promować. Czy promowaniem wartości moralnych powinien zająć się Kościół, państwo, rodzina czy też społeczeństwo, a może powinny być to media?

Kolejni współautorzy zwracają uwagę na fakt, iż z roku na rok życie człowieka staje się coraz bardziej intensywne, bogate w nowe, często skomplikowane sytuacje. Nie zawsze jednostka potrafi im sprostać, a ceną, jaką za to płaci, jest stan jej zdrowia. W ostatnich latach jako główną przyczynę wielu schorzeń psychicznych jak i fizycznych badacze wymieniają stres. Artykuł składa się z części teoretycznej oraz empirycznej, w której przedstawione zostały wyniki badań przeprowadzonych wśród uczniów klas trzecich szkoły ponadgimnazjalnej. Celem badań było poznanie opinii młodzieży dotyczących problematyki stresu, szczególnie w aspekcie stresu jako antywartości.

Następny tekst podejmuje problematykę wartości prezentowanych wśród młodych ludzi – w aspekcie komunikacji interpersonalnej. Tezy skupiają się na wyjaśnieniu pojęcia komunikacji, jej znaczeniu oraz roli, jaką pełni w życiu młodzieży, szczególnie w zakresie przekazywanych wartości.

Zwrócono również uwagę na fakt, iż książka w życiu człowieka może spełniać niezwykle ważną rolę. Oprócz tego, że czytanie może bardzo rozwijać jednostkę, książki mogą być również nośnikiem i promocją wartości. W artykule podjęto próbę przedstawienia analizy czytelnictwa wśród studentów pedagogiki Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu.

Na koniec podkreślono, iż we współczesnym świecie, dotychczasowe normy i wartości ulegają wielkim zmianom. Dzieje się tak przez ogromny skok technologii oraz podejście społeczeństwa do tych udogodnień. Najbardziej jest to zauważalne wśród młodzieży, która będąc na etapie wyboru najważniejszych dla siebie wartości, szuka swojej życiowej drogi. Portale społecznościowe z założenia mają pomóc młodym ludziom odkryć siebie i zwiększyć kontakty z rówieśnikami.

Artykuł składa się z części teoretycznej oraz empirycznej, w której przedstawione zostały wyniki badań przeprowadzonych wśród uczniów gimnazjów. Celem badań było wskazanie wartości ważnych dla młodzieży gimnazjalnej, szczególnie w aspekcie współczesnych nowych mediów.

ROLA WARTOŚCI W ŻYCIU WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA. NA PODSTAWIE PRZEPROWADZONYCH BADAŃ WŁASNYCH

Streszczenie: Czy wartości są potrzebne człowiekowi i do czego? Czy w swoim życiu człowiek kieruje się wartościami? W artykule tym przedstawiono, co rozumieją pod pojęciem wartości oraz rolę wartości, jakimi kierują się w swoim życiu studenci Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu. Na podstawie przeprowadzonego badania określono, jakie wartości obecnie uważane są za najważniejsze, a jakie były w przeszłości i co jest przyczyną kryzysu wartości wśród młodzieży.

Słowa kluczowe: życie człowieka, wartości, hierarchia, aspiracje.

Wstęp

Przez całe życie człowiek realizuje system wartości. Każdy człowiek, jako osoba wolna, ciągle sam dokonuje wyboru pewnych wartości. Sam dokonuje wyboru, co jest dla niego i jego rodziny ważne, cenne, co jest warte poświęcenia, co będzie stanowiło dla niego cel. Przyjęty przez człowieka system wartości oddziałuje na jego osobowość, nadaje sens życiu. Kształtowanie pożądanej hierarchii wartości powinno być widoczne w stawianiu się coraz lepszym. Człowiek w trakcie wartościowania powinien dążyć do wartości wyższych, odrzucając wartości pozorne oraz rezygnować z wartości niższych.

Warto więc zastanowić się, dokonując analizy wyników badań, jakie wartości są najważniejsze dla osób w różnym wieku, jak zmieniał się system wartości wraz ze zmianami ogólnospołecznymi.

Analiza wartości

Co to są wartości, a zarazem, do czego potrzebne są w życiu współczesnego człowieka? Każdy zadaje sobie to niełatwe do odpowiedzi pytanie na różnych etapach swojego życia lub w różnych sytuacjach życiowych. Jednakże zabieganie, ciągły brak czasu powodują, że nie zatrzymujemy się na dłużej nad tym ważnym i bardzo trudnym zagadnieniem i jego rolą w życiu. Wartości obejmują i porządkują wszystkie wymiary życia ludzkiego. Dotyczą sfery fizycznej, psychicznej, duchowej i społecznej. Stanowią kryteria, które umożliwiają człowiekowi integralny rozwój oraz realizację jego aspiracji życiowych. Wartości określają nasze postawy wobec ludzi oraz rzeczy. Mają wpływ na stany emocjonalne oraz na samoocenę.

Pytanie o wartości, hierarchię wartości, aspiracje stanowi przedmiot badań i rozważań naukowych wielu dyscyplin społecznych, w tym także psychologii.

„Wartość w świecie codziennego życia i działania człowieka jest zawsze wartością czegoś. Wartość jest czymś pochodnym w stosunku do własności, jakie przysługują przedmiotowi wartościowemu. Wartość niejako nadbudowuje się nad tymi własnościami przedmiotu wartościowego”¹.

Wzorem godnym naśladowania w życiu każdego człowieka powinien być Ojciec Święty Jan Paweł II. „Dla Jana Pawła II szczególnie ważnymi wartościami życia ludzkiego były miłość i rodzina”².

Wartości – ujęcie definicyjne

Sprecyzowanie pojęcia wartości nie należy do rzeczy prostych. Na ogół przyjmuje się, że wartość stanowi podstawową kategorię aksjologii oraz oznacza to wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich³.

Słownik współczesnego języka polskiego definiuje zjawisko wartości w następujący sposób: „2. Cecha stanowiąca o nieprzeciętnych walorach kogoś lub czegoś; ważność, znaczenie”⁴. Nieco inaczej wartość określa *Leksy-*

¹ Cz. Porębski, *Co nam po wartościach?* Ośrodek Myśli Politycznej Księgarnia Akademicka, Kraków 2001, s. 77.

² J. Majewska, *Opowieść o Janie Pawle II*, Księgarnia wysyłkowa, Wyd. Siedmiogród, Wrocław 2005, s. 32.

³ Zob. K. Rejman, *Diagnoza kryzysu kultury w twórczości Floriana Znanieckiego*, [w:] *Szkola i jej wychowankowie. Między tradycją a wyzwaniem edukacji przyszłości*, M. Chodkowska, M. Berman (red.), Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010, s. 174–181.

⁴ *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 2001, t. 2, s. 501.

kon PWN: „wszystko to, co cenne i godne pożądanía, co stanowi cel dążeń ludzkich”⁵. Przyjmując takie definicje, można uznać za wartości dosłownie wszystko. A skoro tak, to mogą być one oceniane pozytywnie lub negatywnie (antywartości). Dlatego bardzo istotnym zagadnieniem jest proces wartościowania, który można rozumieć następująco „W aspekcie prakseologicznym jest to sztuka wyborów, nie pomijając wpływów kulturowych, tego, co cenne. Zachowania ludzkie ocenić można w kategoriach etycznych jako dobre, złe lub szlachetne czy podłe. Problematyka aksjologiczna w szerszym kontekście rozciąga się na wszystkie sfery działalności ludzkiej, np. zainteresowania, styl życia, wychowanie, poglądy, aktywność społeczna. Z punktu widzenia jednostki proces wartościowania pomaga w partycypowaniu człowieka w świecie wartości poprzez ukierunkowanie zachowań w sytuacjach społecznych. Termin „wartość” używany jest w językach wielu dyscyplin społecznych, np. w filozofii, psychologii, pedagogice, ekonomii. Na wieloznaczność tego terminu wskazuje etymologia wyrazu, zapożyczona z języka niemieckiego”⁶.

Funkcjonowanie wartości w życiu każdego człowieka ma swój początek już w dzieciństwie. „Wychowanie do wartości realizuje się w dużej mierze w obrębie relacji rodzinnych. Wspólnota ta jest najmniejszą, ale zarazem podstawową komórką życia społecznego. Jej istotnym fundamentem aksjologicznym jest pełne oddanie siebie drugiemu człowiekowi w duchu miłości otwartej na życie. Jednak rodzina żyje i działa w kontekście kultury i szerszej społeczności, które kształtują postawy moralne, duchowe czy nawet ekonomiczne i gospodarcze”⁷.

Rola rodziny w przekazywaniu wartości jest nie do przecenienia. To właśnie rodzice są pierwszymi autorytetami, nauczycielami. „Dzieci mogą uczyć się wartości w rodzinie poprzez rozmowy, codzienne sytuacje, wydarzenia specjalnie zaprogramowane, przygotowane, ale najczęściej pierwszy kontakt z jakąś wartością jest nieświadomy, odbywa się poprzez modelowanie zachowania dorosłych w kontakcie z dzieckiem. Rodzice zawsze są przykładem dla swoich potomków – poprzez swoje działania ukazują bardziej niż przez słowa, jakim rzeczom przypisują wartość i w co wierzą. Rola rodziny w przekazywaniu wartości swemu potomstwu, norm, zwyczajów, postępowania jest nadal pierwszoplanowa i najważniejsza. Od urodzenia aż do śmierci jednostka jest pod wpływem tego, co myślą, co cenią, do czego dążą, w co wierzą, co

⁵ *Leksykon PWN*, Warszawa 1972, s. 1256.

⁶ F. Kozaczuk, *Świat wartości młodzieży z symptomami niedostosowania społecznego*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005, s. 9.

⁷ I. Dudzik, *Rodzina wobec kryzysu wartości. Refleksja etyczna na marginesie przeprowadzonych badań*, [w:] *Rodzina. Wartości. Przemiany*, M.E. Ruszel (red.), Wyd. Fundacja Uniwersytecka w Stalowej Woli, Stalowa Wola 2010, s. 240.

uznają za najważniejsze, według jakich zasad postępują rodzice i inni członkowie rodziny”⁸.

Wartościowanie jest procesem ciągłym, odbywającym się nieustannie. Można przyjąć, że temu procesowi podlega wszystko. „Powinniśmy jednak starać się odrzucać wartości pozorne, złudne oraz rezygnować z tych niższych, nieistotnych na rzecz wartości wyższego rzędu”⁹. Moralista R. Ingarden pisze, że „człowiek jest odpowiedzialny za zrealizowanie określonej wartości pozytywnej (lub negatywnej), lecz również za unicestwienie innej, konkurującej z tamtą wartością”¹⁰.

Wartości zatem, jak wynika z wyżej wymienianych definicji, mogą mieć istotny wpływ na funkcjonowanie człowieka, inspirują go do osiągnięcia czegoś, co jest w pewnym stopniu przez niego wyobrażalne. Jak również regulują zachowanie celowe, ukierunkowane na osiągnięcie danego celu, który jest w określonym stopniu wyobrażalny przez jednostkę. Nie dadzą się wyprowadzić z prawa natury, czy też norm, ale wynikają z doświadczeń jednostkowych preferowanych w grupie społecznej¹¹.

Hierarchie wartości

Wszystkie wartości tworzą system nazywany sieciami wartości. Jeśli niektóre z nich są przez człowieka preferowane i szczególnie wysoko cenione, tworzy się wówczas hierarchia wartości. Hierarchię potrzeb i wartości tworzą ludzie. Człowiek na pierwszym miejscu stawia własne dobro i swoich bliskich oraz wartości z nimi związane, natomiast dla innego najważniejszą wartość może mieć dobro ogółu, pomyślność czy poznanie tajemnic przyrody. Z reguły jest tak, że jesteśmy w stanie ustalić, co jest dla nas i naszych bliskich najważniejsze, a co mniej ważne. Osobiste systemy wartości przeistaczają się pod wpływem zmian. Zmiany te zależą od ogólnospołecznych zmian otoczenia,

⁸ G. Bielecka, *Rodzina jako środowisko wspomagania rozwoju i przekazywania wartości*, [w:] *W dyskursie pedagogicznym i edukacyjnym doby współczesnej*, K. Barłóg (red.), Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław 2012, s. 234.

⁹ I. Dudzik, *Proces wychowania a wartości*, [w:] *W dyskursie pedagogicznym i edukacyjnym doby współczesnej*, K. Barłóg (red.), Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław 2012, s. 206.

¹⁰ K. Miłek, *Rodzice jako osoby odpowiedzialne za proces wspomagania rozwoju rodziny*, [w:] *W dyskursie pedagogicznym i edukacyjnym doby współczesnej*, K. Barłóg (red.), Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław 2012, s. 244.

¹¹ K. Rejman, *Religia w społeczeństwie pluralistycznym*, Stalowa Wola: Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej KUL, Filia Stalowa Wola, 2006, s. 28.

takich jak przemiany gospodarcze, kulturowe, ustrojowe. Zależne także od następstw życiowych człowieka, rozwoju, dojrzewania, dorastania, starzenia czy zmian, jakimi są okoliczności życiowe, czy też psychika ludzka, która się zmienia pod wpływem przeżycia nowych doświadczeń. Cały szereg badań opartych na wartościach wśród osób dorosłych pokazuje ogólną tendencję do umieszczania systemu wartości, jako najwyżej cenionych, wartości afiliacyjnych, takich jak: rodzina, miłość, przyjaźń. Dowodzi to rutynowemu od wielu lat akceptowaniu dla tradycji w Polsce wartości, mimo zachodzących zmian politycznych, społecznych i gospodarczych oraz upływu czasu. Jednakże dokładna analiza tych samych doniesień empirycznych przedstawia, iż współczesny człowiek skupia się na wartościach służących osobistym celom. „Wartości są drogowskazami ukierunkowującymi aktywność człowieka na pewne cele, wzorcami, standardami czy kryterium planowanych zachowań i stanów. Mogą one kierować zachowaniem ludzi, ale też i ludzie mogą się w postępowaniu kierować wartościami”¹².

„Socjologowie badający sferę wartości w różnych społeczeństwach świata zachodniego wskazują na istniejącą hierarchię wartości, a w niej – na dominowanie wartości indywidualistycznych nad prospołecznymi, postmaterialistycznych nad materialistycznymi (lub *vice versa*), wartości samorozwojowych nad wartościami akceptacji i obowiązku”¹³.

Aspiracje człowieka

Wartości i aspiracje są pojęciami sobie bliskimi. „Wartości wyznaczają bowiem siłę i kierunek dążeń, i działań człowieka”¹⁴. Aspiracje jako pojęcie nie zostało jednoznacznie sformułowane. Jest zjawiskiem zmieniającym się równocześnie z rozwojem osobowości człowieka. Istnieje cały szereg czynników warunkujących aspiracje, zwłaszcza wiek, miejsce zamieszkania, pochodzenie społeczne i środowiskowe. W *Słowniku współczesnego języka polskiego* pod hasłem „aspiracje” czytamy: „1. cele, które ktoś stawia przed sobą; wymagania, ambicje: ogromne, skromne, wyższe aspiracje; 2. dążenie do samorealizacji w jakiejś dziedzinie, pragnienie osiągnięcia niepospolitych, ambitnych celów; ambicje: Aspiracje artystyczne, naukowe”¹⁵.

¹² F. Kozaczuk, *Świat wartości młodzieży z symptomami niedostosowania społecznego*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005, s. 31.

¹³ E. Budzyńska, *Podzielane czy dzielące? Wartości społeczeństwa polskiego*, [w:] *Wartości, postawy i więzi moralne w zmieniającym się społeczeństwie*, J. Mariański, L. Smyczek (red.), Wyd. WAM, Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Kraków, 2008, s. 37.

¹⁴ F. Kozaczuk, *Świat wartości...*, dz. cyt., s. 20.

¹⁵ *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1, Warszawa 2001, s. 27.

Natomiast aspiracje – według A. Jankowskiego – to „w miarę trwałe i względnie silne życzenia jednostki dotyczące właściwości lub stanów, jakimi ma się charakteryzować jej życie w przyszłości, oraz obiektów, jakie w tym życiu będzie chciała uzyskać”¹⁶.

Metoda i materiał badawczy

Badanie przeprowadzono metodą ankietową – kwestionariuszową w listopadzie 2016 roku. Respondentami ankiety byli studenci kierunku pedagogika (I i II rok – studia niestacjonarne i stacjonarne) Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu. Rozdano 100 ankiet.

Cel badań

Głównym celem badania była wstępna analiza roli wartości w życiu człowieka dokonana na podstawie uzyskanych odpowiedzi na następujące pytania:

1. Co rozumie się pod pojęciem wartości i skąd czerpane są wiadomości na ten temat?
2. Które wartości dla badanych są najważniejsze?
3. Jakie są najważniejsze wartości w XXI wieku, a jakie były uznawane za najważniejsze w przeszłości?
4. Co jest przyczyną kryzysu wartości wśród młodzieży?

Wyniki badań

W badaniu wzięło udział 100 osób, w tym 57 kobiet – co stanowi 57% ankietowanych oraz 43 mężczyzn – 43%. Strukturę wiekową badanej grupy przedstawia tabela 1. Wszyscy ankietowani byli wyznania katolickiego.

Tabela 1. Wiek badanych

	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Do 20 lat	19	33,3	17	39,5	36	36
21–30 lat	14	24,5	12	27,9	26	26
31–40 lat	12	21,1	8	18,6	20	20
Powyżej 40 lat	12	21,1	6	14,0	18	18
Suma	57	100	43	100	100	100

Źródło: opracowanie własne.

¹⁶ A. Janowski, *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, Warszawa 1977, s. 32.

Badani odpowiadali na pytanie dotyczące rozumienia pojęcia wartość. Poniżej przedstawiono najczęściej pojawiające się odpowiedzi w poszczególnych grupach wiekowych.

Wśród badanych w wieku do 20 lat najczęściej pojawiały się odpowiedzi: „Coś bardzo ważnego, czym kierujemy się podejmując różne decyzje”.

„Wartość to dla mnie pozytywne cechy, coś, co ma bardzo pozytywne znaczenie, korzyści, zalety, dobro i ważne aspekty. Może być względna lub bezwzględna”.

„Wartość jest to pewna prawda, w którą wierzymy i kierujemy się w życiu”.

„Wartość jest czymś co cenimy, do czego dążymy, co ma dla nas duże znaczenie. To pewnego rodzaju wyznaczniki, które wskazują nam, co dla nas jest najważniejsze i czego oczekujemy od siebie i od innych”.

„Wartość może być swego rodzaju autorytetem, priorytetem, jakim kierujemy się w życiu”.

Respondenci w wieku 21–30 lat pojęcie „wartość” rozumieli jako:

„Wartość są to pewne postawy, sposób zachowania, jaki przekazują nam rodzice, szkoła”.

„Wartość, czyli priorytet, którym człowiek kieruje się w swoim życiu, co jest dla niego najważniejsze oraz jak postępuje”.

„Wartością można nazwać między innymi miłość, kulturę, szacunek dla innych ludzi, życzliwość, cierpliwość. Wartość każdy z ludzi posiada bez względu na wiek czy płeć”.

„Przekonania, według których postępujemy”.

W wieku 31–40 lat „wartość” była opisywana jako:

„Wartość to indywidualne przekonania danej jednostki, człowieka, którymi kieruje się w życiu, wybierając sposób życia, postępowania wobec innych i siebie”.

„Wartość to coś, czym kierujemy się w życiu, co wyznacza nam cel. To pewne cechy zachowania cenione i pożądane przez człowieka, społeczeństwo”.

„Wartość to pojęcie najważniejsze – szanuj najpierw siebie, potem kogoś – znaj swoją wartość i wartość drugiej osoby”.

„Wartość to ogólnie wiedza, posiadanie mienia”.

Zaś w wieku powyżej 40 lat odpowiadali:

„Poszanowanie drugiego człowieka, szacunek do siebie i innych, empatia”.

„Cecha dotycząca zasad, moralności, postępowania. Wartość mierzona jest osobistą oceną, indywidualnie dla każdego człowieka”.

„To, co człowiek ma w życiu, powinien cenić”.

„Normy uznane i akceptowane przez ogół społeczeństwa – często przekazywane z pokolenia na pokolenie – ideały, do których dążymy w procesie wychowania”.

„Uczciwość, przestrzeganie zasad i norm społecznych”.

Tabela 2. Wiedza na temat wartości

	do 20 lat		21–30 lat		31–40 lat		powyżej 40 lat		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Bardzo duża	4	11,1	3	11,5	2	10,0	0	0	9	9
Duża	19	52,8	20	77,0	10	50,0	13	72,2	62	62
Mała	11	30,6	3	11,5	6	30,0	4	22,2	24	24
Bardzo mała	2	5,5	0	0	1	5,0	1	5,6	4	4
Brak wiedzy	0	0	0	0	1	5,0	0	0	1	1
Suma	36	100	26	100	20	100	18	100	100	100

Źródło: opracowanie własne.

Odpowiadając na pytanie szóste, respondenci mieli ocenić swój poziom wiedzy na temat wartości. We wszystkich grupach wiekowych najczęściej wskazywano dużą wiedzę (62% wszystkich badanych). W grupie wiekowej 21–30 lat, aż 77% wskazało taką odpowiedź. Brak wiedzy na ten temat wskazała tylko jedna osoba w wieku 31–40 lat. Wyniki badań świadczą o tym, że poziom wiedzy na temat wartości jest wysoki.

Główne źródła pozyskiwania wiedzy na temat wartości to według badanych nauka Kościoła (24,9% respondentów) i Internet (23,5%). W grupie wiekowej powyżej 40 lat naukę Kościoła wskazało 31,8% ankietowanych, w wieku do 20 lat – 22,2%, 21–30 lat – 25%, a wśród 31–40-latków 22,7%. Internet najczęściej był wybierany przez osoby do 20 lat (29,6%), a najrzadziej przez osoby w wieku powyżej 40 lat (15,9%). W pozostałych grupach wiekowych wybór ten kształtował się na poziomie 25% wśród 31–40-latków i 19,2% dla 21–30-latków.

Tabela 3. Źródło pochodzenia wiedzy na temat wartości

	do 20 lat		21–30 lat		31–40 lat		powyżej 40 lat		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Z nauk Kościoła	18	22,2	13	25,0	10	22,7	14	31,8	55	24,9
Z poradników dla rodziców	2	2,5	7	13,5	3	6,8	3	6,8	15	6,8
Z literatury naukowej	9	11,1	5	9,6	9	20,5	6	13,6	29	13,1
Z czasopism	10	12,3	6	11,5	3	6,8	7	15,9	26	11,8
Z Internetu	24	29,6	10	19,2	11	25,0	7	15,9	52	23,5
Z telewizji	15	18,5	9	17,3	7	15,9	5	11,4	36	16,3
Z innych	3	3,8	2	3,9	1	2,3	2	4,6	8	3,6
Suma	81	100	52	100	44	100	44	100	221	100

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4. Hierarchia wartości

	do 20 lat		21–30 lat		31–40 lat		powyżej 40 lat		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Zdrowie	15	14,3	19	22,6	13	25,0	11	22,8	58	20,1
Rodzina	15	14,3	22	26,2	13	25,0	14	29,1	64	22,2
Wolność	0	0	0	0	2	3,8	1	2,1	3	1,0
Miłość	22	20,9	18	21,4	2	3,8	3	6,3	45	15,6
Przyjaźń	4	3,8	1	1,2	3	5,8	2	4,2	10	3,5
Sukcesy	5	4,8	0	0	0	0	0	0	5	1,7
Szczerość	5	4,8	16	19,0	3	5,8	2	4,2	26	9,0
Uczciwość	11	10,4	1	1,2	6	11,6	4	8,4	22	7,6
Pieniądze	2	1,9	1	1,2	0	0	0	0	3	1,0
Wykształcenie	7	6,7	1	1,2	2	3,8	3	6,3	13	4,5
Patriotyzm	0	0	0	0	0	0	1	2,1	1	0,3
Bóg	19	18,1	4	4,8	8	15,4	7	14,5	38	13,2
Inne	0	0	1	1,2	0	0	0	0	1	0,3
Suma	105	100	84	100	52	100	48	100	289	100

Źródło: opracowanie własne.

Ankietowani uważają, że najważniejszą wartością jest rodzina. Takiego wyboru dokonało 22,2% ogółu badanych. W grupie powyżej 40 lat w ten sposób odpowiedziało 29,1% osób, 26,2% w grupie 21–30 lat i 25% w grupie 31–40 lat. Najmniej, bo tylko 14,3% osób poniżej 20 lat uznało rodzinę za najważniejszą wartość. W tej kategorii wiekowej najczęściej wybieraną wartością była miłość. Takiego wyboru dokonało 20,9% spośród nich. Tuż za rodziną uplasowało się zdrowie, wybrało je 20,1% respondentów. W tym przypadku najczęściej wskazywały je osoby mające 31–40 lat (25%), a najmniej wyborów miało wśród osób poniżej 20 lat. Najrzadziej badani wskazywali na patriotyzm. Takiej odpowiedzi udzieliła tylko jedna osoba, co stanowi 0,3% badanych. Była to osoba w wieku powyżej 40 lat.

Tabela 5. Autorytet moralny badanych

	do 20 lat		21–30 lat		31–40 lat		powyżej 40 lat		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Rodzice	27	75,0	19	73,1	14	70,0	14	77,7	74	74,0
Przyjaciół	6	16,7	3	11,5	3	15,0	2	11,1	14	14,0
Ksiądz/katecheta	2	5,5	0	0	0	0	1	5,6	3	3,0
Nauczyciel	1	2,8	3	11,5	1	5,0	1	5,6	6	6,0
Koś inny	0	0	1	3,9	2	10,0	0	0	3	3,0
Suma	36	100	26	100	20	100	18	100	100	100

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki badań dowodzą, że autorytetem moralnym dla większości badanych są rodzice. Taką odpowiedź wskazało 74% respondentów. We wszystkich

grupach wiekowych ilość takich wskazań kształtowała się na poziomie około 70%. I tak w grupie wiekowej powyżej 40 lat – tak odpowiedziało 77,7%, do 20 lat – 75%, 21–30 lat – 73,1%, a wśród 31–40-latków 70%. Przyjaciół jest autorytetem dla 14% badanych, nauczyciel dla 6%, a ksiądz/katecheta dla 3%.

Złe przykłady oraz błędy wychowawcze uznali badani za główne przyczyny kryzysu wartości wśród młodzieży. Obie te odpowiedzi zostały wskazane przez 19,7% ankietowanych. W grupie do 20 lat złe przykłady wybrało 26,2% respondentów, 22,2% – powyżej 40 lat, 19,6% dla 21–30-latków i 7,5% osób w wieku 31–40 lat. Natomiast błędy wychowawcze stanowiły 25% wyborów wśród 31–40-latków, 21,7% wśród 21–30-latków, 19,4% wśród osób powyżej 40 lat, zaś pośród osób do 20 lat – 14,8% badanych.

Tabela 6. Przyczyny kryzysu wartości

	do 20 lat		21–30 lat		31–40 lat		powyżej 40 lat		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nie wiem	2	3,3	0	0	0	0	0	0	2	1,1
Brak autorytetów	10	16,4	6	13,1	9	22,5	5	13,9	30	16,4
Złe przykłady	16	26,2	9	19,6	3	7,5	8	22,2	36	19,7
Konflikty w rodzinie	13	21,3	7	15,2	3	7,5	2	5,6	25	13,7
Błędy wychowawcze	9	14,8	10	21,7	10	25,0	7	19,4	36	19,7
Brak wzorców w rodzinie	2	3,3	6	13,0	6	15,0	4	11,1	18	9,8
Odejście od wiary	7	11,4	3	6,5	1	2,5	5	13,9	16	8,7
Nie ma takiego kryzysu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zbyt duża łatwość dostępu do wszelkich dóbr	2	3,3	5	10,9	8	20,0	5	13,9	20	10,9
Suma	61	100	46	100	40	100	36	100	183	100

Źródło: opracowanie własne.

Charakter, osobowość to cecha najbardziej ceniona, wskazana przez badanych. Takiego wyboru dokonało 86% ankietowanych. W grupach wiekowych do 20 lat i 21–30 lat tę odpowiedź wskazało 100% uczestników ankiety, 70% 31–40-latków i 55,6% osób powyżej 40 lat. Wiedzę wybrało 30% osób w wieku 31–40 lat i 38,9% respondentów powyżej 40 lat. Jedna osoba mająca więcej niż 40 lat – (5,5%) najbardziej ceni u innych wykształcenie.

Tabela 7. Wartości widziane u innych osób przez badanych

	do 20 lat		21–30 lat		31–40 lat		powyżej 40 lat		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Wygląd zewnętrzny	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Wiedza	0	0	0	0	6	30,0	7	38,9	13	13
Wykształcenie	0	0	0	0	0	0	1	5,5	1	1
Charakter, osobowość	36	100	26	100	14	70,0	10	55,6	86	86
Dobra materialne (pieniądze)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Suma	36	100	26	100	20	100	18	100	100	100

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 8. Tolerancja lub jej brak u ankietowanych

	do 20 lat		21–30 lat		31–40 lat		powyżej 40 lat		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Tak	32	88,8	25	96,2	20	100	15	83,3	92	92,0
Nie	2	5,6	1	3,8	0	0	0	0	3	3,0
Nie wiem	2	5,6	0	0	0	0	3	16,7	5	5,0
Suma	36	100	26	100	20	100	18	100	100	100

Źródło: opracowanie własne.

92% uczestników uważa się za osoby tolerancyjne. Takiego wyboru dokonało 100% (31–40-latków), 96,2% (21–30-latków), 88,8% badanych do 20 roku życia oraz 83,3% osób powyżej 40 lat. Jedynie dwoje (5,6%) respondentów w wieku do 20 lat i jeden 21–30-latek (3,8%) uważa się za osoby nietolerancyjne. 16,7% osób powyżej 40 lat i 5,6% do 20 lat nie potrafi określić czy są tolerancyjni.

Badani uważają, że najważniejszą wartością w XXI wieku są pieniądze. Tak wskazało 33,9% wszystkich ankietowanych. We wszystkich grupach wiekowych takiego wyboru dokonał podobny odsetek ankietowanych (do 20 lat – 39,3%, 21–30 lat – 33,3%, powyżej 40 lat – 32,6% i 31–40 lat – 26,6%). Sukces to najważniejsza wartość dla 26,2% osób do 20 lat, dla 26,1% badanych powyżej 40 lat, dla 23,2% 21–30-latków i dla 22,4% 31–40-latków. Religia była wybierana najrzadziej (3,2% wszystkich badanych). Tę wartość wskazało jedynie 8,7% osób powyżej 40 lat i 8,2% w wieku 31–40 lat.

Tabela 9. Wartości najczęściej spotykane w XXI wieku

	do 20 lat		21–30 lat		31–40 lat		powyżej 40 lat		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Religia	0	0	0	0	4	8,2	4	8,7	8	3,2
Pieniądze	33	39,3	23	33,3	13	26,6	15	32,6	84	33,9
Miłość	5	6,0	5	7,2	3	6,1	2	4,3	15	6,0
Życie	0	0	3	4,4	4	8,2	4	8,7	11	4,4
Wykształcenie	6	7,1	11	16,0	6	12,2	3	6,5	26	10,5
Sukces	22	26,2	16	23,2	11	22,4	12	26,1	61	24,6
Zdrowie	7	8,3	5	7,2	5	10,2	5	10,9	22	8,9
Seks	11	13,1	6	8,7	3	6,1	1	2,2	21	8,5
Suma	84	100	69	100	49	100	46	100	248	100

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki badań wskazują, że rodzina była najważniejszą wartością w przeszłości – takiego wyboru dokonało 27,7% wszystkich badanych. Tak odpowiedziało 34,8% osób w wieku 21–30 lat, 27,7% do 20 lat, 27,4% 31–40-latków oraz 18% ankietowanych powyżej 40 lat. Patriotyzm wskazało 24,5% osób do 20 lat, 19,6% 31–40-latków, 16% w grupie wiekowej powyżej 40 lat i 10,2% 21–30-latków. Boga jako najważniejszą wartość w przeszłości wybrał podobny odsetek badanych i tak w grupie do 20 lat było to 24,5%, powyżej 40 lat – 16%, 21–30 lat – 11,6% oraz 9,8% 31–40-latków. Wartości najczęściej spotykane obecnie, czyli pieniądze i sukces, nie są uważane przez badanych za najważniejsze w przeszłości.

Tabela 10. Wartości uważane za najważniejsze w przeszłości

	do 20 lat		21–30 lat		31–40 lat		powyżej 40 lat		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Zdrowie	0	0	14	20,3	3	5,9	6	12,0	23	8,7
Rodzina	26	27,7	24	34,8	14	27,4	9	18,0	73	27,7
Wolność	7	7,4	3	4,3	4	7,8	6	12,0	20	7,6
Miłość	4	4,3	6	8,8	0	0	4	8,0	14	5,3
Przyjaźń	2	2,1	0	0	1	2,0	1	2,0	4	1,5
Sukcesy	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Szczerłość	2	2,1	1	1,4	3	5,9	1	2,0	7	2,6
Uczciwość	3	3,2	4	5,8	9	17,6	4	8,0	20	7,6
Pieniądze	1	1,1	1	1,4	1	2,0	3	6,0	6	2,3
Wykształcenie	2	2,1	1	1,4	1	2,0	0	0	4	1,5
Patriotyzm	23	24,5	7	10,2	10	19,6	8	16,0	48	18,2
Bóg	24	25,5	8	11,6	5	9,8	8	16,0	45	17,0
Suma	94	100	69	100	51	100	50	100	264	100

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 11. Samoocena badanych

	do 20 lat		21–30 lat		31–40 lat		powyżej 40 lat		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Dobrą	11	30,6	8	30,8	7	35,0	3	16,7	29	29,0
Ulegającą wpływom	0	0	0	0	2	10,0	1	5,5	3	3,0
Godną zaufania	16	44,4	8	30,8	5	25,0	3	16,7	32	32,0
Odpowiedzialną	7	19,4	10	38,4	6	30,0	11	61,1	34	34,0
Niezdecydowaną	2	5,6	0	0	0	0	0	0	2	2,0
Suma	36	100	26	100	20	100	18	100	100	100

Źródło: opracowanie własne.

Na pytanie „Za jaką osobę Pani/Pan się uważa?” najczęściej odpowiadano, że za odpowiedzialną – tak stwierdziło 34% badanych. Najwięcej takich odpowiedzi udzieliły osoby powyżej 40 roku życia – 61,1%, natomiast najmniej osoby do 20 lat – 19,4%. Wśród osób najmłodszych najczęściej wybieraną odpowiedzią była godną zaufania (32% wszystkich ankietowanych), tak stwierdziło 44,4% badanych w wieku do 20 lat, zaś w najstarszej grupie wiekowej ta odpowiedź była najmniej popularna (16,7%). Za osobę dobrą uważa się 29% badanych.

Tabela 12. Wartości lub ich brak w życiu badanych

	do 20 lat		21–30 lat		31–40 lat		powyżej 40 lat		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Tak	36	100	26	100	20	100	18	100	100	100
Nie	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Suma	36	100	26	100	20	100	18	100	100	100

Źródło: opracowanie własne.

Wszyscy badani stwierdzili, że w życiu kierują się wartościami.

Zakończenie

Przeprowadzone badania wykazały, że poziom wiedzy respondentów na temat wartości jest wysoki. Głównymi źródłami pozyskiwania wiedzy na ten temat jest Kościół, dla osób w wieku powyżej 40 lat i Internet dla młodszych. Pojęcie wartość to dla większości ankietowanych coś ważnego, czym człowiek kieruje się w życiu.

W obecnych czasach, gdy następują szybkie przemiany społeczne, polityczne i ekonomiczne, następuje kryzys wartości tradycyjnych, takich jak rodzina, Bóg. Według badania złe przykłady oraz błędy wychowawcze uznawane są za główne przyczyny kryzysu wartości. Występuje brak wizji życia z uporządkowaną hierarchią wartości. Wzorców dotyczących codziennego postępowania badani szukają u rodziców. Brak wartości uniwersalnych prowadzi do rozpowszechniania się wzoru życia, gdzie główne miejsce zajmują przyjemności, a uznawane wartości to te, które ułatwiają ich osiągnięcie, czyli pieniądze

i sukces. Wartości takie jak religia pozostają ważne dla osób w wieku powyżej 40 lat. Jednak wszyscy biorący udział w badaniu stwierdzili, że w swoim życiu kierują się wartościami.

Bibliografia

- Bielecka G., *Rodzina jako środowisko wspomagania rozwoju i przekazywania wartości*, [w:] *W dyskursie pedagogicznym i edukacyjnym doby współczesnej*, K. Barłóg (red.), Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław 2012.
- Budzyńska E., *Podzielane czy dzielące? Wartości społeczeństwa polskiego*, [w:] *Wartości, postawy i więzi moralne w zmieniającym się społeczeństwie*, J. Mariański, L. Smyczek (red.), Wyd. WAM Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Kraków 2008.
- Dudzik I., *Proces wychowania a wartości*, [w:] *W dyskursie pedagogicznym i edukacyjnym doby współczesnej*, K. Barłóg (red.), Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław 2012.
- Dudzik I., *Rodzina wobec kryzysu wartości. Refleksja etyczna na marginesie przeprowadzonych badań*, [w:] *Rodzina. Wartości. Przemiany*, M.E. Ruszel (red.), Wyd. Fundacja Uniwersytecka w Stalowej Woli, Stalowa Wola 2010.
- Janowski A., *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, Wyd. PWN, Warszawa 1977.
- Kozaczuk F., *Świat wartości młodzieży z symptomami niedostosowania społecznego*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005.
- Leksykon PWN*, Warszawa 1972.
- Majewska J., *Opowiem ci o Janie Pawle II*, Księgarnia wysyłkowa, Wyd. Siedmiogród, Wrocław 2005.
- Milek K., *Rodzice jako osoby odpowiedzialne za proces wspomagania rozwoju rodziny*, [w:] *W dyskursie pedagogicznym i edukacyjnym doby współczesnej*, K. Barłóg (red.), Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław 2012.
- Porębski Cz., *Co nam po wartościach?* Ośrodek Myśli Politycznej, Księgarnia Akademicka, Kraków 2001.
- Rejman K., *Religia w społeczeństwie pluralistycznym*, Stalowa Wola: Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej KUL, Filia Stalowa Wola 2006.
- Rejman K., *Diagnoza kryzysu kultury w twórczości Floriana Znanieckiego*, [w:] *Szkoła i jej wychowankowie. Między tradycją a wyzwaniem edukacji przyszłości*, M. Chodkowska, M. Berman (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1, Reader's Digest Przegląd, Warszawa 2001.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 2, Reader's Digest Przegląd, Warszawa 2001.

KTO NAS UCZY POZNAWAĆ WARTOŚCI?

Streszczenie: W artykule zwrócono szczególną uwagę na rolę wartości, jakie odgrywają w naszym codziennym życiu oraz dzięki komu je poznajemy. Najczęściej wartości zostają wynoszone z podstawowej jednostki społecznej, jaką stanowi rodzina oraz środowisko, jakim się otaczamy. To właśnie tam od najmłodszych lat je poznajemy i wcielamy w dalsze życie. Podkreślone zostało przede wszystkim, co to są tak naprawdę wartości, jakie są ich rodzaje, gdzie się ich uczymy. Istotną rolę pełnią funkcje, jakie te wartości spełniają, określają, co jest dla człowieka ważne, dzięki nim jednostka podejmuje najlepszy dla siebie wybór na dalsze życie, niekiedy nawet pomagają w rozwiązywaniu problemów, z którymi mieliśmy wiele wątpliwości. W artykule znajdziemy również odpowiedź, po co nam tak w ogóle wartości, ukazana również zostanie wizja świata jak jest bez wartości.

Słowa kluczowe: wartości, rodzina, Bóg.

*Nauczenie wartości to najważniejsza rzecz,
jaką możemy zrobić dla szczęścia dziecka¹.*

Linda i Richard Eyre

Wstęp

Zapewne każdy z nas zadał sobie kiedyś pytanie: co to są wartości i jaką w ogóle pełnią rolę w naszym życiu? Niekiedy poprzez całe życie szukamy, jakie zasady wyznajemy, czy są one zgodne z naszym sumieniem. Brak czasu, niekoncentrowanie się na sobie powoduje, że nawet nie wiemy, nie zdajemy sobie sprawy, jakie wartości cenimy, czym chcemy się kierować podejmując ważne decyzje życiowe.

¹ I. Koźmińska, E. Olszewska, *Z dzieckiem w świat wartości*, Warszawa 2007, s. 5.

Często gubimy się w swoich przemyśleniach, bo nie potrafimy zdecydować, jakimi wartościami chcemy się kierować. Przeskakujemy z jednej decyzji na drugą, nie zatrzymujemy się, aby dłużej pomyśleć nad istotną rolą naszego życia. Na swojej drodze spotykamy ludzi, dla których najważniejsza jest rodzina, wcielanie się w jej życie, pomaganie, także przyjaźń, która potrafi przetrwać niekiedy całe życie. Ważną wartością jest także miłość, dzielenie z kimś uczucia, odnalezienie wsparcia. Bardzo ważną wartością jest także patriotyzm, który okazuje się szacunkiem do ojczyzny. Istnieją również tacy ludzie, dla których drogą życia, na której się poruszają, jest wiara, która pomaga w podejmowaniu ważnych, niekiedy bardzo trudnych decyzji, połączona z tym zostaje również nadzieja, która daje światłość. Nie możemy również zapomnieć o takich ludziach, dla których powyższe wartości nie mają żadnego znaczenia. Dla nich sprawą priorytetową jest bogactwo. Tutaj główną wartością jest pieniądź. Musimy pamiętać, że wybór odpowiednich wartości wpływa na wyrażanie naszych emocji, oraz na postrzeganie innych ludzi w ujęciu rzeczywistości. Jak dokładnie wiemy, człowiek jest istotą rozumną i umyślnie zmierza do sprecyzowanych wartości. Wartości odnoszą się do takich sfer, jak: sfera fizyczna, sfera psychiczna, sfera duchowa i sfera społeczna. To one ułatwiają osobom integralny rozwój oraz realizację jego aspiracji życiowych².

„Wartość możemy rozważać na szerokim polu dążeń jednostki do określonego celu”³. Najczęściej najważniejsze wartości wynosi się oczywiście z domu. To właśnie rodzina tłumaczy dziecku, co jest dobre, a co złe, jak należy postępować. Uczy pokory, miłości do drugiej osoby, empatii, odnalezienia się w sytuacjach trudnych, pomaga w podejmowaniu ważnych decyzji, które są zgodne z ich wiarą. Również wiek przedszkolny jest miejscem, gdzie dzieci spędzają sporą część swojego dnia i właśnie tam poznają już różnego rodzaju wartości, nauczyciele są wtedy ich przewodnikami⁴.

Wartości – definicje

Zdefiniowanie jednego ujęcia wartości nie jest rzeczą. Każdy może interpretować wartości na swój własny, sprecyzowany sposób, kierując się różnymi pojęciami, kategoriami. Niekiedy definicje mogą się bardzo różnić między

² D. Tillman, P. Quera Colombina, *Wychowanie w duchu wartości*, Warszawa 2004, s. 46–51.

³ I. Dudzik, *Rodzina wobec kryzysu wartości. Refleksja etyczna na marginesie przeprowadzonych badań*, [w:] *Rodzina. Wartości. Przemiany*, M.E. Ruszel (red.), Wyd. Fundacja Uniwersytecka w Stalowej Woli, Stalowa Wola 2010, s. 240.

⁴ D. Tillman, P. Quera Colombina, *Wychowanie...*, dz. cyt., s. 52.

sobą. W artykule zostaną podane definicje takich autorów, jak: Łobocki, Kowalczyk, Dobrowolska.

Zacznę od tego, czym dla mnie są wartości. Według mnie wartość to zasady, zespół cech, które wpływają na moje decyzje życiowe, uczą mnie człowieczeństwa, odnalezienia się w społeczeństwie oraz są dla mnie wskazówką do wybierania jak najodpowiedniejszej drogi. Tymczasem zdaniem znanego autora, M. Łobockiego wartość „to wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich”⁵.

Bardzo podobnie zdefiniował wartości S. Kowalczyk, który mówi: „Wartością jest to, co jest przedmiotem pożądania, co jest upragnione przez człowieka, co jest celem jego zabiegów”⁶. Zgodnie z twierdzeniem D. Dobrowolskiej: „wartością najogólniej zdefiniowaną jest wszystko to, co stanowi przedmiot potrzeb, postaw, dążeń i aspiracji człowieka. Może to więc być przedmiot materialny, osoba, instytucja, idea, rodzaj działania”⁷.

Danuta Dobrowolska dokonała klasyfikacji wartości od stopnia ich ogólności. Są to tak zwane wartości konkretne i dzielą się one na:

- wartości życia codziennego: w skład wchodzi praca zawodowa, wykształcenie, rozrywka czy życie rodzinne;
- dokładne fragmenty różnych dziedzin życia: mowa o zdrowiu dzieci, mieszkaniu, samochodzie itp.
- oraz wartości abstrakcyjne: sława, dobrobyt⁸.

Kolejnym rodzajem wartości są wartości zinternalizowanej, tj. realne, słuszne, warte pożądania, które według człowieka wpływają na decyzję naszych wyborów. Wytwarzają one swoiste normy zachowania. To właśnie dzięki tym wartościom osoba ludzka szanuje swoją rodzinę, dużą uwagę skupia na swoim zdrowiu, ceni cechy inteligencji własnych dzieci, zmierza do zdobycia dóbr dla wszystkich wchodzących w skład jego rodziny, a nie tylko takie, które są potrzebne tylko jemu.

Istnieją również takie określenia wartości, jak:

- to, co jest cenne;
- to, co jest zgodne z naturą;
- to, czego chcemy;

⁵ M. Łobocki, *Pedagogika wobec wartości*, [w:] *Kontestacje pedagogiczne*, B. Śliwerski (red.), Kraków 1993, s. 125.

⁶ S. Kowalczyk, *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Wyd. Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2011, s. 142.

⁷ J. Mariański, W. Zdaniewicz, *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991, s. 175.

⁸ Tamże, s. 176.

- to, czego pożądamy;
- to, co zaspokaja nasze potrzeby;
- to, co dostarcza człowiekowi przyjemności oraz zadowolenia;
- to, co lepiej żeby było, niż żeby tego nie było;
- to, co obowiązuje;
- oraz to, co domaga się istnienia⁹.

Klasyfikacja wartości

Mówiąc o klasyfikacji wartości, należy sklasyfikować je na dwie fundamentalne kategorie, jakimi są: wartości moralne oraz wartości pozamoralne. Należy pamiętać, że najczęściej wartościami, jakimi kierujemy się w naszym życiu, są właśnie wartości moralne i to one rzutują na jakość naszego życia¹⁰. Dokonując definicji wartości moralnych, są to „wskazania lub idee, które uwalniają zachowania korzystne, zarówno dla tych ludzi, którzy je praktykują, jak i dla tych ludzi, do których te wartości są skierowane. To właśnie te oto wartości wykształcają lepszych ludzi, lepsze życie oraz lepsze stosunki, jakie zachodzą między ludźmi”¹¹.

Wartości te należy przekazywać w sposób zorganizowany, czyli po prostu w sposób systematyczny. W praktyce zauważamy, że im więcej dajemy innym, tym więcej do nas wraca i tym więcej wiedzy, informacji umiejętności do nas przybywa.

To właśnie te wartości są źródłem naszego szczęścia, stanowią progres dla zachowań niemoralnych, stanowią ochronę przed negatywnymi wpływami z zewnątrz, to właśnie one pomagają w podjęciu słusznej decyzji, której wynikiem jest trwały sukces, dając poczucie spełnienia, dobrej komunikacji międzyludzkiej, budują harmonię. Wartości moralne są mocnym systemem i należy każde dziecko w nie „wypoasażyć”. Skłaniają nas do takich zachowań, które nikogo przede wszystkim nie krzywdzą, wręcz przeciwnie są dobre dla wszystkich, znajdując się na najwyższej wysokości – na straży życia i jakości¹².

Innym rodzajem klasyfikacji wartości jest podział następujący:

- instrumentalne i utylitarne;

⁹ W. Maliszewski, *Komunikacja społeczna a wartości w edukacji. Nowe znaczenie i sytuacje*, Toruń 2007, s. 106.

¹⁰ B. Rejman, K. Rejman, *Człowiek we współczesnej kulturze*, VI Międzynarodowe Seminarium Naukowe Studentów i Młodych Pracowników Nauki, Jarosław, 22 listopada 2004 r., red. A. Jarosz, Jarosław 2004, s. 391–397.

¹¹ I. Koźmińska, E. Olszewska, *Z dzieckiem...*, dz. cyt., s. 41.

¹² Tamże, s. 44.

- hedonistyczne (mowa tutaj o takich wartościach, które dają przyjemne i przykre odczucia);
- witalne (istoty żywe);
- poznawcze (sądy, teorie);
- estetyczne (mowa tu o wartościach, dzięki którym jesteśmy w stanie przeżywać kulturę i sztukę);
- moralne;
- religijne¹³.

Funkcje wartości

Następnym ważnym elementem wartości są ich funkcje, czyli to, jaką rolę pełnią w procesie jednostkowości wychowania oraz społecznego rozwoju każdego z nas. Tymi funkcjami wartości jest to, że:

- oddziałuje na wybór naszych decyzji, które są związane z dalekimi planami na przyszłość i formą realizacji, ogólnie mówiąc – wpływają na zamiary życiowe człowieka;
- wartości często dążą do zaspokajania naszych potrzeb, prowadzą nas w kierunku dobrej drogi, określają poprawne funkcjonowanie człowieka, pokazują, co jest ważne dla życia;
- dzięki nim dokonujemy samooceny jednostki, uwzględniając np. swój wygląd;
- również dzięki nim dokonujemy oceny własnych badań, czego wynikiem może być zadowolenie;
- wpływają na pozytywne relacje międzyludzkie;
- pokazują, w jaki sposób należy zaspokajać podstawowe potrzeby oraz opisują je;
- są drogowskazem w podejmowaniu istotnych decyzji dotyczących dalszych planów oraz ukazują, w jakiej hierarchii poprawnie należy zaspokajać potrzeby¹⁴.

Wizja świata bez wartości

Zapewne dużo ludzi niejednokrotnie się zastanawiało, jakby prezentował się świat, gdyby nie było wartości. W tym rozdziale będzie można odnaleźć na to odpowiedź, co by nas mogło niespodziewanego spotkać. Jedną z takich

¹³ E. Ogrodzka-Mazur, U. Szuścik, A. Gajdzica, *Edukacja małego dziecka*, Kraków 2010, s. 166.

¹⁴ <http://www publikacje.edu.pl/publikacje.php?nr=2142> (dostęp: 28.12.2016, godz. 20:45).

tragedii byłoby to, że hakerzy komputerowi bez żadnych skrupułów doprowadziliby do tragedii na liniach lotniczych, różnych innych środkach komunikacji, włamując się do systemów wprowadziliby zamieszanie, które doprowadzałoby do upadku szpitali, banków czy innych instytucji państwowych, czego główną przyczyną byłoby niszczenie bazy z danymi, które są niezbędne do ich funkcjonowania. Na ulicy można by było spotkać terrorystów, którzy na porządku dziennym zabijają ludzi, niszczą żywność, zatruwają powietrze, które jest niezbędne do oddychania. Najgorsze jest jednak to, że nikt nie może próbować temu przeciwdziałać, ponieważ nie ma osób chętnych, które chciały w tym uczestniczyć. Niczym nowym nie byłyby wszelkiego rodzaju oszustwa, morderstwa, które byłyby na porządku dziennym, a kradzieże i gwałty byłyby czymś normalnym. Dochodziłoby do produkcji broni, która doprowadzałaby do zabójstwa miliona ludzi. Kolejną bardzo złą opcją byłoby brak pomocy od jakiegokolwiek służby ratunkowej, ponieważ nie znalazłby się nikt, kto chciałby pomóc drugiej osobie, nawet lekarze nie wykazują żadnej empatii, dokonują różnego rodzaju przeszczepów na zlecenia. Światem zaczyna rządzić chaos, brak jakiegokolwiek zainteresowania z żadnej strony, nie obowiązują żadne umowy, każdy zaczyna robić co mu się żewnie podoba, każdy zaczyna tworzyć własne teorie spiskowe, nie funkcjonują żadne służby zdrowia, banki, kompletnie nie ma nic. I tak oto właśnie wyglądałby świat bez wartości¹⁵.

Problematyka badawcza

Celem przeprowadzonych badań było określenie wartości w codziennym życiu człowieka.

Materiał badawczy

Do badań wykorzystano kwestionariusz ankietowy, składający się z metryczki, pytań otwartych oraz pytań zamkniętych.

Wyniki badań

Badania przeprowadzono wśród losowo wybranych rodziców w środowisku miejskim w miesiącu grudniu 2016 roku. Miejsmem badań zostało miasto Radymno, znajdujące się na Podkarpaciu. Badaniami objęto 20 rodziców.

¹⁵ <http://www publikacje.edu.pl/publikacje.php?nr=2142> (dostęp: 31.12.2016, godz. 17:45).

Tabela 1. Płeć badanych

Płeć	Liczba	%
Kobieta	15	67
Mężczyzna	5	33
Razem	20	100

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z tabeli 1, badanych kobiet było 67% wszystkich ankietowanych, zaś mężczyźni stanowili 33% badanych.

Tabela 2. Wiek ankietowanych

Wiek	Liczba	Procent
20–30	9	45
30–40	5	25
40–50	4	20
powyżej 50	2	10
Razem	20	100

Źródło: opracowanie własne.

Z tabeli 2 wynika, że najwięcej ankietowanych ma 20–30 lat i stanowi 45% badanych, następnie 25% stanowią rodzice między 30–40 rokiem życia, 20% to rodzice między 40–50 rokiem życia. Najmniej ankietowanych ma powyżej 50 lat i stanowi 10% ankietowanych.

Tabela 3. Wykształcenie badanych

Wykształcenie	Liczba	Procent
Podstawowe	2	10
Średnie	9	45
Zawodowe	5	25
Wyższe	4	20
Razem	20	100

Źródło: opracowanie własne.

Z tabeli numer 3 wynika, iż najwięcej osób posiada wykształcenie średnie 45%, następnie jest zawodowe 25%, na trzecim miejscu znajduje się wyższe 20% i najmniej ankietowanych posiada wykształcenie podstawowe 10% wszystkich badanych.

Tabela 4. Wyznanie ankietowanych

Wyznanie	Liczba	Procent
Katolickie	14	70
Ewangelickie	1	5
Ateistyczne	2	10
Inne	3	15
Razem	20	100

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z tabeli 4, najwięcej osób jest wyznania katolickiego, co stanowiło aż 70% wszystkich badanych, drugie miejsce zajęła odpowiedź – inne (które nie zostały podane w przykładach), co stanowiło 15% ankietowanych. Na przedostatnim miejscu znalazło się wyznanie ateistyczne – stanowiło 10% populacji, na ostatnim miejscu tabeli znajduje się wyznanie ewangelickie, które stanowi tylko 5% wszystkich ankietowanych osób.

Tabela 5. Najważniejsza wartość badanych

Wartości	Liczba	Procent
Miłość	4	20
Patriotyzm	2	10
Rodzina	9	45
Bóg	5	25
Inne	0	0
Razem	20	100

Źródło: opracowanie własne.

W wyniku badań zauważamy, że najczęściej ludzi kieruje się taką wartością, jaką jest rodzina, ona jest dla nich najważniejsza i stanowi 45% wszystkich odpowiedzi, na drugim miejscu znalazł się Bóg, stanowi 25% badanych. Następnie ważną wartością wśród ankietowanych jest miłość i stanowi 20%, na ostatnim miejscu znajduje się patriotyzm stanowiący 10% wszystkich ankietowanych. Nikt nie wymienił innej wartości.

Tabela 6. Miejsce skąd czerpane są wartości

Od kogo czerpie się wartości	Liczba	Procent
Rodzina	10	50
Szkoła	4	20
Autorytety znanych ludzi	3	15
Środowisko	3	15
Razem	20	100

Źródło: opracowanie własne.

Z podanej tabeli wynika, że najczęściej wartości czerpie się od rodziny i takiej odpowiedzi udzieliła połowa ankietowanych, następnie 20% badanych udzieliło odpowiedzi, że szkoła jest miejscem, z którego wynosimy różne wartości. Na trzecim i zarówno na czwartym miejscu znajdują się autorytety znanych ludzi oraz środowisko, które stanowi po 15% wszystkich badanych.

Tabela 7. Tolerancja

Czy jesteś tolerancyjny	Liczba	Procent
Tak	15	75
Nie	2	10

Czy jesteś tolerancyjny	Liczba	Procent
Nie wiem	3	15
Razem	20	100

Źródło: opracowanie własne.

Z tabeli 7 wynika, iż większa połowa ankietowanych rodziców jest tolerancyjna, stanowi ona aż 75% wszystkich ankietowanych. Dwóch rodziców uznało, że nie są osobami tolerancyjnymi, co stanowi 10% badanych, natomiast 15% badanych nie umie sprecyzować swojej odpowiedzi (nie wie, kim tak naprawdę jest)?

Tabela 8. Najczęściej spotykane wartości

Wartości XXI w	Liczba	Procent
Religia	4	20
Rodzina	5	25
Pieniądze	7	35
Sukces	3	15
Inne	1	5
Razem	20	100

Źródło: opracowanie własne.

W wyniku przeprowadzonych badań na podstawie tabeli 8 zauważono, że zdania odnośnie wartości w dzisiejszych czasach były dość różniące. Najwięcej osób – 35% badanych – odpowiedziało, że dzisiaj wartość, jaka dominuje to pieniądź, następną wartością jest rodzina – 25% ankietowanych, na trzecim miejscu znajduje się religia 20%, przedostatnie miejsce zajmuje sukces 15%, a na ostatnim miejscu są inne 5% badanych.

Tabela 9. Dobro w życiu

Czy kierujesz się dobrem w życiu?	Liczba	Procent
Oczywiście, zawsze	6	30%
Staram się, ale nie zawsze wychodzi	12	60%
W zależności od sytuacji	2	10%
Razem	20	100 %

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z tabeli 9 – dotyczącej tego, czy ankietowani kierują się dobrem w życiu – respondenci pomimo tego, że nie zawsze im wychodzi, starają się postępować dobrze, co wyniosło znaczną przewagę – 60% wszystkich badanych. Odpowiedzi, że oczywiście zawsze kierują się dobrem, udzieliło 30% ankietowanych. Na ostatniej pozycji kierowanie się dobrem zależy od sytuacji, tej odpowiedzi udzieliło 10% badanych rodziców.

Tabela 10. Poświęcenie życia dla wartości

Czy poświęcasz swoje życie dla wartości?	Liczba	Procent
Tak	13	65%
Nie	5	25%
Nie wiem	2	10%
Razem	20	100%

Źródło: opracowanie własne.

Z przytoczonych danych z tabeli 10 wynika, że aż 65% rodziców poświęca swoje życie na wartości, 5 osób z wszystkich badanych – co ustanowiło 25% ankietowanych – udzieliło odpowiedzi, że nie poświęca w ogóle swojego życia na wartości, 10% zaś udzieliło odpowiedzi, że nie ma zdania, nie wie, czy poświęca swoje życie na wartości.

Pytaniem 11 skierowanym do rodziców było wyjaśnienie definicji, czyli co w ich znaczeniu oznaczają wartości. Badani rodzice udzielali następujących odpowiedzi:

„Są to zasady, które wpływają na decyzje moich wyborów”.

„Jest to cel, który pragnę osiągnąć”.

„Coś co jest najważniejsze w życiu, bez nich nie ma znaczenia istnienie człowieka”.

„Drogowskaz, dzięki któremu podejmujemy ważne dla nas decyzje”.

„Każdy je posiada i kieruje się w swoim życiu”.

„Coś sentymentalnego, ważnego”.

„Idee, które wyzwalały w nas zachowania korzystne”.

„Pomagają odróżnić co jest dobre, a co złe”.

„Wyrażają nasze emocje i wpływają na samoocenę”.

„Rzeczy, przedmioty, które nadają sens każdemu człowiekowi”.

„Stanowią podstawę wszelkich działań”.

„Są to dobra niematerialne”.

„Kryteria naszych wyborów i decyzji”.

„Dzięki nim odnajdujemy odpowiedź, kim jesteśmy, do czego dążymy”.

„Ciężko jest sprecyzować odpowiedź”.

„Cel ludzkich dążeń”.

Z przeprowadzonych badań wynika, że człowiek w każdej chwili swojego życia kieruje się takimi wartościami, które jego zdaniem są najkorzystniejsze. Wartości wpływają na wyniki podejmowanych decyzji, odgrywają istotną rolę, a informacje, jakie czerpią o wartościach, wpływają od różnych osób. Dzięki nim realizujemy swoje plany i wpływamy na nasz stosunek do świata.

Wnioski

- Należałoby się zastanowić nad tymi wartościami, które będą najodpowiedniejsze dla prawidłowego funkcjonowania. Powinno się odróżniać dobre od złych i wybierać tylko te dobre, eliminując złe.
- Niektóre wartości, jakimi ludzie się posługują, wpływają niekorzystnie na ich rozwój oraz odnajdywanie się w grupie społecznej, np. pieniądz stanowi wartość najważniejszą u niektórych ludzi i nie widzą nic poza tym.
- Każdy z nas sam wybiera określone wartości i tylko on ponosi konsekwencje swojego wyboru.
- Najczęściej to właśnie rodzina jest jednostką, od której czerpiemy wartości realizowane w życiu.
- Wielu ludzi jest tak związanych z wartościami, jakie wyznaje, że jest w stanie poświęcić swoje życie dla wartości.
- Najważniejszą wartością jest najczęściej rodzina i Bóg, to oni stają się dobrym autorytetem i dzięki nim oraz ich teori podejmowane są niektóre decyzje.

Zakończenie

Odpowiadając na główne pytanie stawiane w owym artykule „Kto nas uczy poznawać wartości”, odpowiadamy, że główne wartości wynosimy z domu rodzinnego, gdzie dzieci uczą się okazywać podstawowe uczucia, uczą samokontroli, dostosowując oczywiście wszelkie przykłady do ich wieku. Jest ona podstawową jednostką wychowawczą, która stwarza dla dziecka najlepsze warunki do dostarczania takich wartości, jak wartości kulturowe oraz wartości religijne, które rozbudzają poczucie własnej tożsamości. Aby budować przyszłość opartą na pokoju, należy budować miłość, dzięki której stajemy się otwarci na dar życia. Nie możemy również zapomnieć, że w przedszkolu i szkole mówi się o wartościach i wciela się je w życie. Najważniejszą sprawą jest to, że wartości muszą być praktykowane. Aby skutecznie wpłynąć na wychowanie, nauczanie, kształcenie musimy pamiętać o tym, że zadaniem wychowawczym dla rodziców i nauczycieli jest nauczanie dziecka właśnie wartości. Głównymi takimi wartościami są: szacunek, uczciwość, odpowiedzialność, odwaga, samodyscyplina, pokojowość, sprawiedliwość, piękno, mądrość, przyjaźń, miłość, szczęście, optymizm i humor. Nie wystarczy tylko świadomość tego, że jesteśmy opowiadzialnymi ludźmi, tylko musimy to wcielać w życie – musimy po prostu być takimi ludźmi. To właśnie wyuczone wartości tworzą nasz charakter, które głównie decydują o całym naszym życiu.

Bibliografia

- Błażejowski W., Kominarec I., Lewicki Cz., *Problemy przekazu wartości i komunikacji interpersonalnej we współczesnej szkole*, Jarosław 2012.
- Dudzik I., *Rodzina wobec kryzysu wartości. Refleksja etyczna na marginesie przeprowadzonych badań*, [w:] *Rodzina. Wartości. Przemiany*, M.E. Ruszel (red.), Wyd. Fundacja Uniwersytecka w Stalowej Woli, Stalowa Wola 2010.
- Kowalczyk S., *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Wyd. Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2011.
- Koźmińska I., Olszewska E., *Z dzieckiem w świat dorosłości*, Warszawa 2007.
- Łobocki M., *Pedagogika wobec wartości*, [w:] *Kontestacje pedagogiczne*, B. Śliwowski (red.), Kraków 1993.
- Maliszewski W., *Komunikacja społeczna a wartości w edukacji. Nowe znaczenie i sytuacje*, Toruń 2007.
- Mariański J., Zdaniewicz W., *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991.
- Ogrodzka-Mazur E., Szuścik U., Gajdzicy A., *Edukacja małego dziecka*, Kraków 2010.
- Rejman B., Rejman K., *Człowiek we współczesnej kulturze*, VI Międzynarodowe Seminarium Naukowe Studentów i Młodych Pracowników Nauki, Jarosław, 22 listopada 2004 r., 2004 r., A. Jarosz (red.), Wyd. Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław 2004, s. 391–397.
- Tillman D., Colomina P., Zawadzki R., *Wychowanie w duchu wartości*, Warszawa 2004.

Strony internetowe:

<http://www.publikacje.edu.pl/publikacje.php?nr=2142>

ZADANIA I WYZWANIA STOJĄCE PRZED EDUKACJĄ ETYCZNĄ I AKTUALNYM WYCHOWANIEM MORALNYM

Streszczenie: W artykule zwrócono uwagę na zmiany, jakim podlega współczesne społeczeństwo, tym samym w znacznej mierze oddziałując na rodzinę, jej funkcjonowanie oraz rozwój młodego pokolenia. Przedstawiono przeobrażenia, jakie zaszły w jej strukturze, zmieniając system wartości, a także model rodziny z tradycyjnej na współczesną. Podkreślono, że zadania, z jakimi muszą zmierzyć się rodzice, wychowując swoje dziecko, różnią się od tych sprzed lat, co jest spowodowane wkroczeniem do epoki, w której obecnie żyjemy. Scharakteryzowano także główny problem, to znaczy zadania i wyzwania, jakim muszą podołać rodzice, aby prawidłowo wychować dziecko pod względem etycznym, jak i moralnym.

Słowa kluczowe: edukacja etyczna, wychowanie moralne, rodzina, przeobrażenia społeczne, współczesne społeczeństwo.

Wstęp

Rodzina to podstawowe środowisko życia człowieka, od którego zależy jego wychowanie i dalsze funkcjonowanie w społeczeństwie. Ma ogromne znaczenie dla jednostki, gdyż stanowi miejsce biologicznych narodzin oraz zapewnia wszelkie elementy pozwalające na jej prawidłowy rozwój. Jest grupą pierwotną, w której wszyscy członkowie żyjąc razem, kształtują swoją osobowość, system wartości, poglądy oraz wszelkie postawy życiowe. Rodzina ma znaczący wpływ na zachowanie jednostki, uczy różnicowania dobra od zła, kształtuje różne nawyki niezbędne do prawidłowego funkcjonowania.

Rodzina w XXI wieku podlega wielu przekształceniom związanym z jej funkcjonowaniem, stylem życia jednostek, pełnionych ról, funkcji, wzajemnych relacji, a także wartości i tradycji. Przeobrażenia te zmuszają rodziców do zmiany sposobu wychowania młodego pokolenia w taki sposób, aby mogło

odnaleźć się we współczesnym świecie, a jednocześnie postępowało zgodnie z zasadami, własnym sumieniem i przestrzegało norm akceptowanych przez społeczeństwo. Zatem zasadnicze pytanie brzmi: Jakie zadania i wyzwania stoją przed edukacją etyczną i współczesnym wychowaniem moralnym? Poniżej zostanie przedstawiona problematyka tego zagadnienia¹.

Proces przemian we współczesnym świecie

Obecnie zauważamy, że dotychczasowy, spójny system wartości uległ rozmyciu². Jedną z ważnych kwestii pojawiającą się w ostatnim czasie jest problem szybkości zmian, jakie mają miejsce w społeczeństwie. Konsekwencją tych przeobrażeń jest popularność pojęć z przedrostkiem „post” lub „po”. Stąd też nazwa obecnej epoki, w której żyjemy, czyli postmodernizm bądź ponowoczesność. Wolność wyboru, możliwość głoszenia krytyki oraz różnorodność zainteresowań, przekonań i wartości wpisują się w stosunki międzyludzkie współczesnej epoki. Obywatele są podporządkowani konsumpcji, która określa tożsamość. Światem konsumpcji rządzi pokusa, pragnienie oraz zachcianki. Nie ma jednolitych wartości, które nadawałyby sens życiu człowieka. Główną cechą społeczeństwa jest umiejętność sprostania nadarzającej się okazji, a także rozbudzenie w sobie nieznanych pragnień³.

Cecha czasów ponowoczesnych to pojawienie się nowych form ryzyka dotyczących postępu cywilizacyjnego i technicznego. Współczesność charakteryzuje się również nieprzejrzystością oraz płynnością sytuacji społecznych. Jest to związane ze zróżnicowaniem wartości i interesów jednostek, a także zanikaniem wzorców wyznaczających działania ludzkie. Ludzie odczuwają nietrwałość pozycji społecznych, niestabilność środków utrzymania, a także zagrożenie niebezpieczeństwa własnego, najbliższego otoczenia oraz kraju⁴.

Struktura społeczna staje się coraz bardziej otwarta, powstają nowe zawody, grupy społeczne, do których przynależność zależy od indywidualnych

¹ K. Rejman, E. Czubocha, *Starsze osoby we współczesnym społeczeństwie w kontekście funkcjonowania rodziny wielopokoleniowej*, [w:] *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej, Ekonomia i nauki humanistyczne*, Zeszyt 19 (nr 3/2012), s. 9–23,

² I. Dudzik, *Recentywnistyczna wizja współczesnego człowieka – obręb teraźniejszości współczesnej sztuki*, [w:] *Mity współczesne. Socjologiczna analiza rzeczywistości kulturowej*, K. Piątek, A. Barabasz (red.), Wyd. Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała 2009, s. 80.

³ A. Płachciak, *Moralne dylematy rozwoju społeczeństw ponowoczesnych*, [w:] *Annales. Etyka w życiu gospodarczym*, t. 11, nr 1, Wyd. Salezjańska Wyższa Szkoła Ekonomii i Zarządzania, Łódź 2008, s. 193–194.

⁴ Tamże, s. 195–197.

zainteresowań jednostki. Występuje wzmożona ruchliwość zawodowa powodująca zmianę miejsca pracy i zamieszkania. Wzrost produkcji towarów znacznie podniósł standard życia ludności, natomiast rozwój nowoczesnych technologii wyraźnie usprawnił funkcjonowanie gospodarstw domowych. Rozrastające się instytucje przemysłowo-usługowe potrzebują coraz lepiej wykształconych pracowników, co w konsekwencji prowadzi do ciągłego kształcenia ludności. Rozwój medycyny oraz rozpowszechnienie higieny stanowią główny powód poprawy sytuacji zdrowotnej jednostek, a także wydłużenie się przeciętnej długości życia. Na styl życia ludności znaczący wpływ ma także rozpowszechnienie się środków masowego przekazu, a także łatwy dostęp do świata kultury i sztuki. Znaczną część funkcji opiekuńczych przejęło państwo. Poczucie wolności zostało poszerzone, a możliwości dokonywania wyboru zwiększyły się, dzięki czemu nastąpiła realizacja jednostek w wybranych dziedzinach życia. Pozycja społeczna nie jest już związana z klasą społeczną, w jakiej urodziła się jednostka, człowiek sam ją zdobywa poprzez wykształcenie i rodzaj zatrudnienia, dlatego coraz bardziej popularne jest współzawodnictwo, aby osiągnąć osobiste sukcesy. Potrzebna stała się umiejętność dostosowania do zmian, jakie zachodzą w społeczeństwie, a także zdolność do podejmowania właściwych decyzji. Każde z tych zjawisk trwa od dłuższego czasu i ma znaczący wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa. W zmianach tych aktywnie uczestniczy także rodzina⁵.

Modele oraz wartości rodziny dawnej i współczesnej

Rodzina stanowi najstarszą, a zarazem najpowszechniejszą formę życia człowieka. Określana jest jako podstawowa komórka społeczeństwa, stanowiąca trzon jego istnienia. Mimo iż jest najmniejszą wspólnotą, buduje największe społeczności. Jej kondycja i rozwój warunkuje istnienie całych narodów. Oddziałuje w istotny sposób na wychowanie i rozwój każdego człowieka. Trudno sobie wyobrazić, żeby jakaś grupa społeczna funkcjonowała bez instytucji rodziny⁶.

Rodzina charakteryzuje się kilkoma szczególnymi cechami, a mianowicie:

- wprowadza swoich nowych członków do życia społecznego;
- jej istnienie i rozwój związany jest z funkcją prokreacyjną, dzięki której rodzą się nowi członkowie rodziny jak i społeczeństwa;

⁵ Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2003, s. 38–39.

⁶ J. Stępkowska, K. Stępkowska, *Instytucja rodziny wczoraj i dziś. Perspektywa interdyscyplinarna. Między prawem i rynkiem*, t. 1, Wyd. Politechniki Lubelskiej, Lublin 2012, s. 5.

- stwarza środowisko rozwoju społecznego oraz biologicznego dla nowego pokolenia;
- daje zabezpieczenie materialne swoim członkom.

Rodzina zmienia się z upływem czasu, w zależności od epoki, jednak zmiany te nie są spontaniczne. Przeobrażenia wewnątrz jej systemu mają przede wszystkim związek z procesami ekonomiczno-społecznymi oraz kulturowymi zachodzącymi w obrębie całego społeczeństwa⁷.

Od początku XXI wieku rodzina kształtowana jest poprzez dwa czynniki, to znaczy: historyczne oraz aktualne trendy. Pierwsze uwarunkowanie wiąże się z tym, że na obraz dzisiejszej rodziny wpływa Kościół katolicki, a ponadto kultura, tradycja i patriotyzm, które uformowane zostały wiele lat temu. Aktualne trendy powiązane są z wkroczeniem w epokę postmodernistyczną, niosącą ze sobą wiele zmian w postrzeganiu rodziny. Obecnie funkcjonuje model rodziny współczesnej, a życie rodzinne nie jest zawężone tylko do tak zwanej rodziny tradycyjnej, zwiększył się zakres możliwych jej form oraz sposobów organizacji. To jednostki decydują o sposobie jej funkcjonowania⁸.

Rodzinę tradycyjną można scharakteryzować jako: „jednostkę gospodującą, to znaczy zapewniającą swym członkom utrzymanie i opiekę; zaspokajającą ich potrzeby materialne i przygotowującą ich do samodzielnego życia; jest grupą mieszkającą wspólnie, tworzącą jedno gospodarstwo domowe, które może obejmować dwa, a nawet trzy pokolenia”⁹.

Rodzina tradycyjna, to rodzina będąca przeważnie produkcyjną. Pracowano przede wszystkim w środowisku rodzinnym pod przewodnictwem głowy rodziny, czyli ojca. Praca ta była realizowana w granicach najbliższego otoczenia, dlatego jej członkowie nie musieli wyjeżdżać poza teren gospodarstwa domowego. Każdy był czynny ekonomicznie i miał przydzielone role produkcyjne. Rodziny były samowystarczalne, potrafiły wyprodukować praktycznie wszystko, czego potrzebowały do zaspokojenia podstawowych potrzeb¹⁰.

W przeszłości dominowały przede wszystkim rodziny wielopokoleniowe i wielodzietne, które zamieszkiwały pod „jednym dachem”, prowadząc wspólne gospodarstwo domowe. Głowę rodziny stanowił mężczyzna – ojciec i mąż. Uważany był za największy autorytet, darzono go ogromnym szacunkiem. Przeważnie był jedynym żywicielem, natomiast kobieta poświęcała się

⁷ A. Jarosz, *Polityka społeczna*, Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Jarosławiu, Jarosław 2003, s. 123.

⁸ H. Bednarski, *Przemiany struktury i funkcji rodzin polskich w XX i XXI wieku*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 2008, nr 1–2, s. 197.

⁹ F. Adamski, *Rodzina wymiar społeczno-kulturowy*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 28.

¹⁰ Z. Tyska, *Rodzina...*, dz. cyt., s. 27.

gospodarstwu domowemu i wychowywaniu dzieci. Środowisko rodzinne stanowiło ośrodek życia religijnego, patriotycznego, a także kulturalnego. Rodzice spędzali wiele czasu na wspólnych rozmowach z dziećmi, przekazując tym samym normy i wartości, stanowiąc jednocześnie źródło wychowania moralnego. Kluczową rolę w modelu rodziny tradycyjnej odgrywał Kościół katolicki. Przestrzegano jego zasad, wypełniano praktyki religijne, a młodemu pokoleniu wpajano normy obyczajowe¹¹.

Tradycyjne rodziny nie izolowały się od najbliższego otoczenia, były blisko związane ze społecznością sąsiedzką, nie mając przed sobą tajemnic, dlatego określano je jako „otwarte”. Panowały w niej także ścisłe zasady, którym należało się bezwzględnie podporządkować. Dotyczyły konkretnie sprecyzowanych ról, jakie każdy z poszczególnych członków wypełniał. Rodzina jako całość charakteryzowała się dużą spójnością oraz nadrzędnością w stosunku do indywidualnych interesów jednostki¹².

Dawniej funkcja seksualna była ściśle związana z funkcją prokreacyjną. Kobiety systematycznie zachodziły w ciążę, bardzo często w niewielkich odstępach czasowych pomiędzy jednym porodem a drugim. Ciąża, poród i pielęgnacja potomstwa stanowiły nieodłączny element życia kobiety, aż do zaniku jej płodności. W rodzinach tradycyjnych rzadko słyszano o rozwodach, gdyż głównym czynnikiem zapewniającym trwałość małżeństwa była funkcja ekonomiczna. Rozwód lub separacja oznaczały nie tyle oficjalne zakończenie więzi uczuciowej oraz instytucji małżeństwa, ale przede wszystkim utratę interesu gospodarczo-rodzinnego, z tego powodu wszelkie nieporozumienia, a także brak satysfakcji z trwania małżeństwa nie mogły przeświadczyć o jego zakończeniu. Uczucia oraz szczęście nie były stawiane jako priorytet. Żadnej roli nie odgrywało także partnerstwo, to kobieta była zawsze podporządkowana mężczyźnie we wszystkich sferach życia. Wynikało to przede wszystkim z jej niemożności życia na własną rękę oraz zabezpieczenia materialnego. Kariera kobiety była jednoznacznie rozumiana jako kariera żony i matki. Wszystkie te czynniki powodowały nierozzerwalność związków małżeńskich¹³.

Rodzina współczesna ujmowana jest jako „Mała grupa społeczna, w ramach której występują bezpośrednie międzyludzkie kontakty społeczne,

¹¹ J. Stala, *Implikacje pedagogiczno-katechetyczne przeobrażeń współczesnej rodziny*, „Perspectiva” 2008, nr 2, s. 211–212.

¹² Z. Tyszka, *Rodzina...*, dz. cyt., s. 32–33.

¹³ Tamże, s. 145.

stosunki międzypersonalne są bliskie i nasycone emocjami, a interakcja i związek osobowości przeważa nad organizacją i związkiem ról społecznych”¹⁴.

Rodzina współczesna doświadcza zmian czynników, jakie kształtowały ją w poprzednim okresie, ale przede wszystkim podlega nowym przeobrażeniom. Znaczącym etapem w zmianach, jakie zachodzą w rodzinie, jest wyjście z domu kobiety – dotychczas żony i matki w poszukiwaniu pracy zarobkowej. Sytuacja ta związana jest nie tylko z potrzebami ekonomicznymi, ale również z dążeniem do samorealizacji i niezależności na gruncie zawodowym oraz finansowym. Przyczyniło się to do wzrostu pozycji kobiety przy jednoczesnym spadku autorytetu i władzy ojca. Pojawił się również wzrost oczekiwań w stosunku do mężczyzn i ich większego niż dotychczas zaangażowania w życie rodzinne, a także odejście od przekonania, że tylko on może być jedynym żywicielem rodziny. Zmiana statusu kobiety w społeczeństwie niesie za sobą dążenie do satysfakcji życiowej i często dobrowolną bezdzietność lub decyzję o jednym dziecku. Funkcja prokreacyjna nie odgrywa już głównej roli w jej życiu, przez co rodziny stają się coraz mniejsze. Zredukowane są najczęściej do dwóch pokoleń zamieszkujących osobne gospodarstwa domowe, rozluźniły się też więzy między dalszymi krewnymi. Realizacja norm oraz ról przypisanych kobiecie i mężczyźnie nie jest już sztywno wyznaczona, a dla podkreślenia wspólnej działalności małżonków używa się określenia małżeństwo partnerskie, w którym kobieta staje się równą partnerką mężczyzny we wszystkich sferach życia¹⁵.

Nie obowiązują już tak ściśle zasady życia rodzinnego. Na pierwszy plan wysunęły się więzi emocjonalne oraz intelektualne jednostek. Mniejsze znaczenie mają natomiast normy, wartości i zasady religijno-obyczajowe, jakich przestrzegano w rodzinach tradycyjnych. Rodzina nie stanowi już głównego ośrodka życia kulturalnego, ponieważ rozwój techniki oraz wyspecjalizowane instytucje kulturalne i rekreacyjne przejęły te funkcje. Zauważyć można wzrost anonimowości jednostki w społeczeństwie, a rodzina staje się coraz bardziej „zamknięta” przed otoczeniem. Słabną więzi ze społecznością sąsiedzką, a jej członkowie zachowują swoją intymność w stosunku do środowiska. Dużą rolę odgrywa autonomizacja członków rodziny. Każdy dąży do spełnienia osobistych pragnień i indywidualnych potrzeb. Związane jest to ze spędzaniem

¹⁴ J. Frątczak-Muller, *Rodzina, potrzeby, polityka społeczna*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2014, s. 13.

¹⁵ Tamże, s. 19–20.

czasu w innych środowiskach, kolizją z interesem rodziny jako całości oraz osłabieniem więzi rodzinnych¹⁶.

W rodzinie współczesnej nie zauważa się dystansu pomiędzy małżonkami, a także małżonkami i dziećmi. Starsze dzieci coraz częściej traktowane są „po koleżeńsku”. Zaobserwować można dużą swobodę w wyrażaniu osobowości dziecka, a także rozmowach z rodzicami, które zazwyczaj mają charakter negocyjacyjny i polegają na kompromisach. Rola wychowawcza sprowadzona została przede wszystkim do kształtowania charakteru i cech osobowości dziecka. Wzrosły natomiast wymagania dotyczące uczenia się samokontroli oraz podejmowania samodzielnych wyborów, mających szczególne znaczenie w dorosłym życiu¹⁷.

Zasadnicza zmiana polega również na oddzieleniu funkcji prokreacyjnej od funkcji seksualnej. Ta sfera życia uwolniona została spod wpływu norm religijnych, a zaczęła być traktowana jako zaspokojenie fizjologicznej potrzeby człowieka. Odnotowuje się coraz większą liczbę kontaktów seksualnych pozamałżeńskich i przedmałżeńskich, a także wyrozumiałość dla nich. Różniące się poglądy małżonków na temat życia rodzinnego, zawodowego, seksualnego, bądź inne powodują coraz większą liczbę rozwodów. Sprzyja temu również fakt, iż obecnie istnieje duża tolerancja wobec osób rozwiedzionych oraz pozostających w niezalegalizowanym związku¹⁸.

Ze względów ekonomicznych nastąpiły liczne migracje ludności, które są powodem powstawania rodzin zawężonych i małodziejnych. Nowoczesna rodzina nie jest już ośrodkiem produkcyjnym, więc wszyscy jej członkowie są zmuszeni do podjęcia pracy zawodowej. Niemożność znalezienia zatrudnienia na miejscu powoduje rozłąki i rozluźnienie więzi rodzinnych, a także wzrost rodzin niepełnych, w których brakuje ojca lub matki. Przyczynia się to głównie do tego, że rodzina rozproszona nie jest w stanie prawidłowo wypełniać wszystkich swoich funkcji, dlatego niektóre z nich przejmują wyspecjalizowane instytucje państwowe i społeczne¹⁹.

Wymienione powyżej przeobrażenia wewnątrz rodziny obrazują, że jej tradycyjny model przestał być już powszechnie występującą formą, ulega procesowi zaniku. Jej miejsce zaczyna zajmować rodzina współczesna – tak

¹⁶ A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2005, s. 15–17.

¹⁷ F. Adamski, *Rodzina...*, dz. cyt., s. 147.

¹⁸ Z. Tyszka, *Rodzina...*, dz. cyt., s. 25.

¹⁹ F. Adamski, *Rodzina...*, dz. cyt., s. 145–146.

zwana partnerska, odpowiadająca na potrzeby psychiczno-emocjonalne jednostki w dzisiejszym świecie²⁰.

Edukacja etyczna i wychowanie moralne jako współczesne wyzwanie stojące przed rodzicami – problematyka badawcza

Cel badań

Celem przeprowadzonych badań było przedstawienie najważniejszych zadań w wychowaniu moralnym dziecka, które stoją przed rodzicami, w taki sposób, aby przekazać mu najważniejsze wartości, normy moralne i zasady życia społecznego. Dodatkowym celem było uchwycenie najczęściej popełnianych błędów przez rodziców, przyczyniających się do nieprawidłowej edukacji etycznej dziecka.

Materiał badawczy

Do przeprowadzenia badań wykorzystano kwestionariusz ankiety zatytułowany „Zadania i wyzwania stojące przed edukacją etyczną i współczesnym wychowaniem moralnym”. Ankieta składała się z 26 pytań zarówno zamkniętych, jak i otwartych.

Wyniki badań

Wyniki badań: badania zostały przeprowadzone w środowisku miejskim oraz wiejskim w grudniu 2016 roku. Badaniami objęto 45 osób, od 18 do powyżej 40 roku życia.

Tabela 1. Badana grupa osób według płci

PLEĆ	LICZBA	%
Kobiety	27	60
Mężczyźni	18	40
RAZEM:	45	100

Źródło: opracowanie własne.

W badanej populacji istnieje przewaga liczebna płci żeńskiej w liczbie 27, co stanowi 60% badanych. Mężczyźni w liczbie 18 stanowią 40% badanych.

²⁰ K. Rejman, *The category of a lifestyle and health promotion in postmodern societies*, [w:] *Medyczne, społeczne, etyczne aspekty zdrowia i choroby*, L. Putowski, A. Lewandowska, I. Brukwicka (red.), Jarosław 2012, s. 109–117.

Tabela 2. Miejsce zamieszkania osoby badanej

PLEĆ	MIEJSCE ZAMIESZKANIA	LICZBA	%
Kobiety	Miasto	11	24,4
Mężczyźni		7	15,5
Razem:		18	40
Kobiety	Wieś	16	35,5
Mężczyźni		11	24,4
Razem:		27	60
RAZEM:		45	100

Źródło: opracowanie własne.

W badanej populacji istnieje przewaga osób mieszkających na wsi, w liczbie 27, co stanowi 60% badanych. Pośród tych ankietowanych 16 osób to kobiety, stanowiące 35,5% mieszkańców wsi, natomiast mężczyźni w liczbie 11 stanowią 24,4% mieszkańców wsi. Mieszkańcy miasta wśród ankietowanych to 18 osób, co stanowi 40% badanych. Wśród nich 11 badanych to kobiety stanowiące 24,4% mieszkańców miasta, zaś mężczyźni w liczbie 7 stanowią 15,5% mieszkańców miasta.

Tabela 3. Wiek badanych według płci

PLEĆ	WIEK	LICZBA	%
Kobiety	18–20	8	17,7
	21–30	13	28,8
	31–40	2	4,4
	Powyżej 40	4	8,8
Mężczyźni	18–20	7	15,5
	21–30	4	8,8
	31–40	4	8,8
	Powyżej 40	3	6,6
RAZEM:		45	100

Źródło: opracowanie własne.

Wśród badanych największą grupę stanowią ankietowani w wieku pomiędzy 21 a 30 rokiem życia, to jest 17 osób, co stanowi 37,7% badanych. Największą grupę badanych wśród kobiet stanowią te pomiędzy 21 a 30 rokiem życia, to jest 13, co daje 28,8% pośród badanych. Mężczyźni przeważają pomiędzy 18 a 20 rokiem życia. Wśród osób badanych jest ich 7, co daje 15,5% badanych.

Tabela 4. Typ rodziny, w jakiej wychowała się badana jednostka

PLEĆ	TYP RODZINY	LICZBA	%
Kobiety	Pełna	25	55,5
	Niepełna	1	2,2
	Zrekonstruowana	1	2,2
	Adopcyjna/zastępcza	0	0
	Osoba wychowana w domu dziecka	0	0
Mężczyźni	Pełna	14	31,1
	Niepełna	3	6,6
	Zrekonstruowana	1	2,2
	Adopcyjna/zastępcza	0	0
	Osoba wychowana w domu dziecka	0	0
RAZEM:		45	100

Źródło: opracowanie własne.

Wśród osób badanych przewagę stanowią ci, którzy wychowali się w rodzinie pełnej. Spośród wszystkich ankietowanych jest ich 86,6%, w tym 55,5% kobiet oraz 31,1% mężczyzn. Kolejno to osoby wychowane w rodzinie niepełnej, to znaczy takiej, w której brak było matki lub ojca, miał miejsce rozwód bądź separacja rodziców, albo nastąpiła śmierć jednego z nich. Ankietowani wychowani w rodzinie niepełnej stanowili 8,8% badanych. Najmniejszą liczebność stanowiły osoby pochodzące z rodziny zrekonstruowanej, to znaczy, że rodzice zawarli kolejne małżeństwo, spośród wszystkich respondentów jest ich 4,4%.

Jednym z podstawowych pytań zawartych w ankiecie, które wprowadzało badanych do sedna tematu, była kwestia zagadnień edukacji etycznej oraz wychowania moralnego. Ankietowani musieli wyjaśnić, co rozumieją pod tymi pojęciami. Najczęściej podawane odpowiedzi dotyczące edukacji etycznej to przede wszystkim „Przekazywanie najważniejszych wartości potrzebnych w życiu”, „To nauka zgodna z wartościami”, „Uczenie podstawowych wartości moralnych”, „Przekazanie zasad prawidłowego postępowania w społeczeństwie”, „Funkcjonowanie w społeczeństwie zgodnie z normami moralnymi”, „To uczenie zasad postępowania zgodnie z przyjętymi regułami”. Tak więc badani edukację etyczną rozumieją jako przekazywanie jednostce najważniejszych zasad i wartości moralnych oraz postępowanie zgodnie z nimi. Natomiast literatura podaje, że edukacja etyczna to najkrócej mówiąc „Nauka o prawidłowym postępowaniu”²¹.

Pod pojęciem wychowanie moralne badani najczęściej podawali następujące odpowiedzi: „To nauczanie, jakie zachowania są akceptowane

²¹ K. Pezdek, *Edukacja etyczna a problem badania wartości moralnych wśród młodzieży*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2011, nr 3(221), s. 7.

w społeczeństwie, a jakie nie”, „To wychowanie według najważniejszych zasad i wartości”, „To wychowanie pozwalające jednostce na współżycie w społeczeństwie z innymi osobami”, „To wychowanie zgodne z zasadami przyjętymi w społeczeństwie”, „To przekazanie prawidłowych wzorów zachowań obowiązujących w społeczeństwie”. Literatura podaje, że wychowanie moralne „stawia sobie za cel przyswajanie przez dzieci i młodzież norm, zasad, wartości moralnych, których aprobata i realizacja mają zapewnić im bycie moralnie dobrym”²².

Jak już wyżej podano, głównym celem przeprowadzonych badań była kwestia zadań i wyzwań stojących przed edukacją etyczną i współczesnym wychowaniem moralnym w rodzinie. Ważne jest pytanie, z czym danej jednostce kojarzy się rodzina.

Tabela 5. Postrzeganie rodziny przez respondentów

TREŚĆ PYTANIA: Z CZYM KOJARZY CI SIĘ RODZINA?	LICZBA	%
To najważniejsza wartość w życiu	36	80
To bezpieczny azyl...	31	68,8
To dojrzałe życie z drugim człowiekiem...	30	66,6
To poświęcenie kosztem swoich marzeń, kariery i samorealizacji	7	15,5
To nieustanne problemy, obowiązki i dylematy	4	8,8
To życie pozbawione atrakcji, wrażeń i rozrywki	0	0

Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej odpowiedzi brzmiało, że rodzina to „Najważniejsza wartość w życiu” – 80%, zaraz za tym była odpowiedź, że rodzina to „Bezpieczny azyl, w którym panuje miłość, spokój, wzajemna pomoc i poczucie bezpieczeństwa – 68,8%. Natomiast na trzecim miejscu ulokowana została odpowiedź, która brzmi, że rodzina to „Dojrzałe życie z drugim człowiekiem oraz szczęście ze wspólnego wychowywania dzieci”.

Tabela 6. Postrzeganie rodziny przez respondentów, ze względu na rodzaj rodziny w jakiej się wychowali

TREŚĆ PYTANIA: Z CZYM KOJARZY CI SIĘ RODZINA?	RODZINA, W JAKIEJ WYCHOWALI SIĘ BADANI	LICZBA	%
To najważniejsza wartość w życiu.	Pełna	33	73,3
	Niepełna	3	6,6
	Zrekonstruowana	0	0

²² L. Zarzecki, *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa w Jeleniej Górze, Jelenia Góra 2012, s. 114.

TREŚĆ PYTANIA: Z CZYM KOJARZY CI SIĘ RODZINA?	RODZINA, W JAKIEJ WYCHOWALI SIĘ BADANI	LICZBA	%
To bezpieczny azyl...	Pełna	29	64,4
	Niepełna	1	2,2
	Zrekonstruowana	1	2,2
To dojrzałe życie z drugim człowiekiem...	Pełna	26	57,7
	Niepełna	3	6,6
	Zrekonstruowana	1	2,2
To poświęcenie kosztem swoich marzeń, kariery i samorealizacji	Pełna	6	13,3
	Niepełna	1	2,2
	Zrekonstruowana	0	0
To nieustanne problemy, obowiązki i dylematy	Pełna	3	6,6
	Niepełna	0	0
	Zrekonstruowana	1	2,2
To życie pozbawione atrakcji, wrażeń i rozrywk	Pełna	0	0
	Niepełna	0	0
	Zrekonstruowana	0	0

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z powyższej tabeli, rodzina stanowi najważniejszą wartość w życiu zarówno dla osób, które wychowały się w rodzinach pełnych, ale także dla jednostek wychowanych w rodzinach niepełnych bądź zrekonstruowanych. Można zatem stwierdzić, że dla większości społeczeństwa jest to wartość, bez której nie można wyobrazić sobie dalszego funkcjonowania.

Aby przekazać dziecku prawidłowe wartości moralne, należy scharakteryzować sposób, w jaki rodzice go wychowują. 66,6% respondentów odpowiedziało, że miało wyraźnie określone obowiązki, a rodzice stosowali wobec nich kary i nagrody, dzięki temu wiedzieli, co im wolno, a czego nie. Ankietowani uważają, że ten sposób wychowania dziecka jest najlepszy, ponieważ wpłynął na ukształtowanie u nich prawidłowych wartości etycznych i moralnych, oraz zasad postępowania zgodnie z oczekiwaniami społecznymi. Można zatem stwierdzić, że pierwszym zadaniem stojącym przed rodzicami w kwestii edukacji etycznej i wychowania moralnego jest wyraźne określenie dziecku jego obowiązków, a także stosowania wobec niego systemu kar i nagród, umożliwiających wyznaczenie pewnych granic postępowania.

Na współczesny sposób wychowywania dziecka zasadniczy wpływ mają zmiany, jakie zachodzą w społeczeństwie. Tak twierdzi 84,4% badanych. Przeobrażenia te powodują także, że zadania, jakie obecnie stoją przed rodzicami w kwestii edukacji etycznej, różnią się od tych sprzed lat (odpowiedź 75,5% ankietowanych). Łatwy dostęp do Internetu, mediów oraz różnorodnych gier komputerowych sprawia, że na dzieci czyha wiele pułapek. Rodzi to u nich zachowania agresywne, a rodzice mają nad tym coraz mniejszą kontrolę.

Współczesny świat nastawiony jest na zysk i dążenie do osiągnięcia osobistych sukcesów, nie zważając na drugiego człowieka. Podstawowe wartości mają coraz mniejsze znaczenie, tym samym rzadziej przekazuje się je dzieciom.

Ważne jest, aby rodzice stwarzali odpowiednie warunki do wychowywania potomstwa, według 93,3% badanych mają one duży wpływ na prawidłową edukację. Dziecko, które jest obdarzane miłością, ciepłem, któremu poświęca się wiele uwagi oraz ma poczucie bezpieczeństwa, może w pełni prawidłowo się rozwijać. Nie jest to możliwe, jeżeli rodzice nie stworzą ku temu odpowiednich warunków. Badani w większości odpowiedzieli, że do zapewnienia potomstwu prawidłowego wychowania pod względem etycznym i moralnym niezbędna jest współpraca obojga rodziców, a nie tylko jednego z nich (86,6%). Tak więc najlepsze warunki rozwojowe, także pod względem moralnym, mają dzieci wychowywane w rodzinach pełnych.

Wraz z dorastaniem dziecka następuje zetknięcie się przez niego z różnorodnością poglądów oraz zmiennością postaw i wartości. To wszystko uniemożliwia mu dokonywanie prawidłowych ocen i sądów oraz zrozumienie podstawowych zasad moralnych. Dlatego w tym procesie szczególnie potrzebuje pomocy. Według ankietowanych, największy wpływ na kształtowanie u dziecka prawidłowych postaw etycznych mają rodzice – 75,5%. Do ich zadań należy stanowienie dla młodego pokolenia źródła najcenniejszych, społecznie akceptowanych wzorców, poglądów i postaw etyczno-moralnych. Aby właściwie je przekazywać, muszą nawiązać z dzieckiem prawidłowe relacje, dostarczać mu przeżyć i doświadczeń kształtujących jego światopogląd oraz rozwijać umiejętności interpersonalne. Według respondentów rodzic powinien być dla swojego potomstwa autorytetem – 48,8%, dlatego musi postępować tak, aby dziecko mogło brać przykład z jego zachowań i postaw etycznych.

Zapewnienie dziecku prawidłowego wychowania moralnego związane jest z przekazaniem mu najważniejszych wartości. Spośród 20 wymienionych w ankiecie, respondenci wybrali kilka, które według nich są najistotniejsze.

Tabela 7. Rodzaj wartości przekazywanych dziecku

RODZAJ WARTOŚCI	LICZBA	%
Wykształcenie i zdobycie pracy	13	28,8
Miłość, akceptacja i wsparcie emocjonalne	35	77,7
Szczęście dziecka	17	37,7
Zapewnienie rzeczy materialnych	8	17,7
Poczucie bezpieczeństwa	32	71,1
Szczerość i prawda	30	66,6
Przyjaźń	18	40
Rozsądek	12	26,6
Ojczyzna i patriotyzm	18	40
Honor	14	31,1

RODZAJ WARTOŚCI	LICZBA	%
Chęć założenia rodziny	12	26,6
Kontynuacja tradycji rodzinnych	16	35,5
Wzbogacenie i prowadzenie dostatniego życia	1	2,2
Wiara w Boga	23	51,1
Uczciwość i sprawiedliwość	26	57,7
Szacunek	34	75,5
Poczucie własnej godności	21	46,6
Atrakcyjny wygląd zewnętrzny	3	6,6
Życie pełne wrażeń	4	8,8
Zaufanie	20	44,4

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać powyżej, najważniejsze wartości, jakie rodzice powinni przekazać swoim dzieciom to miłość, akceptacja i wsparcie emocjonalne – 77,7%. Dzięki temu młode pokolenie będzie mogło osiągnąć podstawy swojej moralności. Badani wskazali na drugim miejscu szacunek, którym jednostka powinna obdarzać drugiego człowieka – 75,5%. Okazując szacunek, tworzone są relacje pełne zaufania i troski. Jest podstawą każdego poważnego spotkania, jak też elementem poważnej rozmowy. Szanując daną osobę, prawdziwie ją akceptujemy. Szacunku w stosunku do innych możemy nauczyć się jednak dopiero wtedy, kiedy sami czujemy się szanowani. Jak już wyżej wspomniano, prawidłowy rozwój etyczny zapewnia również odczuwanie przez dziecko poczucia bezpieczeństwa – 71,1%. Zatem ważnym wyzwaniem stojącym przed rodzicami jest zaspokojenie tej potrzeby.

Rodzina stanowi grunt, na którym wyrasta przyszły członek społeczeństwa. Wzory czerpane od matki i ojca decydują o tym, jak będzie się rozwijać jego osobowość i jakim człowiekiem stanie się w przyszłości. Aby rodzice mogli kontrolować zachowanie dziecka, powinni wspólnie z nim spędzać wolny czas. Według 95,5% respondentów sprzyja to prawidłowej edukacji etycznej. Może to przejawiać się w różny sposób, badani na pierwszym miejscu wskazali rozmowy z dzieckiem – 88,8%, pozwalają one na nawiązanie dobrego kontaktu, który jest podstawą dalszych działań. Na drugim miejscu ułożone są wspólne gry i zabawy edukacyjne – 62,2%, umożliwiają one młodemu pokoleniu wykorzystanie zdobytej wiedzy i umiejętności w zetknięciu z podobnym zjawiskiem. Wspólne czytanie wartościowych książek również w istotny sposób wpływa na kształtowanie się prawidłowych postaw moralnych – 37,7%. Respondenci wskazali także zajęcia plastyczne, kulinarne, techniczne itp. – 37,7% jako najlepszy sposób spędzania wolnego czasu ze swoim potomstwem. Wszystkie wyżej wymienione przykłady umożliwiają rodzicom przekazanie, kształtowanie bądź redukcję u młodego pokolenia określonych postaw i zachowań.

Aby prawidłowo wychować dziecko pod względem moralnym, rodzice powinni kłaść nacisk na kilka podstawowych aspektów. Przede wszystkim wymagać przestrzegania zasad oraz wyznaczać granice w taki sposób, aby wiedziało, co jest dobre, a co złe – 82,2%. Po drugie, uczyć zasad współżycia społecznego – 48,8%, bez których nie jest możliwe prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie. Po trzecie, rodzice powinni stosować system kar i nagród – 46,6%, pozwalających określić, co jest dozwolone, a czego nie wolno. Kara ma na celu zniechęcić dziecko do zachowań niepożądanych. Rodzice tym sposobem mogą nauczyć malucha tego, co jest złe i szkodliwe. Narody mają za zadanie kształtować właściwe postawy. Oczywiście jest, że dziecko często postępuje źle, ponieważ na początku swojej drogi dopiero poznaje zasady życia społecznego, a jego system wartości nie jest jeszcze ukształtowany. Rodzice powinni zastosować wobec niego argumentację słowną i wytłumaczyć, na czym polegał popełniony przez niego błąd w taki sposób, aby więcej nie miał on miejsca – 93,3%. Jednak dorośli często natychmiast stosują karę lub nie zwracają uwagi na pomyłki dziecka, prowadząc w ten sposób do negatywnych konsekwencji.

Nieprawidłowej edukacji etycznej sprzyjają także błędy wymienione poniżej w tabelce.

Tabela 8. Najczęstsze błędy popełniane przez rodziców

RODZAJ BŁĘDU	LICZBA	%
Poświęcanie mało uwagi dziecku	35	77,7
Nie przekazywanie podstawowych wartości	21	46,6
Przywiązanie największej uwagi do zapewnienia dziecku rzeczy materialnych	15	33,3
Zrzucenie obowiązku wychowania na instytucje	15	33,3
Wykazywanie niekonsekwencji wobec dziecka	10	22,2
Coraz częstsze pozostawianie dziecka pod opieką opiekunki, w świetlicy, w żłobku itp.	5	11,1

Źródło: opracowanie własne.

Wyszczególnione błędy sprawiają, że u dziecka kształtują się postawy niepożądane, takie jak egocentryzm i egoizm. Dostosowuje swoje zachowanie do skrajnych reakcji rodziców. Uczy się unikać zarówno kar, jak i czułości, gdyż obie formy zachowań traktuje jedynie jako chwilowy grymas rodziców. Dziecko, nie mając jasno ustalonych granic, nie potrafi odróżnić dobrego postępowania od złego.

Postawy przekazywane i kształtowane u dzieci z pewnością utrwalają się i mają odzwierciedlenie w dorosłym życiu, tak twierdzi 88,8% ankietowanych. Zakorzenione od dziecka zasady będą przestrzegane, gdyż ukształtowany

system wartości nie podlega tak łatwo zmianom. Jednostka może się nim dzielić z innymi, a w przyszłości przekazać swojemu potomstwu. Swoje odzwierciedlenie mają także w obcowaniu z innymi ludźmi, dlatego rodzice powinni kontrolować własne zachowanie, by nie dawać dziecku niewłaściwych wzorów do naśladowania.

Zakończenie

Przeprowadzone badania wskazują na to, że wychowanie moralne i edukacja etyczna powinny zmierzać do ukształtowania dojrzałej osobowości młodego pokolenia. Szczególną rolę w wychowaniu odgrywają rodzice. Muszą oni podołać wyzwaniom, jakie przed nimi stoją, aby wychować swoje dziecko na dobrego człowieka z ukształtowanym systemem wartości, ideałami, które postępuje prawidłowo pod względem etyczno-moralnym. Do ich zadań w tym względzie należy przede wszystkim zapewnienie dziecku prawidłowych warunków rozwojowych oraz poczucia bezpieczeństwa i miłości, w taki sposób, aby móc podejmować kolejne kroki.

Proces kształtowania postaw moralnych u dziecka trwa przez wiele lat i odbywa się również poprzez indywidualne doświadczenia młodego pokolenia, kontakty ze środowiskiem społecznym, oddziaływania grup rówieśniczych. Można śmiało stwierdzić, że wychowanie moralne i edukacja etyczna jest szeregiem wielu interakcji formujących postawy, zachowania oraz poglądy dziecka. Dlatego w procesie rozwoju moralnego niezmiernie ważną rolę odgrywa opiekun ułatwiający ocenę poszczególnych zjawisk oraz pomoc w zrozumieniu sytuacji, które często są złożone i trudno ocenić ich pod względem moralnym²³.

Kształtowanie systemu wartości jest bardzo istotną kwestią w procesie wychowania. To niezbędny czynnik pozwalający podejmować odpowiednie decyzje i wybory życiowe. Podstawowym środowiskiem przekazującym wartości moralne jest rodzina stanowiąca wspólnotę oraz środowisko przeżycia godności osoby ludzkiej. Młodzi ludzie powinni doświadczyć tego świata w całej jego skali, gdyż dzięki temu dochodzą oni do wiedzy i akceptacji systemu wartości²⁴.

²³ C. Langier, *Wychowanie moralne w kontekście przemian społeczno-kulturowych epoki ponowoczesnej. Zarys problematyki*, Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie 2014, s. 92–93.

²⁴ A. Regulska, *Rola wartości moralnych w procesie wychowania*, *Studia nad rodziną* 2003, nr 1(32), s. 143.

Cele prawidłowego wychowania rodziców pod względem etycznym i moralnym muszą stanowić prawidłowo zaplanowane działania prowadzące do nabywania przez dzieci właściwych postaw, kompetencji, umiejętności budowania dobrych relacji społecznych oraz zrozumienie otaczających zjawisk. Najważniejszą rolę w tej kwestii stanowią wartości moralne, które są podstawą człowieczeństwa. Jednak rodzice w dzisiejszych czasach mają utrudnione zadanie, gdyż zachodzące przeobrażenia w społeczeństwie oraz zacieranie się systemu wartości nie sprzyjają temu procesowi. Dlatego wymaga to odpowiedniego przygotowania się do pełnienia tych ról²⁵.

Bibliografia

- Adamski F., *Rodzina wymiar społeczno-kulturowy*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.
- Bednarski H., *Przemiany struktury i funkcji rodzin polskich w XX i XXI wieku*, Mazowieckie Studia Humanistyczne 2008, nr 1–2.
- Dudzik I., *Recentywnistyczna wizja współczesnego człowieka – obręb teraźniejszości współczesnej sztuki*, [w:] *Mity współczesne. Socjologiczna analiza rzeczywistości kulturowej*, K. Piątek, A. Barabasz (red.), Wyd. Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała 2009.
- Frątczak-Muller J., *Rodzina, potrzeby, polityka społeczna*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2014.
- Jarosz A., *Polityka społeczna*, Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Jarosławiu, Jarosław 2003.
- Kwak A., *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2005.
- Langier C., *Wychowanie moralne w kontekście przemian społeczno-kulturowych epoki ponowoczesnej. Zarys problematyki*, Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2014.
- Pezdek K., *Edukacja etyczna a problem badania wartości moralnych wśród młodzieży*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2011, nr 3(221).
- Płachciak A., *Moralne dylematy rozwoju społeczeństw ponowoczesnych*, [w:] *Annales. Etyka w życiu gospodarczym*, t. 11, nr 1, Salezjańska Wyższa Szkoła Ekonomii i Zarządzania, Łódź 2008.
- Regulska A., *Rola wartości moralnych w procesie wychowania*, „Studia nad rodziną” 2003, nr 1(32).
- Rejman K., *The category of a lifestyle and health promotion in postmodern societies*, [w:] *Medyczne, społeczne, etyczne aspekty zdrowia i choroby*, L. Putowski, A. Lewandowska, I. Brukwicka (red.), Jarosław 2012, s. 109–117.

²⁵ C. Langier, *Wychowanie...*, dz. cyt., s. 94.

- Rejman K., Czubocha E., *Starsze osoby we współczesnym społeczeństwie w kontekście funkcjonowania rodziny wielopokoleniowej*, [w:] *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej, Ekonomia i nauki humanistyczne*, Zeszyt 19 (nr 3/2012), s. 9–23.
- Stala J., *Implikacje pedagogiczno-katechetyczne przeobrażeń współczesnej rodziny*, „Perspectiva” 2008, nr 2.
- Stępkowska J., Stępkowska K., *Instytucja rodziny wczoraj i dziś. Perspektywa interdyscyplinarna. Między prawem i rynkiem*, t. 1, Wyd. Politechniki Lubelskiej, Lublin 2012.
- Tyszką Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2003.
- Zarzecki L., *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, Karłonoska Państwowa Szkoła Wyższa w Jeleniej Górze, Jelenia Góra 2012.

SZCZEGÓLNIIE WAŻNE WARTOŚCI MORALNE W ZAWODZIE NAUCZYCIELA

Streszczenie: W artykule zwrócono szczególną uwagę na specyfikację zawodu nauczyciela, trud wychowania dziecka i człowieka młodego, rolę nauczyciela w życiu człowieka, jego wpływ na jakość wychowania. Dziecko często w osobie nauczyciela znajduje autorytet, utożsamia się z nim, wzoruje się na zachowaniach i postawach nauczyciela. Stara się czerpać jak najwięcej ze swojego mentora, nie zważając na popełnianie przez niego błędy. Nie zauważa cech negatywnych, nie odróżnia dobrych wzorców postępowania od złych. Ukazano tu, jakimi wartościami powinien się cechować i kierować nauczyciel tak, by być jak najlepszym wzorem do naśladowania.

Słowa kluczowe: nauczyciel, dziecko, wartości moralne, wychowanie.

Wstęp

Każdy człowiek kształtowany jest przez swoje środowisko już od momentu przyjścia na świat. Początkowo duży wpływ mają rodzice oraz rodzina. Natomiast z biegiem lat jednym z najważniejszych źródeł informacji staje się szkoła, a wraz z nią pedagog, nauczyciel¹.

„Zawód nauczyciela jest szczególny i nie da się porównać z żadnym innym”². Na nauczycielach ciąży ogromna odpowiedzialność za kierowanie życiem młodego człowieka. Często nauczyciel jest wyznacznikiem postępowania dla dziecka, a w późniejszym okresie dla młodego człowieka.

¹ I. Dudzik, *Kreacja oczekiwanego wizerunku nauczyciela akademickiego XXI wieku*, [w:] *Wybrane zagadnienia wychowania narodowego, edukacji regionalnej i kształcenia nauczycieli*, W. Błażejewski, C. Lewicki (red.), Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław 2012, s. 237.

² I. Dudzik, *Oczekiwane wartości w postawach nauczycieli akademickich w procesie edukacji szkół wyższych*, [w:] *Hodnoty a ich odraz voyysoko skolskomvzdelavani*, *Pedagogica Actualis II*, Wyd. Univerzitastv. Cyrila Metoda v Trnave, Trnava 2011, s. 156.

Wszystkie ludzkie społeczności od wieków formułowały i nadal formułują pewne pouczenia moralne, które mówią nam, co powinniśmy wybierać, czego unikać, jaką postawę powinniśmy przyjmować, a jaka uchodzi za naganną, co winniśmy robić, a co lepiej zaniechać³.

W tym artykule skupiono się na wartościach, takich jak: kultura osobista, prawdomówność, sprawiedliwość, równość, wolność, godność, szczęście, profesjonalizm, przyjaźń. Kształtowanie systemu wartości to niezwykle istotna kwestia w procesie wychowywania dzieci i młodych ludzi i stwarzania im warunków do prawidłowego rozwoju. Kształtowanie właściwej, poprawnej i trwałej hierarchii wartości to czynnik niezbędny do świadomego, odpowiedzialnego życia i podejmowania właściwych decyzji, dokonywania dobrych wyborów oraz poprawnego zachowania.

Podstawowym i głównym środowiskiem, które kształtuje system wartości dzieci, jest rodzina. To w rodzinie uczymy się poprzez naśladowanie już od pierwszych dni życia. Wszystkie podstawowe zachowania czerpiemy z obserwowania naszych domowników⁴. W rodzinie powinniśmy mieć oparcie, czuć miłość i dobroć, powinniśmy być traktowani równo i sprawiedliwie. To od rodziny powinniśmy nauczyć się prawdomówności. Jednak małe dzieci nie zawsze rozumieją te wartości. Coś jest dla nich naturalną kolejną rzeczą, jednak gdy dziecko idzie do szkoły, styka się z innym światem. Rodziny są różne, tak jak wartości w nich pielęgnowane. W szkole stykają się dzieci z różnych światów. I tutaj największą rolę odgrywa nauczyciel.

Znaczenie wychowania moralnego

W toku wychowania dziecko samo dochodzi do akceptacji systemu wartości i do wiedzy o nim. „Człowiek w ogóle doznaje potrzeby, a nawet odczuwa konieczność posiadania i poznawania wartości, tudzież ich realizowania, o ile jest to możliwe w ogóle i w szczególności w otaczającym świecie”⁵.

R. Ingarden zaznacza, że każdy człowiek przyjmuje własny zbiór wartości, które uważa za dobre i ważne, i stara się je realizować w cyklu życia. Wartości to poniekąd filary, na których człowiek opiera swoje życie osobiste i społeczne. We współczesnym świecie wychowanie dziecka z uwzględnieniem troski o jego wielostronny i harmonijny rozwój, głównie w sferze osobowości

³ A.M. Kaniowski, *Etyka i pedagogika. Etyczne aspekty pracy nauczyciela, wyzwania dla profesjonalizmu nauczycielskiego*, [w:] *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, J.M. Michalak (red.), Wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź 2010, s. 38.

⁴ A. Regulska, *Rola wartości moralnych w procesie wychowania*, „Studia nad Rodziną” 17/1 (32), 2013, s. 143.

⁵ R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, Kraków 1972, s. 22–23.

i moralności, jest bardzo trudne. Kształtowanie w dzieciach nawyku postępowania według wartości moralnych, zgodnie z pełnioną w społeczeństwie rolą, wymaga współpracy wielu osób, zaangażowania zwłaszcza szkoły i rodziny, a także całego otoczenia. Głównym zadaniem w wychowaniu powinno zatem być naturalne wydobywanie tych sprawności moralnych, które są podstawą czynienia dobra⁶. Wsparcie takiego rozwoju powinno wzmacniać mocne strony dziecka, poczucie własnej wartości, budować samoocenę, pokazywać, że postępuje dobrze i jego zachowanie jest prawidłowe. Wychowawca powinien jednak nie tylko uczyć dziecko odróżniania dobra od zła, czy dostarczać dzieciom wiedzy jak odróżnić czynienie dobra od wyrządzania zła. Wychowanie i nauczanie moralne to przede wszystkim dawanie dobrego przykładu swoją postawą i pokazywanie własnym zachowaniem jak żyć moralnie. Nauczyciel mówiący o zasadach, których sam nie przestrzega, w oczach dzieci traci na wartości i wiarygodności, jego słowa stają się puste. Dzieci w dużej mierze uczą się przez naśladownictwo, dlatego tak ważne jest, by miały z kogo czerpać przykład. Ważnym jest, by wskazywać młodemu drogę integralnego rozwoju, pokazywać jak być sobą, co pomaga w rozwoju, a co może przeszkadzać i czego powinno się unikać⁷. Nauczyciel winien uczyć, dawać przykład, prowadzić ucznia, jednocześnie pokazując, że każdy może popełniać błędy⁸.

Kultura osobista

Pierwszym wyznacznikiem kultury osobistej jest wygląd zewnętrzny i sposób wysławiania się. U dziecka przejawia się to głównie w formie czystości, np. rąk, twarzy, ubrań. Powinno się to kontrolować w pierwszej kolejności. Kolejnym ważnym elementem jest sposób wysławiania się. Obserwując dziecko, podsłuchując jego rozmowy z rówieśnikami, można sprawdzić, w jakim stopniu potrafi posługiwać się zróżnicowanym słownictwem. Dzieci często mają „ulubione” słowo, jedną odpowiedź na wiele pytań. Zdarza się również, że nie rozróżniają znaczenia słów, co skutkuje tym, że używają ich

⁶ A. Róg, M. Orzechowska, *Wychowanie do wartości*, „Edukacja i Dialog” 2004, nr 5, s. 12.

⁷ [http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Studia_nad_Rodzina/Studia_nad_Rodzina-r2013-t17-n1_\(32\)/Studia_nad_Rodzina-r2013-t17-n1_\(32\)-s143-150/Studia_nad_Rodzina-r2013-t17-n1_\(32\)-s143-150.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Studia_nad_Rodzina/Studia_nad_Rodzina-r2013-t17-n1_(32)/Studia_nad_Rodzina-r2013-t17-n1_(32)-s143-150/Studia_nad_Rodzina-r2013-t17-n1_(32)-s143-150.pdf) s. 148 (dostęp: 12.01.2017, godz. 14:17).

⁸ Por. K. Rejman, B. Rejman, *Wpływ środowiska rodzinnego na kształtowanie postaw religijnych młodzieży*, [w:] *Zagadnienia religijne i narodowościowe we współczesnych badaniach polskich, słowackich i ukraińskich na terenie Euroregionu Karpackiego*, K. Rejman, W. Wierzbieniec (red.), Jarosław 2015, s. 367–379.

niepoprawnie. Zadaniem nauczyciela jest stosowanie wielu ćwiczeń, by poszerzyć zasób słów dziecka, jednak musi mieć tutaj wsparcie rodziców.

Bardzo ważne jest, by przy dziecku nie używać wulgarnych słów, unikać sprzeczek, gdyż dzieci bardzo szybko powielają złe wzorce. Dziecko trzeba zachęcać do mówienia, mówić do niego pełnymi zdaniami, okazywać mu swoją uwagę, słuchać i zachęcać do tego, by samo używało pełnych zdań. Ważne jest także, by we wczesnych fazach życia dziecka (w przypadku nauczycieli jest to żłobek/przedszkole) nie seplenić do niego, nie używać przesadnych zdrobnień, nie „szczebiotać”. Tutaj prym wiodą niestety rodzice i dziadkowie, a więc ogromną rolę nauczyciela jest nie tylko uczenie dziecka i wspieranie w nim prawidłowego rozwoju mowy, ale także edukowanie rodziców w kwestii wychowania dzieci, by kwestie nauki były spójne w szkole i domu⁹.

Rodzice w dzisiejszych czasach często gloryfikują swoje dzieci, a ich niepowodzenia przypisują właśnie nauczycielom. Zrzucają winę na wychowawcę, nie rozmawiając z nim wcześniej, przez co podburzają jego autorytet w oczach dziecka. Bardzo ważnym jest unikanie takich sytuacji i sukcesywna współpraca nauczycieli, dzieci i rodziców.

Prawdomówność

Czym jest prawdomówność? To bardzo proste – jest to mówienie prawdy. Według *Słownika języka polskiego* – prawda to „zgodna z rzeczywistością treść słów, interpretacja faktów, przedstawienie czegoś zgodnie z realiami; to, co rzeczywiście jest, istnieje lub było, a także zasada dowiedziona naukowo lub wynikająca z doświadczenia, uważana powszechnie za niepodważalną”¹⁰.

Przy opisywaniu pojęcia prawdomówności warto jednak przewrotnie skupić się na definicji kłamstwa¹¹. Kłamstwo według *Słownika języka polskiego* to „twierdzenie niezgodne z rzeczywistością, mające wprowadzić kogoś w błąd”¹². Małe dzieci nie odróżniają fikcji od rzeczywistości, co skutkuje tym, że kłamią, gdyż wszystko, nawet to co sobie wyobrażają, pojmują jako właściwe i prawdziwe. Z czasem jednak uczą się, co jest prawdą, a co jest nierzeczywiste, zmyśłone czy nieprawdziwe.

⁹ <http://www.profesor.pl/publikacja,14775,Referaty,Kształtowanie-kultury-osobistej-wsrod-uczniow> (dostęp: 24.01.2017, godz. 20:13).

¹⁰ <http://sjp.pwn.pl/szukaj/prawda.html> (dostęp: 24.01.2017, godz. 20:30).

¹¹ http://www.edukacja-filozoficzna.uw.edu.pl/index_pliki/ef54/wolniewicz.pdf Edukacja Filozoficzna vol. 54 2012 Bogusław Wolniewicz, Uniwersytet Warszawski O pojęciu kłamstwa i zasadzie prawdomówności (dostęp: 20.01.2017, godz. 15:30).

¹² <http://sjp.pwn.pl/szukaj/k%C5%82amstwo.html> (dostęp: 19.01.2017, godz. 11:20).

Prawdziwość informacji jest bardzo ważna w zawodzie nauczyciela. Dziecko musi mieć pewność, że informacje, które mu przekazujemy, są wiarygodne i sprawdzone. Dzieci są mocno wyczulone na kłamstwo. Potrafią wy-czuć, gdy ktoś próbuje je oszukać. Nauczyciel często występuje w roli sędziego rozstrzygającego spory między dziećmi. Musi stale zmagać się z odróżnianiem kłamstwa od prawdy. Dzieci gotowe są wymyślić różne historie byleby uwierzono właśnie im. Nauczyciel musi dobrze opanować umiejętność mediacji, by pielęgnować w dzieciach prawdomówność. Także musi mieć trochę dystansu do siebie, by umieć przyznać się do błędu czy pomyłki, by samemu nie uciekać się do fałszowania prawdy¹³.

Równość

Słownik języka polskiego jako pojęcie równości ujmuje: „całkowite podobieństwo w stosunku do kogoś lub czegoś pod względem ilości, jakości, wartości, wielkości; brak podziału społeczeństwa ze względu na płeć, rasę czy pozycję społeczną”¹⁴. Obecna sytuacja polityczna świata wywiera na nauczycielach dużą presję. Mówienie o równości w momencie, gdy większość świata boi się określonych nacji czy grup społecznych nie jest łatwa. Prezentowanie neutralnej postawy, nauczanie, że nie należy generalizować ludzi ze względu na pochodzenie czy wyznanie, jest bardzo trudne.

W zasadzie każda grupa mniejszościowa może być ofiarą dyskryminacji. Dyskryminacja, według terminologii *Słownika języka polskiego* to „prześladowanie poszczególnych osób lub grup społecznych albo ograniczanie ich praw ze względu na rasę, narodowość, wyznanie, płeć itp.”¹⁵. W szkołach nauczyciele najczęściej muszą zmagać się ze zjawiskiem dyskryminowania ze względu na status społeczny i materialny. Dzieci z rodzin mniej zamożnych, niepełnych czy tzw. robotniczych, często padają ofiarą ataków, szykan ze strony dzieci, które uważają się za lepsze. Dzieci niestety często z domu wynoszą przeświadczenie, że są lepsze od innych. Rodzice wychowują je w duchu materializmu i wyższości, pokazując, że posiadanie markowych ubrań czy droższych gadżetów czyni je lepszymi. Nauczyciel musi pogodzić różne światy i różne środowiska. Nie jest to łatwe zadanie, jednak jeśli wychowawca traktuje wszystkich równo, nie wyróżnia mniejszości i większości, to może odnieść duży sukces.

¹³ http://156.17.194.50/strony/zeszyty/zalaczniki/zeszyty/zn2/Zeszyt_2_5.pdf Maria J. Zajączkowska *Nauczyciel jako mediator w sporach uczniowskich*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy, s. 55–57 (dostęp: 23.01.2017, godz. 13:45).

¹⁴ <http://sjp.pwn.pl/szukaj/r%C3%B3wno%C5%9B%C4%87.html> (dostęp: 19.01.2017, godz. 17:20).

¹⁵ <http://sjp.pwn.pl/szukaj/dyskryminacja.html> (dostęp: 10.01.2017, godz. 18:20).

Warto czasami skupić się na jednostkach, pokazać, że dziecko z tzw. mniejszości może być również bardzo uzdolnione, pokazać, że „nie szata zdobi człowieka”¹⁶. Wskazywanie wartości jest naturalnym zachowaniem w codziennym nauczaniu dzieci i młodzieży.

Sprawiedliwość i sprawiedliwość społeczna

Pojęcie sprawiedliwości łączy się poniekąd z pojęciem równości. Tu również możemy poruszyć kwestię dyskryminacji. Bycie sprawiedliwym przychodzi nauczycielom z dużym trudem. Nauczyciele to także ludzie, mają różne osobowości i różne charaktery. Chyba każdy w swoim życiu odczuł, że nauczyciel lubi go mniej lub bardziej. Według *Słownika języka polskiego* sprawiedliwość to „uczciwe, prawe postępowanie”¹⁷, natomiast sprawiedliwość społeczna to „przyznanie człowiekowi tego, co z tytułu jego wkładu pracy lub zasług słusznie mu się należy, przyznanie każdej jednostce należnych jej praw wynikających z zasad demokracji”¹⁸. Jeśli zapytalibyśmy dzieci w polskich szkołach, czy są traktowane sprawiedliwie, zapewne większość zaprzeczyłaby. Dzieci bardzo często czują się pokrzywdzone, niekoniecznie musi to być wywołane zachowaniem nauczyciela. Młodzi ludzie bardzo często są porównywani, co niestety zazwyczaj przynosi skutek odwrotny do zamierzonego. Dzieci, gdy słyszą, że powinny być takie jak kolega, koleżanka, starszy brat czy młodsza siostra, czują się niedocenione, gorsze, i właśnie niesprawiedliwie ocenione. Przez to same porównują się z rówieśnikami, zastanawiają, czemu dostały gorszą ocenę, mimo że odpowiedziały tak samo lub podobnie. Poczucie niesprawiedliwego traktowania pogarsza samoocenę i poczucie własnej wartości, zniechęca do dalszego działania, „podcina skrzydła”¹⁹.

Wolność i godność

O wolności i godności najwięcej mówi Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. W artykule pierwszym czytamy: „wszyscy ludzie rodzą się wolni

¹⁶ http://www.bezuprzedzen.org/doc/BAS_26.pdf s. 10–18 (dostęp: 12.01.2017, godz. 15:10).

¹⁷ <http://sjp.pwn.pl/szukaj/sprawiedliwo%C5%9B%C4%87.html> (dostęp: 15.01.2017, godz. 19:10).

¹⁸ <http://sjp.pwn.pl/szukaj/sprawiedliwo%C5%9B%C4%87.html> (dostęp: 16.01.2017, godz. 18:30).

¹⁹ http://www.pte.pl/pliki/2/12/TryKonTK610_03.08.2010.pdf Trybunał Konstytucyjny, 2010, *Podstawowe założenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa Tadeusz Kowalik, *Sprawiedliwość społeczna a nowy ład społeczny*, s. 1–5 (dostęp: 12.01.2017, godz. 19:10).

i równi pod względem swej godności i swych praw. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa”. Tych kilka zdań idealnie wpisuje się w temat artykułu. Mówi nam, że każdy z nas ma swój rozum i sumienie, według których powinien postępować, nie naruszając przy tym godności innych osób. Słowem – powinniśmy być dobrzy dla siebie i innych. Artykuł drugi mówi, że: „każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w niniejszej Deklaracji bez względu na jakiekolwiek różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu. Nie wolno ponadto czynić żadnej różnicy w zależności od sytuacji politycznej, prawnej lub międzynarodowej kraju lub obszaru, do którego dana osoba przynależy, bez względu na to, czy dany kraj lub obszar jest niepodległy, czy też podlega systemowi powiernictwa, nie rządzi się samodzielnie lub jest w jakikolwiek sposób ograniczony w swej niepodległości”. W drugim artykule powtarza się temat tolerancji i równości. Równe traktowanie wszystkich bez względu na jakiekolwiek czynniki różniące od ogółu. Artykuł piąty natomiast brzmi: „Nie wolno nikogo torturować ani karać lub traktować w sposób okrutny, niehumanitarny lub poniżający”²⁰.

To jedno zdanie jest bardzo ważne. Dla części dzieci być może najważniejsze. Każde dziecko powinno wiedzieć, że nie może być poddawane przemocy, że jest to czyn zabroniony i może się zwrócić o pomoc. Często nauczyciel jest pierwszą osobą, która może zauważyć problem przemocy domowej. Każdy dobry nauczyciel jest też po części psychologiem. Mając dobry kontakt z dzieckiem, zdobywając jego zaufanie, można często uratować życie²¹.

Wolność i godność to coś, czego nie wolno ograniczać. Na nauczycielach spoczywa ciężar przekazania młodym ludziom tego, że mogą kierować własnym życiem jak chcą, i nikt nie może im narzucać swojej woli. Oczywiście jest, by tak prowadzić uczniów, by wybierali mądrze, by nie popełniali dużych błędów. Sukces leży w rękach młodych ludzi, należy na tyle umiejętnie nimi pokierować, by potrafili wybrać to co dla nich najlepsze.

„Nie wolno ingerować samowolnie w czyjekolwiek życie prywatne, rodzinne, domowe, ani w jego korespondencję, ani też uwłaczać jego honorowi lub dobremu imieniu. Każdy człowiek ma prawo do ochrony prawnej

²⁰ http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf (dostęp: 15.01.2017, godz. 17:10).

²¹ K. Rejman, *Modernizacja społeczeństwa a religia. Studium socjologiczne*, V Międzynarodowa Konferencja Naukowa w Jarosławiu, 14–15 września 2001, *Spoleczno-ekonomiczne uwarunkowania konkurencyjności Regionu Podkarpacia*, A. Jarosz (red.), Jarosław 2002, s. 269–274.

przeciwno takiej ingerencji lub uwłaczaniu”²². W Artykule 12 mowa o nie ograniczaniu wolności ludzkiej. Dziecko należy tak wychowywać i nauczać, by miało do nas zaufanie, nie czuło dystansu i chciało się z nami dzielić swoimi przeżyciami. Dzieci często są zamknięte w sobie, boją się mówić, gdyż boją się krytyki. Trzeba stworzyć im poczucie bezpieczeństwa, a także zapewnić poczucie suwerenności, żeby miały świadomość tego, że bez ich zgody nikt nie będzie wkraczał na siłę w ich życie.

Szczęście

Szczęście nie posiada jednej definicji. Każdy z nas posiada jego własną definicję. Dla jednego wyznacznikiem szczęścia może być wycieczka do dalekiego kraju, a dla kogoś innego będzie to ciepły obiad. Każdy szczęście przeżywa indywidualnie i inaczej. Szczęście jest określane mianem emocji interpersonalnej, gdyż zazwyczaj jest naszą odpowiedzią na zachowanie innych. Szczęście odczuwamy w sytuacjach okazywania lub otrzymywania od innych ludzi pozytywnych emocji: serdeczności, życzliwości, miłości. Szczęście można nazwać emocją współdziałania, gdyż szczęście i towarzyszące mu emocje sprzyjają współpracy i kooperacji międzyludzkiej. By żyć w szczęściu, trzeba wielu czynników. Musimy być dumni z własnych osiągnięć, odczuwać miłość, najlepiej jeśli jest dwustronna (jeśli kochamy i jesteśmy kochani), musimy być zadowoleni z pracy, jaką wykonujemy, niezależnie od tego, czy jest to nauka, pasja czy kariera zawodowa. By być szczęśliwym, musimy mieć z kim dzielić nasze szczęście. Bardzo dużą rolę ma tutaj nasze życie towarzyskie. Często już w przysłowiowej piaskownicy lub przedszkolu znajdujemy przyjaźnie na całe życie. Nauczyciele mogą pomagać w pielęgnowaniu przyjaźni przez nie rozdzielanie dzieci, które się lubią, a wręcz zachęcanie ich do wspólnych aktywności. Dzieci nie mają tylu zmartwień i problemów co dorośli, łatwiej im cieszyć się z małych rzeczy. Ważną rolę nauczyciela jest wprowadzanie dzieci w świat dorosłych tak, by nie ztraciły swojego dziecięcego optymizmu i widziały więcej pozytywów niż negatywów²³.

Dobry nauczyciel powinien zatem być optymistą, co według *Słownika języka polskiego* oznacza „skłonność do dostrzegania we wszystkim dodatnich stron i wiarę w pomyślny rozwój wydarzeń; to także pogląd filozoficzny,

²² http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf (dostęp: 17.01.2017, godz. 20:15).

²³ T. Kanasz, *Uwarunkowania szczęścia. Socjologiczna analiza wyobrażeń młodzieży akademickiej o szczęściu i udanym życiu*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2015, s. 22–26.

według którego istniejący świat jest najlepszy z możliwych i racjonalnie urządzony, a życie jest dobre, można więc osiągnąć w nim szczęście i doskonałość moralną”²⁴. Pozytywnie nastawiony do życia nauczyciel daje przykład, że problemy można rozwiązać, życie nie zawsze jest łatwe, ale wszystko można przezwyciężyć i nie trzeba się zbytnio martwić.

Profesjonalizm

Profesjonalizm nauczycielski odnosi się do odpowiedzialności nauczycieli za określenie specyfiki ich pracy pedagogicznej oraz treści tej pracy. Nauczyciele powinni być zaangażowani w pracę, powinni przestrzegać standardów etyki zawodowej, a także ciągle pogłębiać swoją wiedzę i umiejętności. Profesjonalny nauczyciel powinien także wyznawać wiele wartości moralnych, takich jak: obowiązkowość, dążenie do doskonałości, poczucie odpowiedzialności. Jak już wielokrotnie wspomniano, nauczyciel jest wzorem i autorytetem dla bardzo wielu młodych ludzi. Dzieci uczą się wszystkiego, a zachowanie nauczyciela jest najlepszym wzorem postępowania²⁵.

„Warto zauważyć, że w mediach, w krążących w społeczeństwie opiniach o nauczycielach, w literaturze pedagogicznej stykamy się z różnymi obrazami nauczyciela jako profesjonalisty. Z jednej strony nauczyciel jest opisywany jako autonomiczny profesjonalista, ekspert wypełniający specyficzne i ważne społeczne zadania, osoba potrafiąca współpracować z innymi czy też osoba ucząca się/rozwijająca się w toku całego swojego życia. Z drugiej zaś strony praca nauczyciela jest postrzegana jako praca relatywnie łatwa, zaś nauczyciele są traktowani nie tyle jako profesjonalści, co raczej jako pracownicy wypełniający wpisane w ich zawód obowiązki, pracownicy, od których wymaga się jedynie realizowania zadań określanych/narzucanych im przez innych”²⁶.

Odpowiedzialność często uważana jest jako zasadnicza wartość w pracy nauczycielskiej. W ogólnym znaczeniu odpowiedzialności moralnej nauczyciela mieści się różny zakres tego, za co i przed kim nauczyciele czują się odpowiedzialni w praktyce społecznej. Troska o dobro ucznia i poszanowanie jego godności osobowej mogą być w tym miejscu traktowane jako punkt odniesienia dla działań podejmowanych przez nauczycieli. Nabierają one szczególnego wyrazu w sytuacjach wsparcia dziecka w rozwoju, w rozbudzaniu

²⁴ <http://sjp.pwn.pl/sjp/optyzmizm;2569880.html> (dostęp: 18.01.2017, godz. 14:20).

²⁵ J.M. Michalak, *Profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, [w:] *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, J.M. Michalak (red.), Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 94–112.

²⁶ J. Madaliński-Michalak, *Meritum*, „Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny”, 1 (32) 2014, s. 4

jego gotowości i umiejętności podejmowania odpowiedzialności za samego siebie. Bycie profesjonalnym i odpowiedzialnym nauczycielem ściśle wiąże się ze stwarzaniem warunków, w których uczeń może sam uczyć się odpowiedzialności. Profesjonalny nauczyciel powinien także kierować się przede wszystkim dobrem swojego wychowanka. Głównym celem nauczyciela jest wspieranie ucznia w wielostronnym rozwoju. Dobry nauczyciel dopasowuje metodę nauczania do każdego dziecka, tworzy z nim związek tak, by wykorzystać maksimum jego możliwości²⁷.

Przyjaźń

Przyjaźń jest bardzo ważną relacją w życiu dziecka. Jest źródłem jego emocjonalnego wsparcia. Relacje dziecka z rodzicami, relacje z rówieśnikami w klasie czy na podwórku są ważnymi czynnikami w rozwoju społecznym i poznawczym oraz w przystosowaniu młodych przyjaciół²⁸.

Przyjaźń jest pierwszą bliską relacją, jaką dziecko nawiązuje poza rodziną. Przyjaźń skupia w sobie wiele emocji, uczy i rozwija umiejętności społeczne. Przyjaźnie dzieci dają podstawy do budowania trwałych relacji i związków w życiu dorosłym. Posiadanie grupy kolegów czy przyjaciół pozytywnie wpływa na zdrowie człowieka i rozwija poczucie wspólnoty. Dzieci mogą wyrażać przyjaźń poprzez wspólną zabawę, wspólne spożywanie posiłków, pożyczanie zabawek. By pomóc dziecku w odnalezieniu przyjaźni, trzeba dawać mu wolność w kontaktach towarzyskich, nie zabraniać zabawy czy rozmów z innymi dziećmi.

Dzieci lubiane w towarzystwie budują swoją samoocenę i poczucie własnej wartości. Dobry nauczyciel wspiera dzieci w pielęgnowaniu ich pierwszych przyjaźni, a także pomaga im zrozumieć sprzeczki czy różnice zdań²⁹. Przyjaźń to dzieło człowieka, które daje nam wsparcie i motywuje do ciągłego rozwoju oraz pracy nad sobą. Dzięki przyjaźni uczymy się pielęgnowania tego co dobre i piękne, a wyzbywamy się negatywnych aspektów naszego życia.

Zakończenie

Nie ma wątpliwości co do tego, że rola nauczyciela w kształtowaniu dziecka jest ogromna. Wartości moralne, jakimi kieruje się wychowawca, są

²⁷ J. Madaliński-Michalak, *Meritum...*, dz. cyt., s. 5–6.

²⁸ J. Dunn, *Przyjaźnie dzieci*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 4–11.

²⁹ H. Wasilewska, *Znaczenie przyjaźni w rozwoju psychospołecznym dzieci i młodzieży*, „Nauczyciel i szkoła”, 1 (53), 83–101 2013, s. 87–95.

jednym z głównych wzorców dla dziecka, dla budowania jego własnej autonomii i systemu wartości. Nauczyciel jest wzorem postępowania wszelkiego. Dzieci kopiują zachowania, mowę, wszystko co może mieć dla nich znaczenie. Wartości, jakimi kieruje się nauczyciel, są fundamentalnymi dla młodego człowieka. Bardzo ważne jest, by nauczyciel nie tylko był wzorem dla wychowania, ale także, by wspierał go w kształtowaniu i pielęgnowaniu jego własnych zasad. Nauczyciele często są niedoceniani, jednak ich rola w wychowaniu i mądrym prowadzeniu dziecka jest nieoceniona. Wyznawane przez nich wartości tworzą znakomitą część kręgosłupa moralnego młodzieży, dlatego powinni być jak najlepszymi profesjonalistami w swoim zachowaniu.

Dzięki wspólnemu pielęgnowaniu wartości przez nauczycieli i uczniów umacnia się ich więź i poprawia relacja, a także ułatwiona staje się współpraca. Warto dbać o ciągły rozwój własny, pielęgnowanie dobrych cech i kształtowanie moralności – zwłaszcza jeśli spoczywa na nas ciężar odpowiedzialności za rozwój i kształtowanie przyszłości społeczeństwa.

Bibliografia

- Dudzik I., *Kreacja oczekiwanego wizerunku nauczyciela akademickiego XXI wieku*, [w:] *Wybrane zagadnienia wychowania narodowego, edukacji regionalnej i kształcenia nauczycieli*, W. Błażejowski, C. Lewicki (red.), Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław 2012.
- Dudzik I., *Oczekiwane wartości w postawach nauczycieli akademickich w procesie edukacji szkół wyższych*, [w:] *Hodnoty a ich odraz vovysoko skolskomvzdelavani, Pedagogica Actualis II*, Wydawnictwo Univerzitasv. Cyrila Metoda v Trnave, Trnava 2011.
- Dunn J., *Przyjaźnie dzieci*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Ingarden R., *Księżeczka o człowieku*, Kraków 1972.
- Kanasz T., *Uwarunkowania szczęścia. Socjologiczna analiza wyobrażeń młodzieży akademickiej o szczęściu i udanym życiu*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2015.
- Kaniowski A.M., *Etyka i pedagogika. Etyczne aspekty pracy nauczyciela, wyzwania dla profesjonalizmu nauczycielskiego*, [w:] *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, J.M. Michalak (red.), Wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź 2010.
- Madaliński-Michalak J., *Meritum*, „Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny”, 1 (32) 2014.
- Michalak J.M., *Profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, [w:] *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela*, J.M. Michalak (red.), Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.

- Rejman K., Rejman B., *Wpływ środowiska rodzinnego na kształtowanie postaw religijnych młodzieży*, [w:] *Zagadnienia religijne i narodowościowe we współczesnych badaniach polskich, słowackich i ukraińskich na terenie euroregionu karpackiego*, K. Rejman, W. Wierzbieniec (red.), Jarosław 2015, s. 367–379.
- Rejman K., *Modernizacja społeczeństwa a religia. Studium socjologiczne*, V Międzynarodowa Konferencja Naukowa w Jarosławiu, 14–15 września 2001, *Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania konkurencyjności Regionu Podkarpacia*, A. Jarosz (red.), Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Jarosławiu, Jarosław 2002, s. 269–274.
- Regulska A., *Rola wartości moralnych w procesie wychowania*, „Studia nad Rodziną”, 17/1 (32), 2013, s. 143–150.
- Róg A., Orzechowska M., *Wychowanie do wartości*, „Edukacja i Dialog”, 2004.
- Wasilewska H., *Znaczenie przyjaźni w rozwoju psychospołecznym dzieci i młodzieży*, „Nauczyciel i Szkoła”, 1 (53), 2013, s. 83–101.

Strony internetowe

- [http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Studia_nad_Rodzina/Studia_nad_Rodzina-r2013-t17-n1_\(32\)/Studia_nad_Rodzina-r2013-t17-n1_\(32\)-s143-150/Studia_nad_Rodzina-r2013-t17-n1_\(32\)-s143-150.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Studia_nad_Rodzina/Studia_nad_Rodzina-r2013-t17-n1_(32)/Studia_nad_Rodzina-r2013-t17-n1_(32)-s143-150/Studia_nad_Rodzina-r2013-t17-n1_(32)-s143-150.pdf) str. 148
- <http://www.profesor.pl/publikacja,14775,Referaty,Kształtowanie-kultury-osobistej-wsrod-uczniow>
- <http://sjp.pwn.pl/szukaj/prawda.html>
- http://www.edukacja-filozoficzna.uw.edu.pl/index_pliki/ef54/wolniewicz.pdf
Edukacja Filozoficzna vol. 54 2012 Bogusław Wolniewicz, Uniwersytet Warszawski *O pojęciu kłamstwa i zasadzie prawdomówności*
- <http://sjp.pwn.pl/szukaj/k%C5%82amstwo.html>
- http://156.17.194.50/strony/zeszyty/zalaczniki/zeszyty/zn2/Zeszyt_2_5.pdf Maria J. Zajączkowska *Nauczyciel jako mediator w sporach uczniowskich*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy str.55-57
- <http://sjp.pwn.pl/szukaj/r%C3%B3wno%C5%9B%C4%87.html>
- <http://sjp.pwn.pl/szukaj/dyskryminacja.html>
- http://www.bezuprzedzen.org/doc/BAS_26.pdf str. 10-18
- <http://sjp.pwn.pl/szukaj/sprawiedliwo%C5%9B%C4%87.html>
- http://www.pte.pl/pliki/2/12/TryKonTK610_03.08.2010.pdf
- http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf
- <http://sjp.pwn.pl/sjp/optymizm;2569880.html>

PROMOCJA WARTOŚCI MORALNYCH WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE

Streszczenie: W artykule zajęto się rolą wartości moralnych w aktualnym społeczeństwie oraz ich promocją we współczesnym świecie. Zwrócono uwagę na przestrzeganie wartości moralnych oraz na to, kto powinien je promować. Czy promowaniem wartości moralnych powinien zająć się Kościół, państwo, rodzina czy też społeczeństwo, a może powinny być to media? Wykorzystano badania w postaci krótkiej ankiety, a odpowiedzi na kolejne pytania stanowiły podstawę do szczegółowej analizy tematu i tym samym do napisania niniejszego artykułu.

Słowa kluczowe: moralność, wartości, promocja, społeczeństwo, religia, konflikt.

Wstęp

Wartości moralne są składową częścią wartości naturalnych i są z nich najważniejsze. To cechy, które mogą mieć wydźwięk pozytywny (dobro, cnota, zaleta) lub negatywny (zło, wada). Różne są definicje wartości moralnych. Jedna z nich zakłada, że wartością nazywamy zjawisko wyboru celu, dążeń oraz odniesienie się do tego celu, wyboru alternatywnych dążeń w określonej sytuacji, selekcji potrzeb oraz środków działania¹. Niekiedy wartości łączone są z emocjami, tam, gdzie jakiejś sytuacji towarzyszą emocje przyjemne, przeżywana jest wtedy wartość dodatnia. Natomiast, gdy określonej sytuacji towarzyszą uczucia nieprzyjemne – mówimy o wartościach ujemnych.

Początki moralnego rozwoju człowieka wiążą się z poznaniem reguł obowiązujących w grupie społecznej, odróżnianiem dobra od zła oraz doświadczaniem poczucia winy i wstydu. Rozwój ten zapoczątkowany jest dostosowaniem się do nakazów i zakazów, i przechodzi w zachowania zgodne z normami

¹ A. Pyszka, *Wartości w życiu człowieka i jego rodzinie*, www.opoka.org.pl (dostęp: 08.04.2013, godz. 14:19).

obowiązującymi w danej społeczności². Moralność to również odróżnianie dobra od zła, a wewnętrznym doradcą jak postępować jest sumienie. Jak w takim razie zdefiniować sumienie? To wewnętrzne przekonanie, bardzo subiektywne zresztą, które pozwala oceniać postępowanie własne i innych ludzi. To zdolność, która pozwala człowiekowi przyjrzeć się własnym czynom z pewnego punktu widzenia moralnego i ocenić je czy zasługują na pochwałę, czy też należy się ich wstydzić. Przez całe dzieciństwo, adolescencję i dorosłe życie człowiek jest wychowywany do wartości, a wychowanie to ma na celu naturalne wyzwalanie i czynienie dobra. Zatem najogólniej zdefiniować wartość możemy jako to wszystko, co stanowi przedmiot potrzeb, postaw, dążeń oraz aspiracji człowieka³.

Kto zatem jest odpowiedzialny za wpajanie wartości moralnych jednostce? Podstawowym środowiskiem jest rodzina, to w niej kształtują się pierwsze cechy moralne dziecka. Następnie szkoła, która dzięki swoim funkcjom opiekuńczym i wychowawczym ma olbrzymi wpływ na młodego człowieka. Następnym bardzo ważnym czynnikiem w kształtowaniu wartości moralnych są grupy rówieśnicze, jakże odmienne środowisko od rodziny i szkoły. Grupy rówieśnicze mogą być determinantem późniejszych zachowań jednostki. Trzeba również wspomnieć o religii jako wykładni moralności, o państwie, które za wszelką cenę chce mieć obywateli przepełnionych cnotami moralnymi oraz o mediach, a zwłaszcza Internecie. Każdy z wymienionych komponentów może być bardzo pomocny w wychowaniu moralnym jednostki, ale też każdy z nich jest na swój sposób niebezpiecznym narzędziem do tworzenia wartości niemoralnych. Należałoby się zastanowić, dlaczego pomimo takiego olbrzymiego wachlarza możliwości do pracy nad własnym rozwojem, jaki posiada obecnie każdy człowiek, coraz częściej wspomina się o upadku moralności i konieczności promowania cech pozytywnych – cnót poniekąd odesłanych do lamusa.

Tym właśnie tematem zajęto się w niniejszym artykule. Wnioski i uwagi przedstawione tutaj oparte są w części na badaniach przeprowadzonych wśród dorosłych osób, między innymi studentów PWSTE w Jarosławiu, których celem było poznanie poglądów na temat moralności, czynników wpływających na jej rozwój i upadek oraz możliwości propagowania takich zachowań, które

² B. Harwas-Napierała, J. Trempała, *Psychologia rozwoju człowieka – charakterystyka okresów życia człowieka*, t. 2, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 65.

³ I. Dudzik, *Proces wychowania a wartości*, [w:] *W dyskursie pedagogicznym i edukacyjnym doby współczesnej*, K. Barłóg (red.), Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. B. Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław 2012, s. 210.

na dobre przywróciłyby najbardziej pożądane cechy wśród społeczeństwa, jak: odpowiedzialność, uczciwość, szacunek itp.

Analiza wartości moralnych

Jakie są najważniejsze wartości moralne we współczesnym świecie? Najwyżej cenioną cechą moralną w obecnych czasach jest uczciwość. Uczciwość jest rozumiana jako prawda w życiu każdego człowieka, która istnieje w jego sposobie myślenia i postępowania oraz w jego emocjach i stanowi jedną całość. Już święty Tomasz z Akwinu twierdził, że nie jest możliwe wspólne życie ludzi, którzy nie mówią sobie prawdy i wzajemnie sobie nie wierzą. Niezmiernie ciężko wyobrazić sobie dobrze zorganizowane społeczeństwo bez uczciwości, prawdomówności i zaufania pomiędzy ludźmi tworzącymi je. Jednak poszczególne jednostki zwracają uwagę bardziej na uczciwość wobec nich samych niż uczciwość społeczną⁴.

Drugą istotną wartością moralną jest szacunek, czyli szanowanie godności innych i swojej własnej, wyrażając życzliwość i troszcząc się o dobro innych. Szacunek to podstawa wszystkich wartości moralnych, bez niego nie istnieje miłość, przyjaźń ani sprawiedliwość. Musimy liczyć się z resztą ludzi: pracownikami, domownikami czy nawet ludźmi spotykanymi przypadkiem. Dlatego też powinniśmy uczyć nasze dzieci już od pierwszych lat, że każdemu należy się szacunek, zaczynając od nich samych. Na początku należałoby je uczyć empatii, czyli wczucia się w położenie innej osoby. My sami również musimy traktować dzieci z szacunkiem, ponieważ bycie dzieckiem nie znaczy, że można go traktować przedmiotowo. Akceptacja tego co mówi i co czuje, zrozumienie i poświęcona mu uwaga są kluczem do nauczania się okazywania innym szacunku w ich dorosłym życiu.

Miłość i przyjaźń to forma bezinteresownego udzielania pomocy ludziom będącym w potrzebie. Brak tych cnót – na przykład w rodzinie – powoduje, że dzieci mają bardzo niskie poczucie własnej wartości, doświadczając często przemocy emocjonalnej i fizycznej. Wrogiem miłości wobec najbliższych często jest materializm. Niejednokrotnie rodzice zapewniając swoim dzieciom wysoki standard życia oraz wszelkie przyjemności, zapominają o potrzebie przebywania z nimi, rozmawiania i tak po prostu ich kochania.

Wiara jako wartość materialna trochę się w ostatnich czasach zdewaluowała, choć pierwsze zapisy znajdują się właśnie w Dekalogu. Późniejsze

⁴ K. Rejman, *Filozoficzne źródła socjologii fenomenologicznej. Lebensweltla socjologiczna kategoria potoczności*, ks. Jan Zimny (red.), *Aktualne wyzwania dla nauk społecznych*, Rużomberok – Kijów – Sandomierz 2006, s. 377–392.

normy moralne ustanowione przez ludzi mają swoją podstawę w przykazaniach boskich, choć mało kto jeszcze zdaje sobie z tego sprawę.

Jeszcze jedną wartością moralną będącą w dekadencji jest solidarność. Solidarność to poczucie odpowiedzialności za los drugiego człowieka, który często jest nam obcy. To właśnie poczucie tej odpowiedzialności i chęć niesienia pomocy czyni z ludzi istoty społeczne, pozbywając się typowego dla człowieka egoizmu i wychodząc ze sfery jego prywatności.

Najrzadziej wśród społeczeństwa mówi się o odwadze i pracowitości. Z punktu widzenia statystycznego Polaka wartości moralne, jak odwaga i praca – straciły na znaczeniu w porównaniu do uczciwości i szacunku. Czym to jest spowodowane? Odwaga to cnota charakteryzująca tylko część populacji ludzkiej i niewykazująca istotnej korelacji z żadną determinantą natury biologicznej⁵. Odwaga nie jest cechą człowieka, ponieważ jako taką musiałby mieć na własność i przez bardzo długi czas, tak by tę konkretną osobę utożsamiano z tą cechą. Odwaga nie spełnia tego warunku z bardzo prostych przyczyn, występuje tylko w określonych sytuacjach, jest zazwyczaj w fazie uspienia, a tylko konkretne warunki są w stanie wpłynąć na jej ujawnienie. Odważnym się jest albo nie, nie można być odważnym częściowo. Zatem jest to stała dyspozycja człowieka do podejmowania określonych zachowań w sytuacjach trudnych⁶. Działanie człowieka odważnego musi spełniać pewne warunki. Musi być celowe, ponieważ nie istnieją ludzie przypadkiem odważni. Odwaga jest działaniem dobrowolnym, nie ma w niej przymusu, a najważniejsze to, że opiera się na hierarchii wartości osoby działającej. Na co dzień nie ujawniamy odwagi, ponieważ nie ma takiej potrzeby, odwaga ujawnia się w sytuacjach kryzysowych i w nią wkalkulowane jest ryzyko, utrata czegoś. Na utratę wysokiej pozycji na liście cnót jest proste wytłumaczenie. W każdym społeczeństwie odbywa się niekończąca ewolucja wartości moralnych. Jedne tracą na znaczeniu, inne zaś zyskują. W sytuacjach kryzysowych znaczenia nabierają te z nich, które w normalnych warunkach się nie ujawniają. Nie musimy być odważni, bo nie ma bezpośredniego czynnika zagrażającego nam, ale gdyby tylko się pojawił, to w części społeczeństwa, które posiada tę cechę, na pewno by się pojawiła. Stąd w przytoczonej ankiecie odwaga jest na końcu.

Z odwagą nierozdzielnie łączy się pokój. Pojęcie pokoju może być rozumiane różnie, a nawet może być nadużywane. Nie jest to jedynie unikanie wojny, ale jest to obowiązek każdego człowieka do stwarzania odpowiednich warunków do zgodnej egzystencji. Pokoju nie można mieć na zawsze, ale należy go budować systematycznie. Aktualnie wielu ludziom wydaje się, że taki

⁵ S. Konstańczak, *Blaski i cienie odwagi*, [w:] „Etyka” 2004 nr 37, s. 11.

⁶ Tamże, s. 12.

stan rzeczy będzie istniał zawsze. Nie ma świadomości zagrożenia, stąd mało kto wspomina o budowaniu pokoju jako jednej z norm moralnych.

Jeśli chodzi o pracowitość, to jest to następna cecha, która straciła na wartości. Przez pracowitość rozumiemy postawę do szybkiego działania wobec tego co musimy zrobić, bez opóźnień i zapominania. Przecistawiamy ją bezczynności, a przede wszystkim lenistwu. Człowiek jest pracowity wtedy, kiedy musi zarobić nie tylko na samego siebie, ale również przysporzyć dóbr całemu społeczeństwu czy też państwu. Zatem istnieje relacja pracowitości do sprawiedliwości i solidarności, a ponieważ sprawiedliwość i solidarność są również cechami w obecnym okresie nieco zapomnianymi, z tego też powodu pracowitość jest na dalszym planie.

Czy jednak przestrzegamy norm i zasad moralnych w życiu codziennym? Większość ludzi opowiada się za przestrzeganiem wszelkich wartości, a mimo to coraz częściej się mówi o kryzysie moralnym. Czym w takim razie jest kryzys moralny? To załamanie się konkretnego systemu wartości, który dotychczasowo był powszechnie uznawany. Wartości moralne ulegają bardzo dynamicznym zmianom, połączonym niekiedy z próbami stworzenia nowych wartości. To co dawniej było odstępstwem od normy, zdaje się przeobrażać w regułę powszechności. Nie istnieje jednoznaczna ocena moralna, istnieje wiele dylematów i konfliktów moralnych. Można mieć czasem wątpliwości co do swojego postępowania, ale nie można omijać norm moralnych.

Wiele ludzi twierdzi, że moralność religijna jest im obca, przy czym niektóre zasady katolicyzmu uważa za słuszne, ale należy je odpowiednio modyfikować. Co to oznacza? Maria Ossowska w swoich dywagacjach na temat moralności i religii wyróżnia kilka rodzajów połączeń między tymi dziedzinami⁷. Według niej religia jest swego rodzaju hamulcem przed niewłaściwymi zachowaniami z obawy przed Bogiem. Nie wątpi w istnienie związków między religią i moralnością, ale podważa konieczność występowania zależności pomiędzy nimi⁸.

Jakie zatem są najważniejsze wartości moralne dla człowieka? Zdecydowana większość pytaných ludzi opowiedziała się za szczęściem rodzinnym i szacunkiem. Kolejno pojawiały się takie wartości, jak: bycie potrzebnym ludziom, spokojne życie oraz miłość czy też bycie pomocnym i wiara religijna. Nikt z ankietowanych nie opowiedział się za władzą, dobrobytem czy też wykształceniem.

⁷ M. Ossowska, *O człowieku, moralności i nauce*, Miscellanea, Warszawa 1983, s. 445–452.

⁸ Tamże, s. 454.

Upadek wartości moralnych

Przemiany w zakresie norm i ocen moralnych są ściśle powiązane z rozwojem cywilizacyjnym, dlatego też nie mogły one ominąć również społeczeństwa polskiego. W ostatnich latach przeprowadzono różnego rodzaju badania empiryczne, które dowiodły, że w Polsce uwidaczniają się pewne tendencje w systemie zasad moralnych. Przede wszystkim zanotowano znaczny wzrost znaczenia uczciwości, co łączy się z mniejszą tolerancją na społeczne nadużycia. Odnotowano również spadek znaczenia wiary, a z nim rozwój silnej liberalizacji życia, zwłaszcza w zakresie szeroko pojętej seksualności. Socjologia i inne spokrewnione z nią nauki głoszą od dawna, że etyka i właściwy jej przedmiot badań, tj. moralność, mają charakter społeczny i że są (i zawsze były) wytworem większych lub mniejszych grup społecznych. A jeśli nawet bezpośrednio prawo to (moralność) było wytworem władz świeckich lub duchownych, to rzeczą niezmiernie ważną jest respektowanie go przez szeroki ogół; gdy zaś respektowanie owo nie jest dość trwałe, moralność nie ma szans na jej właściwe funkcjonowanie⁹. Właściwe funkcjonowanie moralności oparte jest przede wszystkim na wyborach sposobu rozwiązywania konfliktów moralnych.

Jakimi kryteriami kierujemy się w przypadku rozwiązywania konfliktów moralnych? Najczęściej przy rozwiązywaniu dylematów natury moralnej odwołujemy się do własnego sumienia, następnie do ogólnie przyjętych norm oraz rad udzielonych przez bliskie osoby. Rzadko kto przyznaje się do przestrzegania nakazów Kościoła katolickiego w tego rodzaju problemach.

Jak się jednak to dzieje, że sumienie „wie”, co jest dobre, a co złe? Otóż osąd sumienia polega na tym, iż przed dokonaniem czynu sumienie konfrontuje wartość moralną tego czynu z prawem moralnym, a po dokonaniu ocenia, czy ten czyn był z tymże prawem zgodny. Jeśli tak nie było, rodzą się wówczas tzw. „wyrzuty sumienia”. Wyrzuty sumienia to emocjonalny sygnał, takie światelko ostrzegawcze, że w moim postępowaniu coś nie działa, albo działa źle. Nie wolno tego światła zlekceważyć. Kolejne przypadki ignorancji mogą doprowadzić do katastrofy moralnej: człowiek przyzwyczaja się do zła¹⁰.

A co ma robić młody człowiek, który najczęściej nie ma doświadczenia w rozwiązywaniu konfliktów moralnych?

Przeważnie młodzi ludzie pytają bliskich o radę lub w sytuacjach – gdy to jest niemożliwe – starają się tak zachować, by w przyszłości móc spokojnie

⁹ H. Borowski, *U źródeł pochodzenia wartości moralnych*, [w:] www.racjonalista.pl (dostęp: 21.01.2017, godz. 21:12).

¹⁰ I. Rogulski, *Sumienie – moralne oczy człowieka*, [w:] www.opoka.org.pl (dostęp: 22.01.2017, godz. 17:18).

spojrzeć bliskim w twarz. Ten sposób nazywany jest sposobem pedagogicznym. Drugi sposób to teoria słuszności zapożyczona od Arystotelesa. To tak zwana zasada „złotego środka”, czyli podejście do kodeksu zasad życiowych w sposób bardziej elastyczny, ale nie przeciwstawiając się mu. Następnym sposobem na rozstrzygnięcie konfliktu moralnego jest scedowanie decyzji na kogoś innego, choć nie jest to rozwiązanie optymalne. Niektóre sytuacje mogą być rozstrzygnięte losowo, ale zazwyczaj są to okoliczności dramatyczne, gdzie w grę niejednokrotnie wchodzi ludzkie życie. Na całe szczęście występują one bardzo rzadko w codziennym życiu człowieka. Innym sposobem jest poświęcenie interesu jednostki na rzecz ogółu lub minimalizacja skutków ubocznych. W moralności bardzo trudno jest przewidzieć, jakie będą następstwa naszych decyzji, tym nie mniej metodę tę należy brać pod uwagę. Inne sposoby – równie skuteczne, to: rozstrzygnięcie przez głosowanie, hierarchizacja norm czy też rozstrzyganie w sposób instytucjonalny. Nie ma jednego komfortowego środka, zawsze będą aspekty pozytywne i negatywne podjętej decyzji. Ten kto ją podejmuje, jest za nią odpowiedzialny, a skoro nie uczymy tego młodych pokoleń, to w obecnej chwili z całą pewnością możemy mówić o upadku wartości moralnych jako czymś namacalnym.

Promocja wartości moralnych

Nasuwa się kolejne i zarazem ostatnie pytanie: kto i w jaki sposób powinien promować upadające wartości moralne w społeczeństwie? Według moich respondentów najwięcej do zrobienia w tym temacie ma rodzina, potem społeczeństwo, państwo i Kościół jako ostatnie miejsce na liście.

Skoro już wiadomo, kto ma się tym zająć, to nasuwa się pytanie, w jaki sposób powinien to zrobić. Tym samym dochodzimy do sedna sprawy, czyli promocji wartości moralnych we współczesnym świecie.

Zacznijmy więc od pierwszego miejsca na naszej liście, czyli od rodziny. Rodzina poprzez swoje tradycje powinna wpajać w każdego swojego członka podstawowe wartości, takie jak: uczciwość, poświęcenie, miłość, pomoc czy też wierność i lojalność. W każdej rodzinie istnieją zasady, których trzeba przestrzegać oraz istnieje również pewien podział ról. Wiąże się to nierozdzielnie z pewnymi prawami oraz wypełnianiem obowiązków, a podstawą są silne i trwałe więzi łączące jej poszczególnych członków. W związku z ogromnymi zmianami zachodzącymi w nowoczesnym społeczeństwie rodzą się wątpliwości co do kondycji współczesnej rodziny. Istnieją opinie na temat kryzysu w rodzinie, o czym niezbiecie świadczą między innymi alternatywne formy życia rodzinnego oraz słaba trwałość związków małżeńskich. Nie mniej jednak, pomimo swojej różnorodności, rodzina była i jest rodziną monogamiczną,

zajmującą się wychowaniem dzieci, a także jest najważniejszą instytucją w życiu człowieka.

Spółeczeństwo to następny czynnik przyczyniający się do promowania wartości moralnych. W dobie, kiedy żyjemy w anonimowości i coraz rzadziej obcujemy z drugim człowiekiem, nie jest popularną wartością poświęcanie się dla innego człowieka kosztem wyrzeczeń osobistych. Ciężko jest zdobyć się na pomoc wykraczającą poza własny interes. Wiele ludzi odcina się od rzeczywistości, skupiając się jedynie na sferze życia prywatnego. Jedynie w trudnych i wyjątkowych okolicznościach potrafimy uruchomić rezerwy naszej solidarności. Przykładem mogą być protesty przeciw atakom terrorystycznym w całej Europie, wysyłanie pomocy do krajów dotkniętych trzęsieniami ziemi, przyjmowanie uchodźców. Innym sposobem na okazanie życzliwości wobec potrzebujących są prace w wolontariacie czy też w organizacjach pozarządowych. Wolontariusze pracują na rzecz innych ludzi w hospicjach, domach opieki oraz wyjeżdżają na różne misje.

Państwo również powinno odgrywać ogromną rolę w promowaniu wartości moralnych. W jaki sposób może to robić? Gorące dyskusje wywołuje ustalenie charakteru kompetencji prawa w stosunku do moralności, czyli to jak można usankcjonować prawnie postawy ludzi i ich zachowania. Problem ten się uwydatnia przede wszystkim przy ustanawianiu praw dotyczących działań wbrew określonym przekonaniom religijnym: eutanazja, aborcja, badania na komórkach macierzystych. Prawo i moralność ani nie pokrywają się całkowicie ze sobą, ani też nie można ich od siebie oddzielić. Nasze myślenie i postępowanie w dużej mierze określone jest przez nasze poczucie i wewnętrzne przekonanie mówiące nam o tym, co jest prawdziwe, a co fałszywe, oraz co jest dobre, a co złe; a także przez nasze głębokie przekonania moralne, które częściowo są wrodzone, a częściowo są wynikiem naszego wychowania, wykształcenia oraz osobistych życiowych doświadczeń¹¹.

Dekalog to następny element promowania moralności. Należy do kompetencji Kościoła, ale gdyby był przestrzegany przez większość, nie mówiono by dzisiaj o upadku wartości moralnych. Z badań wynika, że większość ludzi wierzących opiera się na zawartych w nim normach moralnych i mają one wielkie znaczenie przy określaniu, co jest dobrem, a co złem w życiu. Kościół również udziela się charytatywnie poprzez Caritas Polska, która to organizacja jest instytucją charytatywną Konferencji Episkopatu Polski. Na samym początku Caritas w Polsce zajmowała się dystrybucją darów materialnych otrzymywanych z zagranicy. Bardzo szybko jej strategia została zmieniona i przekształcona na

¹¹ S. Wielgus, *Prawo a moralność*, [w:] www.niedziela.pl (dostęp: 19.01.2017, godz. 13:10).

udzielanie pomocy charytatywnej poprzez środki pozyskane od ludzi dobrej woli lub instytucji. Caritas również utworzyła placówki opiekuńcze i wychowawcze, bardzo profesjonalne, takie jak: Domy Samotnej Matki, Stacje Opieki Caritas, Domy Pomocy Społecznej, ośrodki rehabilitacyjne, kuchnie dla ubogich, Zakłady Pielęgnacyjno-Opiekuńcze, Warsztaty Terapii Zajęciowej, świetlice dla dzieci i osób w podeszłym wieku itp.¹²

Media to w dzisiejszych czasach największa siła w promowaniu wszelkich wartości moralnych. Media wpływają na życie człowieka oraz jego funkcjonowanie we współczesnym świecie. Wpływają również na jego stan emocjonalny, światopogląd, sposób zachowania. Mają ogromny wpływ na system wartości poprzez siłę sugestii, jaką dysponują, kształtują nasze ambicje i decyzyjność. Media pokazują nam autorytety i wzory do naśladowania.

Internet to jeden z mediów masowych, który jest obecny na dzień i ma najsilniejszy wpływ na społeczeństwo. W jaki sposób może on promować wartości moralne? W Internecie istnieją obszary, które przyczyniają się do kształtowania wartości moralnych oraz kultury duchowej. Nie podlega wątpliwości, że Internet jest narzędziem kulturotwórczym, ukierunkowanym na przekaz jednostce tego, co ważne. Internet promuje między innymi integrację osób niepełnosprawnych, ułatwia znalezienie pracy, umożliwia kontakty towarzyskie oraz pomaga przełamać opory przed rozmawianiem o swoich problemach. Internet sam w sobie ma ogromny wpływ na podtrzymywanie relacji rodzinnych i przyjacielskich. Nie ma znaczenia odległość, ponieważ zawsze można mieć stały kontakt ze swoimi bliskimi. Internet również kształci. Kształci i rozwija kreatywność, dostarcza aktualnych wiadomości, ułatwia naukę oraz rozwija sferę emocjonalną człowieka. Możemy być anonimowi, ponieważ nie liczy się nasz wygląd, a wyłącznie nasza osobowość. To pomaga przekraczać nasze własne granice i lęki, dodaje pewności siebie, podnosi samoocenę, popycha do podejmowania zdecydowanych działań nastawionych na odniesienie późniejszego sukcesu.

Ważnym elementem w masowych mediach jest również telewizja. To ona pokazuje nam, że można i trzeba być solidarnym. Oddziałuje również na najmłodsze pokolenie. Programy i ich bohaterowie wywołują żywe reakcje dziecka, a dzięki naśladownictwu dziecko uczy się późniejszych prawidłowych postaw moralnych. Telewizja wpływa na zmianę ocen moralnych dzieci, czyli ciągle ma udział w procesie kształtowania pewnych wartości.

Do najważniejszych projektów promowanych przez telewizję należy projekt „Szlachetna Paczka” oraz Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, projekty

¹² K. Rejman K. Predecki, *Wybrane problemy religii i religijności*, Tarnobrzeg 2013, s. 23–26.

nastawione na upowszechnianie wśród ludzi takich wartości, jak: solidarność i niesienie pomocy dzieciom i ludziom starszym. Do tego należy zaliczyć różne spoty reklamowe propagujące odpowiednie traktowanie starszych ludzi, reklamy o nieporzucaniu dzieci, odpowiednim traktowaniu zwierząt, czy też kształtowanie świadomości o zagrożeniach ekologicznych.

Problematyka badawcza

Celem przeprowadzonych badań było przedstawienie sposobów promowania wartości moralnych.

Material badawczy

Do badań wykorzystano pytania zawarte w opracowanym kwestionariuszu pytań.

Kwestionariusz pytań:

Jakie są najważniejsze wartości moralne?

1. Czy zawsze trzeba przestrzegać wartości moralnych?
2. Jakich wartości moralnych przestrzegasz w życiu?
3. Jaki jest Twój stosunek do zasad moralnych religii katolickiej?
4. Które z poniżej wymienionych wartości uważasz za najważniejsze w Twoim życiu?
5. Czy uważasz, że we współczesnym świecie nastąpił upadek wartości moralnych?
6. Czym kierujesz się w rozwiązywaniu konfliktów moralnych?
7. Kto według Ciebie powinien promować wartości moralne?

Wyniki badań

Badania przeprowadzono w grupie 50 osób dorosłych – studentów PWSTE w Jarosławiu w wieku od 20 do 60 lat, bez podziału na płeć. Wszyscy ankietowani pochodzili z miasta.

Tabela 1. Najważniejsze wartości moralne

Wartość moralna	Uzyskany %	Liczba odpowiedzi
Szacunek	70	35
Wiara	10	5
Miłość	30	15
Przyjaźń	30	15
Odpowiedzialność	40	20
Uczciwość	80	40
Odwaga	0	0
Pokój	10	5
Solidarność	10	5
Praca	0	0

Wartość moralna	Uzyskany %	Liczba odpowiedzi
Piękno	0	0
Mądrość	10	5
Inne	0	0

Źródło: opracowanie własne.

W badanej populacji najwyżej punktowaną cechą moralną jest uczciwość, następnie szacunek i odpowiedzialność. Żaden z respondentów nie przyznał ani jednego głosu odwadze, pracy ani pięknu.

Tabela 2. Czy zawsze trzeba przestrzegać wartości moralnych?

Odpowiedź	Uzyskany %	Liczba odpowiedzi
Tak	90	45
Nie	0	0
Nie mam zdania	10	5
Razem	100	50

Źródło: opracowanie własne.

Najważniejszy wniosek jest bardzo konstruktywny, gdyż żaden z respondentów nie odpowiedział negująco, pomimo że coraz częściej się mówi o kryzysie moralnym.

Tabela 3. Jakich wartości moralnych przestrzegasz w życiu?

Wartość moralna	Uzyskany %	Liczba odpowiedzi
Szacunek	90	45
Wiara	10	5
Miłość	60	30
Przyjaźń	60	30
Odpowiedzialność	60	30
Uczciwość	100	50
Odwaga	10	5
Pokój	0	0
Solidarność	20	10
Praca	20	10
Piękno	10	5
Mądrość	0	0
Inne	0	0

Źródło: opracowanie własne.

Najwyżej uplasowały się takie cnoty, jak uczciwość i szacunek, poniżej miłość i przyjaźń oraz odpowiedzialność. Nikt nie zagłosował za pokojem i mądrością, z czego wnioskuję, że ankietowani nie przywiązują do tych wartości specjalnej wagi.

Tabela 4. Jaki jest Twój stosunek do zasad moralnych religii katolickiej?

Odpowiedź	Uzyskany %	Liczba odpowiedzi
Zasady moralne katolicyzmu są najlepszą i wystarczającą moralnością	30	15
Wszystkie zasady katolicyzmu są słuszne, ale wobec skomplikowania życia trzeba je uzupełniać jakimiś innymi zasadami	50	25
Moralność religijna jest mi obca, ale niektóre zasady katolicyzmu uważam za słuszne	20	10
Zasady moralne katolicyzmu są mi całkowicie obce	0	0
Razem	100	50

Źródło: opracowanie własne.

20% respondentów stwierdziła, że moralność religijna jest im obca, aczkolwiek niektóre zasady katolicyzmu uważa za słuszne. Najwięcej opinii zyskało stwierdzenie, że wszystkie normy są słuszne, ale należy je odpowiednio modyfikować.

Tabela 5. Które z poniżej wymienionych wartości uważasz za najważniejsze w Twoim życiu?

Wartość moralna	Uzyskany %	Liczba odpowiedzi
Dobrobyt	0	0
Silny charakter	20	10
Władza	0	0
Spokojne życie	40	20
Szczęście rodzinne	80	40
Szacunek ludzi	80	40
Wiara	10	5
Bycie potrzebnym	50	25
Miłość	30	15
Pomoc	20	10
Wykształcenie	0	0
Inne	0	0

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość, czego można było się spodziewać, opowiedziała się za szczęściem rodzinnym i szacunkiem ludzi. Kolejno pojawiały się w hierarchii ważności takie wartości, jak: spokojne życie oraz miłość. Nikt z respondentów nie opowiedział się za władzą, dobrobytem czy też wykształceniem.

Tabela 6. Czy uważasz, że we współczesnym świecie nastąpił upadek wartości moralnych?

Odpowiedź	Uzyskany %	Liczba odpowiedzi
Tak	80	40
Nie	0	0
Trudno powiedzieć	20	10
Razem	100	50

Źródło: opracowanie własne.

Większość z pytaných osób odpowiedziała twierdząco na zadane pytanie, co nasuwa wnioski, że proces upadku wartości moralnych jest zdecydowanie dostrzegalny.

Tabela 7. Czym kierujesz się w rozwiązywaniu konfliktów moralnych?

Odpowiedź	Uzyskany %	Liczba odpowiedzi
Nakazami Kościoła	10	5
Radami rodziny	20	10
Własnym sumieniem	100	50
Ustalonymi ogólnie normami	40	20
Radami przyjaciół	30	15
Nie doświadczam takich konfliktów	0	0
Trudno powiedzieć	0	0
Inna odpowiedź	0	0

Źródło: opracowanie własne.

Spodziewałam się takiej odpowiedzi na postawione pytanie, ponieważ większość z nas postępuje podobnie, stając przed dylematami moralnymi. Z reguły odwołujemy się do własnego sumienia, do ogólnie przyjętych norm oraz rad udzielanych przez bliskie osoby.

Tabela 8. Kto według Ciebie powinien promować wartości moralne?

Odpowiedź	Uzyskany %	Liczba odpowiedzi
Rodzina	90	45
Państwo (szkoła)	40	20
Kościół	30	15
Społeczeństwo	50	25
Trudno powiedzieć	10	5
Inne (media)	0	0

Źródło: opracowanie własne.

Większość odpowiadających stawia jednak na rodzinę jako główny motor promowania wartości moralnych, nie odrzucając jednak pomocy państwa i społeczeństwa, ani też Kościoła.

Wnioski

- Należałoby popracować zdecydowanie więcej nad promowaniem solidarności i pracowitości wśród społeczeństwa.
- Należałoby przygotować społeczeństwo do rozwiązywania konfliktów moralnych, włączając w to różne metody oraz instytucje.
- Należałoby uświadomić społeczeństwu zagrożenia wynikające z degradacji wartości moralnych.
- Należałoby wspierać rodzinę, która jest wyznacznikiem przekazywania z pokolenia na pokolenie właściwych sobie cnót.

Zakończenie

W dobie kryzysu wartości moralnych nie możemy wyłącznie polegać na nas samych. Do tego potrzebujemy więcej środków oraz instytucji, które będą promowały wartości moralne, bez których życie byłoby bardzo trudne, wręcz niemożliwe. Jak wyglądałby świat bez zasad moralnych? Dlatego należy je pielęgnować i oczywiście modyfikować w miarę potrzeb. Człowiek w swoich rękach posiada mnóstwo narzędzi do samodoskonalenia. Czy to będzie rodzina, Kościół, państwo czy media to już jest jego wybór. Najważniejsze, żeby chciał to robić i dysponował odpowiednimi środkami.

Bibliografia

- Dudzik I., *Proces wychowania a wartości*, [w:] *W dyskursie pedagogicznym i edukacyjnym doby współczesnej*, K. Barłóg (red.), Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. B. Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław 2012.
- Harwas-Napierała B., Trempała J., *Psychologia rozwoju człowieka – charakterystyka okresów życia człowieka*, t. 2, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Kiciński K., *Orientacje moralne. Próba typologii*, Warszawa 1998.
- Konstańczak K., *Blaski i cienie odwagi*, [w:] *Etyka*, 2004 nr 37.
- Ossowska M., *O człowieku, moralności i nauce*, Wyd. Miscellanea, Warszawa 1983.
- Toeplitz K., *Sytuacje konfliktowe w etyce i sposoby ich rozstrzygania*, Wyd. Chrześcijańska Akademia Teologiczna, Warszawa 2005.

Strony internetowe

- Borowski H., *U źródeł pochodzenia wartości moralnych*, www.racjonalista.pl
- Cieślak Z., *Uczciwość, co to oznacza?*, www.mpolska24.pl
- Loranc W., *Moralność a życie codzienne*, www.racjonalista.pl

- Pyszka A., *Wartości w życiu człowieka i jego rodzinie*, www.opoka.org.pl
- Rejman K., Prendecki K., *Wybrane problemy religii i religijności*, Tarnobrzeg 2013.
- Rejman K., *Filozoficzne źródła socjologii fenomenologicznej. Lebenswelt a socjologiczna kategoria potoczności*, ks. J. Zimny (red.), *Aktualne wyzwania dla nauk społecznych*, Rużomberok – Kijów – Sandomierz 2006, s. 377–392.
- Rogulski I., *Sumienie – moralne oczy człowieka*, www.opoka.org.pl
- Szulc J., *W świecie wartości*, www.gazeta.pl
- Templeton J., *Co znaczy uczciwość wobec siebie?* www.deon.pl
- Wielgus S., *Prawo a moralność*, www.niedziela.pl

STRES JAKO ANTYWARTOŚĆ – STRES SZKOLNY W OPINIACH MŁODZIEŻY SZKOŁY PONADGIMNAZJALNEJ. RAPORT Z BADAŃ

Streszczenie: Z roku na rok życie człowieka staje się coraz bardziej intensywnie, bogate w nowe, często skomplikowane sytuacje. Nie zawsze jednostka potrafi im sprostać, a ceną, jaką za to płaci jest stan jej zdrowia. W ostatnich latach jako główną przyczynę wielu schorzeń psychicznych, jak i fizycznych badacze wymieniają stres. Artykuł składa się z części teoretycznej oraz empirycznej, w której przedstawione zostały wyniki badań przeprowadzonych wśród uczniów klas trzecich szkoły ponadgimnazjalnej. Celem badań było poznanie opinii młodzieży dotyczących problematyki stresu, szczególnie w aspekcie stresu jako antywartości.

Słowa kluczowe: antywartość, stres, sytuacja stresująca, młodzież, szkoła.

Wstęp

Pojęcie „stres” w ostatnich latach stało się bardzo popularne. Termin ten, mimo iż jest powszechnie stosowany, nadal pozostaje niejednoznaczny. Używa się go mówiąc o wydarzeniach traumatycznych, niezwykle, ale także w odniesieniu do wielu sytuacji życia codziennego. Twórcą pojęcia „stres” jest Hans Selye. Według niego stres jest nieswoistą reakcją organizmu na wszelkie stawiane mu żądanie. Teoria stresu według H. Seleya ograniczała się do analizy zmian fizjologicznych, zachodzących w organizmie pod wpływem czynników zewnętrznych. Jest to teoria stresu z punktu widzenia biologicznego, medycznego, „ujmująca stres w kategoriach reakcji i w dalszym

ciągu powszechnie akceptowana, przede wszystkim ze względu na preferowane w medycynie konkretne i jednoznaczne rozstrzygnięcia”¹.

Według P.G. Zimbardo: „stres jest to zespół specyficznych i niespecyficznych reakcji organizmu na zdarzenia bodźcowe, które zakłócają jego równowagę lub przekraczają jego zdolność radzenia sobie”².

W *Słowniku języka polskiego* termin stres to: „stan mobilizacji sił organizmu będący reakcją na negatywne bodźce fizyczne i psychiczne, mogący doprowadzić do zaburzeń czynnościowych”³.

Stresu doświadczają nie tylko dorośli, ale również dzieci i młodzież. Trudno jest znaleźć osobę, która z całym przekonaniem stwierdziłaby, że nigdy nie była zestresowana. Nadmierny stres może mieć różne źródła. Przemęczenie, pośpiech, hałas, współzawodnictwo – to tylko niektóre z nich. Młodzież i dzieci są szczególnie narażone na destrukcyjne działanie stresu. Istotną funkcję w kreowaniu osobowości i odporności młodego człowieka wobec sytuacji stresujących pełni rodzina i szkoła. Środowisko rodzinne odgrywa ważną rolę w prawidłowym rozwoju, a zdrowa atmosfera w domu podbudowuje odporność młodego człowieka na stres. Równie istotną funkcję w procesie kreowania odporności wobec sytuacji stresujących pełni szkoła, gdzie sukcesywnie podejmowane działania w sytuacjach trudnych niwelują zaistniałą atmosferę stresu.

Pojęcie „stresu” rozumiane jest na wiele sposobów. Jednak termin ten dla większości ludzi oznacza zjawisko nieprzyjemne, negatywne, a sama sytuacja stresująca jest czymś, czego każdy chciałby uniknąć. Stres jest najczęściej używany w odniesieniu do zewnętrznych okoliczności (przykrych, przeszkadzających, odrywających od aktywności), z którymi jednostka musi się zmierzyć, bądź do dyskomfortu (doświadczanego napięcia w ciele i umyśle), pojawiającego się pod wpływem trudnej sytuacji. Stres stanowi reakcję organizmu na bodziec zaburzający jego równowagę – wystawiając go na próbę, bądź przekraczając zdolność poradzenia sobie z nią⁴.

To, czy jednostka radzi sobie ze stresem, czy jej działania są sensowne i pozytywne zależy, w jaki sposób otrzymuje wsparcie i czy wsparcie to umacnia jej indywidualne poczucie godności⁵.

¹ I. Heszen-Niejodek, *Stres i radzenie sobie – główne kontrowersje*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000, s.17.

² P.G. Zimbardo, *Psychologia i życie*, Wyd. PWN, Warszawa 1999, s. 485.

³ E. Sobol, *Popularny słownik języka polskiego*, Wyd. PWN, Warszawa 2001, s. 966.

⁴ M. Łuba, *Oswoić stres*, „Głos Pedagogiczny”, nr 6, 2014, s. 56.

⁵ B. Rogers, *Jak radzić sobie ze stresem*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 19.

Przyczyn stresu jest tak wiele, jak ludzi na całym świecie. To co określane jest jako stresor, to rezultat subiektywnej interpretacji. Najczęściej jest to sytuacja zmiany – straty, zagrożenia bądź wyzwania. Skuteczną obroną przed stresem jest wiedza dotycząca tego, co powoduje w jednostce stres oraz nauka odpuszczania, relaksu i akceptacji. Świadoma odpowiedzialność za odczuwany stres to jedna z podstawowych metod kontroli i radzenia sobie z tym stanem⁶.

Stres jako antywartość

Analiza wyników badań wśród młodzieży uczęszczającej do klas trzecich liceum

Badania zostały przeprowadzone metodą sondażu diagnostycznego, wykorzystując technikę ankiety. Respondentami uczyniono młodzież dwóch oddziałów ostatnich klas liceum. Badaniami objętych zostało 47 osób (tabela 1). Celem przeprowadzonych badań było poznanie opinii młodych ludzi na temat stresu i sytuacji stresujących.

Tabela 1. Charakterystyka próby badawczej

BADANI UCZNIOWIE				OGÓŁEM
Klasa X		Klasa Y		(N=47)
Dziewczyna (N=17)	Chłopak (N=5)	Dziewczyna (N=20)	Chłopak (N=5)	

Źródło: opracowanie własne.

Stres i jego symptomy

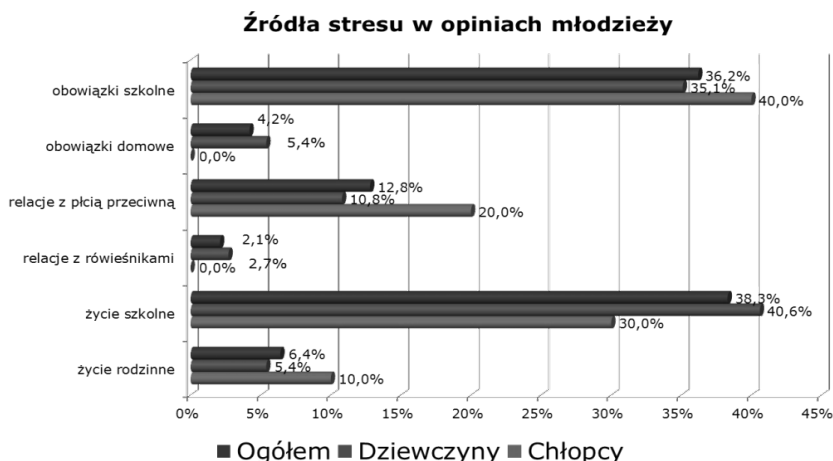
Stres jest zjawiskiem zaburzającym funkcjonowanie człowieka. To reakcja zarówno fizjologiczna, jak i psychologiczna na sytuację, w której posiadane przez człowieka możliwości radzenia sobie z obciążeniem są niewystarczające⁷. Stresowe reakcje mobilizacyjne prowadzą z reguły do ubytku energii

⁶ M. Łuba, *Oswoić...*, dz. cyt., s. 57–58.

⁷ W. Daniecki, W. Eichelberger, *Co nie zabija, to wzmacnia?*, „Personel i zarządzanie”, nr 11, 2007, s. 32–33.

psychicznej i do pogorszenia zdolności do pracy, działania i odpoczynku, relaksu w różnych dziedzinach życia. Długotrwałe przeżywanie stresowych reakcji może spowodować zmiany w nastawieniu do siebie, do ludzi i świata oraz zmiany w obrazie własnej osoby. Do symptomów stresów codziennego życia badacze zaliczają: wzrost poczucia mniejszej wartości, utratę optymizmu, przygnębienie, agresywną i pesymistyczną ocenę innych ludzi i codziennych wydarzeń. Silny stres manifestuje się również występowaniem emocji o negatywnym zabarwieniu: wściekłość, gniew, silne rozdrażnienie czy przygnębienie⁸.

Chcąc poznać główne symptomy stresu występujące w instytucji szkolnej, poproszono młodych ludzi o wskazanie najczęstszych źródeł sytuacji stresujących (wykres 1). Dla ponad 38% młodzieży największym stresem jest życie szkolne oraz obowiązki związane ze szkołą (ponad 36% osób).

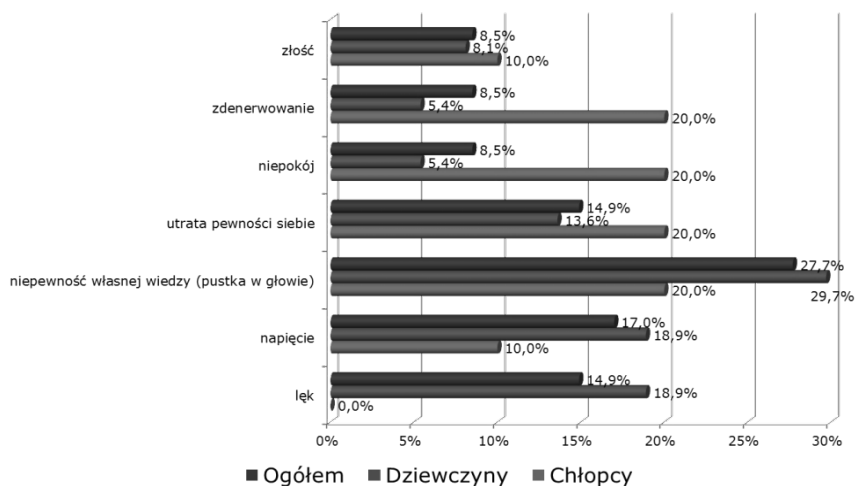

Wykres 1. Źródła stresu w opiniach młodzieży

Źródło: opracowanie własne.

Stresowi towarzyszą różne emocje o zabarwieniu negatywnym (wykres 2). Wśród chłopców są to odczucia zdenerwowania (ponad 8%), niepokoju (ponad 8%), utraty pewności siebie (blisko 15%) oraz niepewność własnej wiedzy (blisko 28%), czyli tak zwana „pustka w głowie”. Z kolei u dziewcząt dominuje niepewność własnej wiedzy (prawie 30%) oraz napięcie (19%) i lęk (19%).

⁸ S. Siek, I.M. Marcysiak, *Lęk i stres*, [w:] *Wybrane zagadnienia z psychologii*, S. Siek (red.), Siedlce 1999, s. 181.

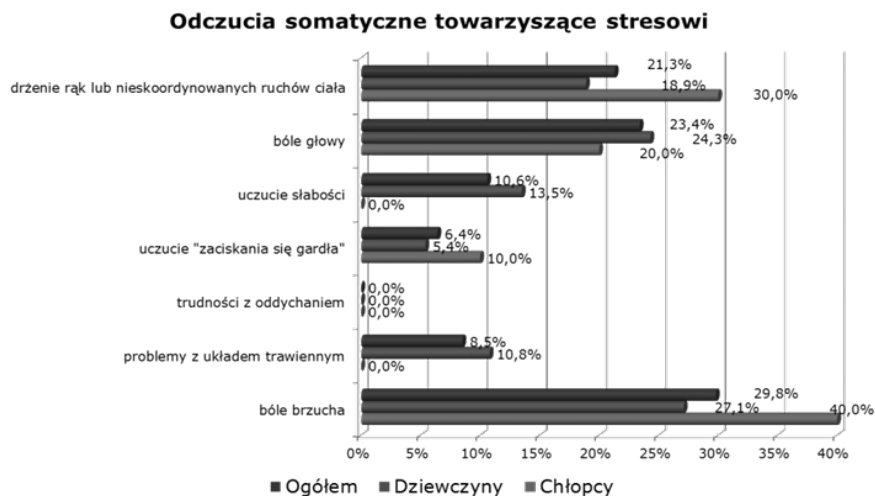
Odczucia towarzyszące stresowi**Wykres 2.** Odczucia towarzyszące stresowi

Źródło: opracowanie własne.

Gdy życie człowieka jest zagrożone, jego ciało zaczyna działać – wypełnia się hormonami przyspieszającymi bicie serca, zwiększającymi ciśnienie krwi, dodającymi energii i przygotowującymi do walki lub ucieczki. Organizm walczy lub ucieka, choć w dzisiejszych czasach ma to znaczenie bardziej metaforyczne. Badania pokazują, że gwałtowne emocjonalne zmiany (szczególnie złość) mogą doprowadzić do zawału, arytmii, a nawet nagłej śmierci. Zazwyczaj zdarza się to osobom, które cierpią już na choroby serca, ale wielu nie wie, że ma takie problemy, póki w stresującej sytuacji nie stanie im się coś złego⁹.

Najczęstszym odczuciem somatycznym stresu (wykres 3) zarówno u chłopców, jak i u dziewczyn są bóle brzucha. Można zauważyć, że u dziewczyn częściej występuje również uczucie słabości (ponad 13%), z kolei u chłopców drżenie rąk lub nieskoordynowane ruchy ciała (30%).

⁹ <http://charaktery.eu/artukul/wpływ-stresu-na-zdrowie> (dostęp: 04.04.2017, godz. 14:18).

Wykres 3. Odczucia somatyczne towarzyszące stresowi

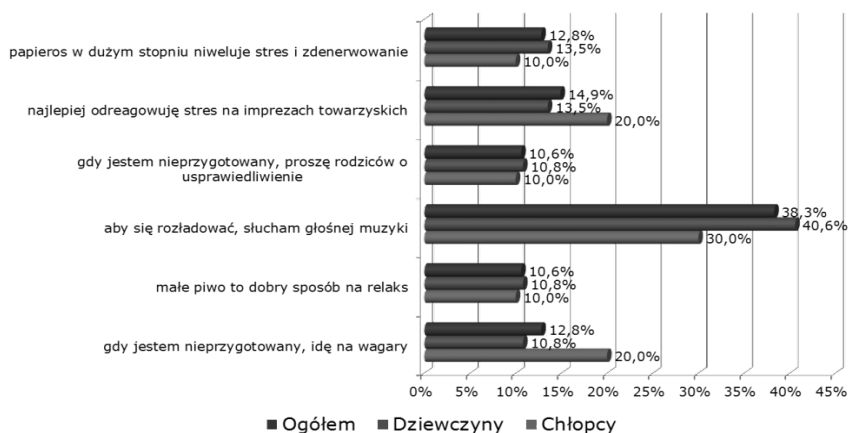
Źródło: opracowanie własne.

Sposoby młodzieży na radzenie sobie ze stresem

Zgodnie z transakcyjną koncepcją stresu R.S. Lazarusai S. Folkman, w wielu przypadkach to, co jest stresem dla jednych, niekoniecznie jest stresem dla innych ludzi. To człowiek sam nadaje zdarzeniom takie znaczenie, że stają się one dla niego źródłem stresu. Jednym ze sposobów łagodzenia stresu jest dostrzeganie i poszerzanie zasobów, jakimi dysponuje jednostka. A. Antonovsky zdefiniował zasoby jako wszystkie środki, które chronią ludzi przed doznawaniem stresu i pomagają im w radzeniu sobie z nim. Zasoby te mogą być właściwościami samej osoby (zasoby osobiste) lub jej otoczenia (zasoby środowiskowe). Do zasobów osobistych należą m.in.: wysoki status materialny, fizyczne atrybuty (takie jak zdrowie, siła, atrakcyjny wygląd), a także sprawność intelektualna, wiedza, kompetencje interpersonalne, określone style radzenia sobie ze stresem, pozytywna samoocena, czy optymizm¹⁰.

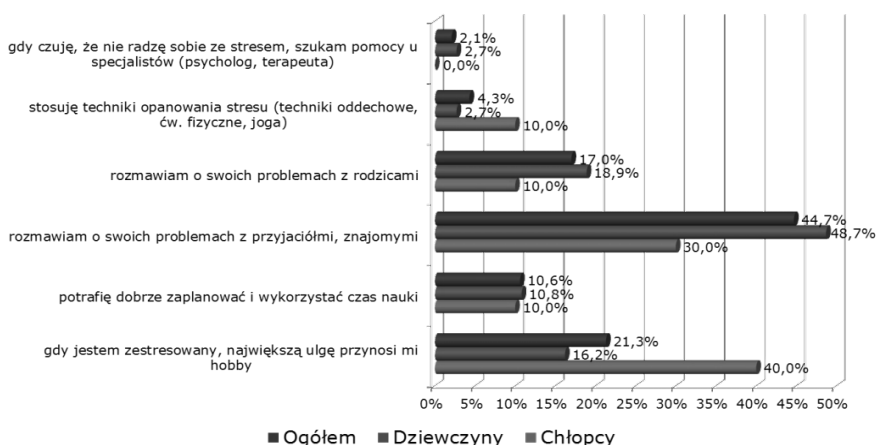
Głównym sposobem radzenia sobie młodzieży ze stresem (wykres 4) jest słuchanie przez nich głośnej muzyki (ponad 38%), a także odreagowywanie trudnych sytuacji na imprezach towarzyskich (blisko 15%) i podczas wagarów (około 13%).

¹⁰ K. Kosińska-Dec, *Okiełznać stres*, „Charaktery”, nr 7, 2006 wersja elektroniczna <http://charaktery.eu/artukul/okielznac-stres> (dostęp: 04.04.2017, godz. 17:15).

Sposoby młodzieży na niwelowanie stresu**Wykres 4.** Sposoby młodzieży na niwelowanie stresu

Źródło: opracowanie własne.

Wśród innych sposobów radzenia sobie ze stresem (wykres 5) młodzi ludzie wskazują na rozmowę z przyjaciółmi (blisko 45% badanych). U chłopców najczęstszą alternatywą jest uprawianie hobby (40%), zaś dla dziewcząt sposobem niwelowania stresu jest rozmowa z bliskimi – w tym z rodzicami (około 19%).

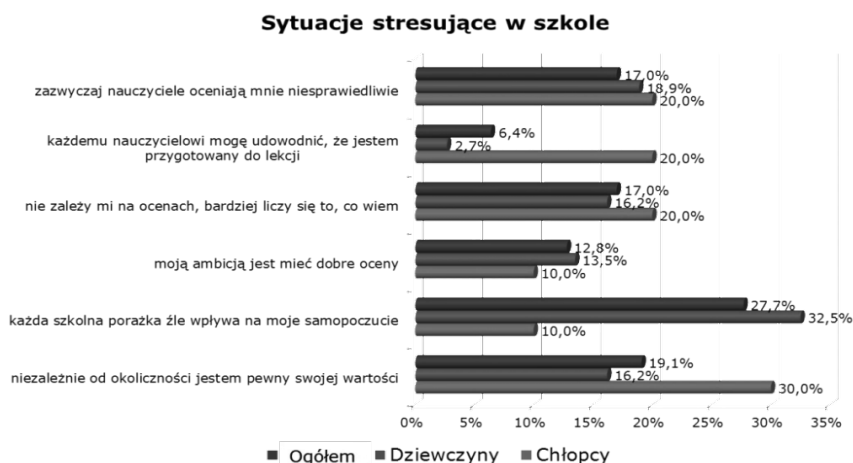
Sposoby młodzieży na niwelowanie stresu**Wykres 5.** Sposoby młodzieży na niwelowanie stresu

Źródło: opracowanie własne.

Szkoła a stres

Nadmierny lub długotrwały stres szkolny nie sprzyja rozwojowi młodego człowieka zarówno w zakresie umiejętności społecznych, jak i intelektualnych, jego samooceny, zdrowia oraz zachowania. Silny stres oraz skromny repertuar strategii radzenia sobie z nim prowadzi w konsekwencji do zachowań ryzykownych i autodestrukcyjnych, agresji oraz zaburzeń psychosomatycznych¹¹.

Analizując sytuacje stresujące w szkole (wykres 6), można zauważyć, że w opiniach dziewcząt każda szkolna porażka źle wpływa na ich samopoczucie. Sugeruje to, że bardzo dosadnie biorą wszystko do siebie. Z kolei chłopcy są bardziej pewni swojej wartości. Uważają także, iż nauczyciele są niesprawiedliwi w stosunku do nich podczas oceniania. Badania ukazały, iż młodzi ludzie nie potrafią radzić sobie z krytyką i wykorzystać jej w sposób konstruktywny.

Wykres 6. Sytuacje stresujące w szkole

Źródło: opracowanie własne.

Według badanej młodzieży najczęściej wybieraną stresującą sytuacją w szkole (tabela 2) jest odpowiedź przy tablicy. Kolejnymi, według zestawienia procentowego, okolicznościami są: rozmowa z rodzicami po wywiadówce, wygłoszenie referatu/prezentacji, niezapowiedziana kartkówka, odpowiedź z ławki oraz praca klasowa/test.

¹¹ B. Jacennik, J. Szczepańska, *Aby stresu było mniej*, „Psychologia w szkole”, nr 3, 2007, s. 89.

Tabela 2. Najbardziej stresujące sytuacje w szkole w opinii młodzieży

Którą z sytuacji szkolnych możesz określić jako najbardziej stresującą?	BADANI UCZNIOWIE				OGÓŁEM
	Klasa X		Klasa Y		(N=47)
	Dziewczyna a (N=17)	Chłopak (N=5)	Dziewczyna a (N=20)	Chłopak (N=5)	
	%	%	%	%	
Odpowiedź przy tablicy	64,7	80	50	60	59,6
inne	35,3	20	50	40	40,4

Źródło: opracowanie własne.

Najsilniejszym źródłem stresu w szkole w opinii młodzieży jest nauka (tabela 3) – na co wskazało blisko 64% badanych. Wśród innych źródeł, jakie podali respondenci, znalazły się: relacje z nauczycielami, ograniczenie swobody, konieczność przestrzegania regulaminu, relacje z rówieśnikami poza własną klasą oraz relacje z rówieśnikami w klasie. Otrzymane wyniki mogą być ściśle skorelowane z tym, że badani są uczniami trzecich klas liceum, a więc klas maturalnych, w których silnym źródłem stresu jest zbliżający się egzamin maturalny.

Uzyskane wyniki są tożsame z badaniami przeprowadzonymi przez A. Piekarską i B. Warian¹², w których nauczyciele podobnie jak i uczniowie za najważniejsze stresory występujące w szkole uważają sytuacje związane z procesem nauczania.

¹² Por. B. Warian, *Stres niekontrolowany*, „Konspekt”, nr 4, 2000, Kraków.

Tabela 3. Najsilniejsze źródło stresu

Co w szkole stanowi dla Ciebie najsilniejsze źródło stresu?	BADANI UCZNIOWIE				OGÓŁEM
	Klasa X		Klasa Y		(N=47)
	Dziewczyna (N=17)	Chłopak (N=5)	Dziewczyna (N=20)	Chłopak (N=5)	
	%	%	%	%	
nauka	58,8	80	65	60	63,8
inne	41,2	20	35	40	36,2

Źródło: opracowanie własne.

Ponad 85% badanej młodzieży odczuwa przeciążenie nawarstwianiem się różnych obowiązków szkolnych (tabela 4). Mogą one wynikać zarówno z zajęć lekcyjnych jak i z różnego rodzaju dodatkowych zajęć, w których uczestniczą młodzi ludzie, są to np.: korepetycje, dodatkowe kursy, szkoły tańca, basen, karate itp.

Tabela 4. Obowiązki szkolne a stres

Odczuwam przeciążenie nawarstwianiem się różnych obowiązków szkolnych:	BADANI UCZNIOWIE				OGÓŁEM
	Klasa X		Klasa Y		(N=47)
	Dziewczyna (N=17)	Chłopak (N=5)	Dziewczyna (N=20)	Chłopak (N=5)	
	%	%	%	%	
tak	94,1	40	90	80	85,1
nie	5,9	60	10	20	14,9

Źródło: opracowanie własne.

Dla utrzymania zdrowia większą rolę odgrywa nie tyle sam sposób poradzenia sobie jednostki ze stresem, co ilość sytuacji stresowych, które ją spotykają. Stąd bardzo ważna jest znajomość wielu strategii radzenia sobie ze stresem. Systematyczne wzbogacanie repertuaru strategii radzenia sobie ze stresem szkolnym w znacznym stopniu przyczyni się do zredukowania jego negatywnych skutków łączących się z procesem nauczania¹³.

¹³ B. Jacennik, J. Szczepańska, dz. cyt., s. 96.

Wyniki badań dotyczące znajomości technik i strategii radzenia sobie młodzieży ze stresem (tabela 5) wskazały, iż blisko 60% respondentów deklaruje znajomość technik i metod radzenia sobie z trudną sytuacją. W grupie tej znacząco dominują chłopcy. Zastanawiające jest jednak to, że nie potrafią oni zastosować owych technik w praktyce, jak chociażby podczas odpowiedzi przy tablicy, którą wskazali jako niezwykle stresującą sytuację szkolną.

Tabela 5. Znajomość technik i strategii radzenia sobie ze stresem

Znam techniki, strategie radzenia sobie ze stresem:	BADANI UCZNIOWIE				OGÓŁEM
	Klasa X		Klasa Y		(N=47)
	Dziewczyna (N=17)	Chłopak (N=5)	Dziewczyna (N=20)	Chłopak (N=5)	
	%	%	%	%	
tak	58,8	100	45	80	59,6
nie	41,2	0	55	20	40,4

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski

Analiza zebranego materiału pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

- około 80% badanej młodzieży uważa, że najsilniejszym źródłem stresu jest dla nich życie szkolne oraz obowiązki szkolne.
- Najczęstszym odczuciem towarzyszącym stresowi w opinii młodzieży jest niepewność własnej wiedzy, czyli tzw. pustka w głowie oraz utrata pewności siebie. Otrzymane wyniki sugerują potrzebę organizacji uczniom warsztatów radzenia sobie ze stresem, dzięki którym mogliby podbudować pewność siebie oraz poczucie własnej wartości.
- Uzyskane wyniki wskazują, iż młodzi ludzie potrzebują warsztatów dotyczących autoprezentacji i wystąpień publicznych, co znacznie przyczyniłoby się do zredukowania stresu w sytuacjach wypowiedzi na forum lub przed większym audytorium.
- Korzystanie przez młodzież z używek, będących niekiedy sposobem na radzenie sobie przez nich ze stresem, okazuje się bardzo złudne. Warto wprowadzić w szkołach programy profilaktyczne, które pozwolą na

zwiększenie wiedzy młodych ludzi z zakresu specyfiki używania substancji psychoaktywnych oraz form pomocy osobom eksperymentującym z używkami.

- Istotne jest kształcenie oraz rozwijanie kompetencji młodzieży poprzez współpracę z różnymi instytucjami, poradniami, specjalistami: pedagogiem, psychologiem, coach'em, co pozwoli młodym ludziom na utożsamienie stresu również jako wartości pozytywnej – eustresu.

Zakończenie

Nastolatek, podobnie jak osoba dorosła, doświadcza wielu stresujących sytuacji w swoim życiu. Często bywają one odmienne od tych, które dotyczą osób starszych, jednak są równie ważne. Młody człowiek w porównaniu z osobą dorosłą posiada ograniczone zasoby potrzebne do efektywnego radzenia sobie z tym zjawiskiem. Główną przyczyną nieporadności jest zdecydowanie mniejsze doświadczenie życiowe, a także przykłady niewłaściwych wzorców wyuczonych w najbliższym środowisku. Nastolatek, który nie radzi sobie ze stresem i ponosi duże koszty, zwłaszcza emocjonalne, może być w większym stopniu podatny na różnego rodzaju uzależnienia, będące próbą poradzenia sobie przez niego ze stresującą sytuacją. W dłuższej perspektywie nie przynosi ona jednak rozwiązania, a nawet nasila istniejący problem.

Długotrwały stres wpływa negatywnie na procesy uczenia się i zapamiętywania. Stąd bardzo ważne jest, by uczenie się opierane było na pozytywnych emocjach, a proponowane młodym ludziom treningi umiejętności radzenia sobie ze stresem i sytuacjami stresującymi wspierały poprawę ich samooceny, rozwój poczucia własnej skuteczności, a także utożsamiały stres z eustresem, kojarzonym jedynie jako stres pozytywny i motywujący.

Bibliografia

- Daniecki W., Eichelberger W., *Co nie zabija, to wzmacnia?*, „Personel i zarządzanie”, nr 11, 2007.
- Heszen-Niejodek I., *Stres i radzenie sobie – główne kontrowersje*, [w:] *Człowiek w sytuacji stresu. Problemy teoretyczne i metodologiczne*, I. Heszen-Niejodek, Z. Ratajczak (red.), Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.
- Jacennik B., Szczepańska J., *Aby stresu było mniej*, „Psychologia w szkole”, nr 3, 2007.
- Korczyński S., *Stres edukacyjny gimnazjalistów*, Wyd. im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa – Lwów 2014.
- Łuba M., *Oswoić stres*, „Głos Pedagogiczny”, nr 6, 2014.

- Ogińska-Bulik N., Juczyński Z., *Osobowość, stres a zdrowie*, Wyd. Difin, Warszawa 2008.
- Rogers B., *Jak radzić sobie ze stresem*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.
- Siek S., Marcysiak I.M., *Lęk i stres*, [w:] *Wybrane zagadnienia z psychologii*, S. Siek (red.), Siedlce 1999.
- Selye H., *Stres okiełznany*, Wyd. PIW, Warszawa 1978.
- Sobol E., *Popularny słownik języka polskiego*, Wyd. PWN, Warszawa 2001.
- Warian B., *Stres niekontrolowany*, „Konspekt”, nr 4, Kraków 2000.
- Waszkowska M., Potocka A., Wojtaszczyk P., *Miejsce pracy na miarę oczekiwań, poradnik dla pracowników socjalnych*, Wyd. Oficyna Wydawnicza Instytutu Medycyny Pracy im. prof. J. Nofera, Łódź 2010.
- Zimbardo P.G., *Psychologia i życie*, Wyd. PWN, Warszawa 1999.

Strony internetowe:

- Kosińska-Dec K., *Okiełznać stres*, „Charaktery”, nr 7, 2006 wersja elektroniczna
<http://charaktery.eu/artukul/okiełznac-stres>
- <http://charaktery.eu/artukul/wplyw-stresu-na-zdrowie>
- Stres wśród dzieci i młodzieży-skala zjawiska w województwie podlaskim*, Białystok, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Białymstoku Obserwatorium Integracji Społecznej 2011, http://www.rops-bialystok.pl/wwwois/wp-content/uploads/2013/03/3.-raport_stres-22.08.2011 PDF

Joanna Inglot-Kulas

Marlena Czernisz

Monika Krupa

Kinga Kumka

WARTOŚCI W KOMUNIKACJI INTERPERSONALNEJ WŚRÓD MŁODYCH LUDZI

Streszczenie: Artykuł podejmuje problematykę wartości prezentowanych wśród młodych ludzi w aspekcie komunikacji interpersonalnej. Tezy skupiają się na wyjaśnieniu pojęcia komunikacji, jej znaczeniu oraz roli, jaką pełni w życiu młodzieży, szczególnie w zakresie przekazywanych wartości. Nacechowanie rozmowy wartościami pozytywnymi w znacznym stopniu wpływa na jakość i trwałość komunikacji rozumianej zarówno jako pojedynczy akt, jak i długotrwały proces.

Słowa kluczowe: komunikacja, wartość, rozmowa, młodzież.

Wstęp

Komunikacja interpersonalna stanowi podstawę wszystkich ogólnoludzkich działań, społecznego porozumiewania się oraz tworzenia dorobku kulturowego. Zagadnienie komunikacji jest zjawiskiem socjologicznym oraz psychologicznym. Komunikacja rozumiana jest jako przekazywanie i odbieranie informacji w bezpośrednim kontakcie z drugą osobą¹. Komunikacja zależy od konkretnych predyspozycji psychicznych, prezentowanych odmiennie przez płę męską i żeńską. „Specyfika osobowego podejścia do drugiego człowieka polega na tym, że szanuje się w nim przede wszystkim jego rozumność i wolność, co stanowi o istocie bytu ludzkiego”².

¹ *Słownik języka polskiego*, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/komunikacja.html> (dostęp: 03.04.2017, godz. 20:13).

² M. Wolicki, *Relacje osobowe*, Sandomierz 2008, s. 3.

Celem interakcji międzyludzkiej, która powinna zmierzać do porozumienia, jest „komunikacja (jako) następstwo zachowań symbolicznych, których efektem jest zmiana stopnia podzielenia znaczenia i wartości między partnerami”³.

Pojęcie komunikacji interpersonalnej

Termin „komunikacja” wywodzi się od łacińskiego słowa *communicare* oznaczającego dzielić z kimś, uczestniczyć w czymś⁴.

Z. Nęcki definiuje komunikowanie interpersonalne jako wymianę werbalnych, wokalnych i niewerbalnych sygnałów (symboli) w celu osiągnięcia lepszego poziomu współdziałania⁵.

Komunikowanie jest procesem porozumiewania się jednostek, grup lub instytucji. Jego celem jest wymiana myśli, dzielenie się wiedzą, informacjami i ideami. Proces ten odbywa się na różnych poziomach, przy użyciu zróżnicowanych środków i wywołuje określone skutki⁶.

Komunikacja interpersonalna towarzyszy jednostce praktycznie w każdym momencie jej życia. Dzięki niej możliwe jest nawiązywanie relacji z innymi ludźmi, przekazywanie informacji czy wyrażanie własnej osoby i towarzyszących temu emocji.

Komunikację, jako proces społeczny, można uznać za jedną z najstarszych metod funkcjonowania człowieka w grupie⁷.

Bez znajomości poprawnego komunikowania się oraz barier i sposobów komunikacji, człowiek nie mógłby funkcjonować w grupach społecznych. Komunikację tworzą nie tylko aspekty werbalne w postaci słów, ale przede wszystkim akty niewerbalne, jak mimika twarzy, postawy oraz szereg gestów. Aby komunikowanie było możliwe, musi zachodzić przy udziale dwóch osób. To proces dynamiczny, w którym każdy z jego uczestników odbiera informacje, przetwarza je, odpowiednio je interpretuje i na nie reaguje. Komunikacja trwa przez całe życie człowieka – od narodzin aż do śmierci. Podczas tego procesu wytwarzają się stosunki i zależności interakcyjne⁸.

³ B. Winczura, *Dzieci o specjalnych potrzebach komunikacyjnych. Diagnoza – edukacja – terapia*, Wyd. Impuls, Kraków 2015, s. 182.

⁴ B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 2002, s. 15.

⁵ Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka*, Wyd. Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1996, s. 7.

⁶ B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy...*, dz. cyt., s. 22.

⁷ J. Fiske, *Wprowadzenie do badań nad komunikowaniem*, Wrocław 1999, s. 16.

⁸ M. Łobocki, *Teoria wychowania*, Wyd. Impuls, Kraków 2010, s. 51–56.

Różnice między komunikacyjną wartością sygnałów (zachowań spostrzeżonych przez drugą osobę) werbalnych i niewerbalnych wynikają w znacznym stopniu z istniejących w danej kulturze tradycji w zakresie uczenia się komunikowania. Nauka mówienia jest zdecydowanie bardziej eksponowanym elementem socjalizacji, niż uczenie się rozumienia znaczenia zachowań niewerbalnych i posługiwania się nimi dla wyrażania własnych intencji. Wymiana wiadomości odwołująca się do znaczenia sygnałów wymaga złożonych operacji intelektualnych, prowadzących najpierw do sformułowania komunikatu, a następnie do odkodowania i zinterpretowania jego znaczenia. Jest to najczęstsza i najwyraźniejsza forma wymiany wiadomości u dzieci, młodzieży i osób dorosłych⁹.

Sztuka porozumiewania się jest podstawową umiejętnością życiową, mającą duży wpływ na poczucie osobistego szczęścia¹⁰. Każdej jednostce potrzebna jest umiejętność słuchania, odkrywania przed innymi własnych myśli, uczuć oraz wyrażania tego co ważne, co stanowi wartość.

Motywy podejmowania komunikacji przez młodych ludzi

Wśród podstawowych powodów – interpersonalnych nośników wartości, dla których ludzie podejmują komunikację – można wyróżnić:

- zawieranie więzi (miłość, wolność); żaden człowiek nie może żyć bez drugiej osoby, ponieważ żyje we wspólnocie z innymi i potrzebuje ich obecności. Każdy człowiek odczuwa potrzebę bycia w towarzystwie, odbycia rozmowy, wsparcia, posiadania bliskich osób. Komunikacja bardzo pomaga zawrzeć takie więzi. Podczas rozmowy, jednostki bliżej się poznają, co sprzyja tworzeniu się relacji między nimi¹¹.
- Wyładowanie uczuć (spokój wewnętrzny); komunikacja pełni w tym kontekście funkcję równoważącą i dba o higienę psychiczną. Tłumione emocje źle wpływają na zdrowie człowieka. Każda osoba odczuwa (w mniejszym lub większym stopniu) potrzebę wysłuchania przez kogoś, by w ten sposób dać upust własnym emocjom. Dzięki rozmowie z drugą osobą odczuwa wewnętrzny spokój. Młodzi ludzie często poprzez

⁹ E. Trzebińska, *Komunikacja interpersonalna*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, W. Pomykała (red.), Wyd. FUNDACJA INNOWACJA, Warszawa 1996, s. 279–280.

¹⁰ M. McKay, M. Davis, P. Fanning, *Sztuka skutecznego porozumiewania się*, Wyd. GWP, Gdańsk 2002, s. 9.

¹¹ K. Łęcki, A. Szóstek, *Komunikacja interpersonalna w pracy socjalnej*, Katowice 1999, s. 88.

komunikację wyładowują emocje, które w danej chwili odczuwają. Komunikowanie służy wobec tego nie tylko przekazywaniu informacji, ale także przekazywaniu emocji. Mimika twarzy, gesty, ton głosu czy postawa, uzewnętrzniają odczuwane emocje (radość, szczęście, strach, gniew, smutek, zdziwienie czy zniesmaczenie). Emocje stanowią źródło informacji o danym człowieku, a proces komunikacji pozwala te informacje pokazać nadawcy oraz zrozumieć jego intencje¹².

- Zamiar przekazania informacji (wiedza); komunikacja interpersonalna polega na wzajemnym przekazywaniu informacji. Dzięki niej rozmówcy dzielą się zdobytą wiedzą. W trakcie rozmowy opisują fakty, stan rzeczywistości oraz wyrażają własne zdanie na dany temat. Współcześni młodzi ludzie najczęściej dzielą się wiedzą i doświadczeniem na portalach internetowych oraz na forach. Łatwiej i pewniej niż podczas rozmowy w prawdziwym świecie wyrażają własne zdanie, czując się bardziej anonimowymi. Pośrednikiem w komunikowaniu masowym są wszechobecne media (środki komunikowania i przekazu), określane jako urządzenia techniczne niezbędne do przekazywania informacji i pozwalające na reprodukcję pisma (media drukowane), głosu (media audialne – radio), czy obrazu (media wizualne – malarstwo, fotografia, film, telewizja, wideo, media cyfrowe, Internet, rzeczywistość wirtualna)¹³.
- Zamiar przekonywania (empatia); słuchanie to ważne narzędzie, za pomocą którego jednostki mogą przekonać innych do własnych wizji. Empatyczny sposób bycia z drugim człowiekiem to zwracanie uwagi na jego uczucia oraz bycie życzliwym i otwartym. Dzięki empatii ludzie uwrażliwiają się na innych, poznając ich, a przez to rozumiejąc ich potrzeby. Bez empatii nie ma prawdziwej, szczerzej rozmowy. Dodatkowo, nadawca musi brać pod uwagę nastawienie, wartości oraz widzenie świata przez pryzmat odbiorcy. Musi mieć świadomość, do kogo mówi, pisze oraz jak może być odebrany jego przekaz, łącznie ze skutkami, jakie wywoła. Choć nie jest to łatwe, rozmówca musi próbować na tyle „wczuć się” w świat odbiorcy, aby przewidzieć, jakim deformacjom czy zmianom może ulec jego przekaz¹⁴. Empatia oparta jest na wrodzonej i działającej automatycznie tendencji do koncentracji uwagi na drugim człowieku oraz do spostrzegania i naśladowania jego ekspresji. To rozwojowo najwcześniejsza forma wymiany wiadomości z innymi ludźmi i ma

¹² M. Podkowińska, *Komunikowanie się w życiu człowieka*, Warszawa 2010, s. 96–97.

¹³ B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy...*, dz. cyt., s. 22–24.

¹⁴ Tamże, s. 22–24.

dominujące znaczenie w komunikacji przez cały pozawerbalny okres życia człowieka¹⁵.

- Zamiar rozbawiania lub zabawiania (radość); współczesna komunikacja zdominowana jest przez rozrywkę. Napięcie, dowcip, barwne bogactwo przeżyć – to składniki urozmaicające komunikaty, które są szczególnie szybko wychwytywane przez odbiorców¹⁶.

Zasady prawidłowego rozumienia komunikatu

Według M.R. Charier istnieje osiem zasad prawidłowego zrozumienia komunikatu (rysunek 1).

Rysunek 1. Zasady prawidłowego rozumienia komunikatu

Źródło: opracowanie własne.

Wśród zasad prawidłowego zrozumienia komunikatu M.R. Charier wyróżnia:

- zasadę skuteczności; polega na dotarciu przez nadawcę do psychologicznych punktów odniesienia odbiorcy. Odbiorca powinien uważnie słuchać rozmówcy i dawać mu do zrozumienia, w jakim stopniu rozumie jego intencje.
- Zasadę prostoty; to konstruowanie prostych zdań, by zminimalizować ryzyko braku zrozumienia ze strony odbiorcy.

¹⁵ E. Trzebińska, *Komunikacja...*, dz. cyt., s. 280.

¹⁶ M. Podkowińska, *Komunikowanie...*, dz. cyt., s. 96–97.

- Zasadę definicji; podczas mówienia o czymś nowym, rozmówca powinien wyjaśnić, o czym chce poinformować, by przed rozwinięciem wypowiedzi, słuchacz mógł go dobrze zrozumieć.
- Zasadę struktury; przekaz powinien być zbudowany na zasadzie etapów, jeden po drugim, by słuchacz mógł nadążyć za tokiem rozumowania nadawcy.
- Zasadę powtarzania; kluczowe elementy przekazu powinny być powtarzane w celu wyróżnienia ich z całej wypowiedzi.
- Zasadę porównania; grupowanie i porównywanie idei jest ważne, by rozmówca mógł zrozumieć punkt widzenia nadawcy.
- Zasadę kontrastu; tłumaczenie ewentualnych nieporozumień należy wyjaśniać na zasadzie przeciwstawnych kontrastów.
- Zasadę wyboru; należy zwracać uwagę odbiorcy na najważniejsze aspekty wypowiedzi nadawcy¹⁷.

Komunikowanie się stanowi stały element codziennego funkcjonowania każdego człowieka. Porozumiewanie się jest naznaczone komunikatami werbalnymi oraz niewerbalnymi. We właściwej, „zwyczajnej” komunikacji człowiek powinien mieć poczucie własnej wartości oraz godności; autentycznego szacunku wobec osoby słuchającej, a także rozumieć intencje osoby, z którą się komunikuje.

Warunkiem „zwyczajnej” komunikacji interpersonalnej jest przede wszystkim wzajemna życzliwość oraz unikanie standardowych błędów, typu:

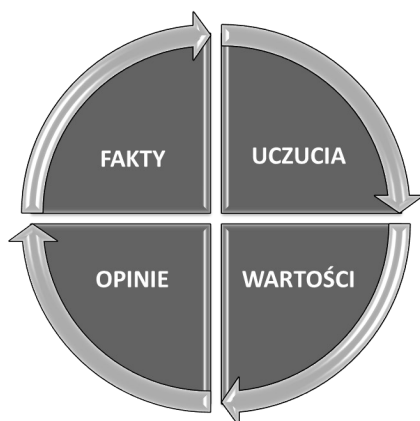
- brak szczerości;
- niewyraźne mówienie;
- brak konkretności;
- brak opanowania i gniew;
- przypominanie dawnych sporów;
- „przypieranie do muru”;
- stosowanie szybkich ocen;
- używanie kwantyfikatorów: „zawsze”, „nigdy”, „w ogóle” ranienie¹⁸.

Bardzo ważne jest więc uczenie się prawidłowej komunikacji, aby proces codziennego porozumiewania się przyczynił się do progresu intelektualnego, emocjonalnego oraz społecznego¹⁹.

¹⁷ R. Charier, *Clarity of expression in interpersonal communication*, [w:] *The 1976 Annual Handbook for Group Facilitators*, J.W. Pfeiffer, J.E. Jones (red.), University Associates Inc, 1976, s. 283.

¹⁸ H. Retter, *Komunikacja codzienna w pedagogice*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 11–12.

¹⁹ H. Retter, *Komunikacja...*, dz. cyt., s. 12.

Rysunek 2. Składowe wartościowej rozmowy

Źródło: opracowanie własne.

Człowiek dobry w komunikowaniu musi mieć poczucie własnej godności i wartości; poczucie autentycznego szacunku wobec osoby słuchającej, a także rozumieć intencje swoje oraz osoby, z którą się komunikuje (rys. 2). Jednostka buduje obraz swojej sytuacji na bazie kontekstu, w którym obecnie się znajduje. Bardzo ważna jest właściwa interpretacja, czyli rozkodowanie przekazu komunikatu, w tym okoliczności, w których ma miejsce komunikacja, takich jak: dystans fizyczny, pozycja ciała, gestykulacja oraz mimika twarzy, kontakt wzrokowy, wygląd fizyczny, a także układ warunków przestrzenno-czasowych²⁰.

„Wartościowa rozmowa” – komunikacja w dobrym stylu

Fundamentem „wartościowej rozmowy” jest zrozumienie różnic w przekazywaniu oraz odbiorze treści przez każdą z płci. Kobiety mówią, aby wypowiedzieć emocje, mężczyźni zaś, aby przekazać informację.

Rozmawiać należy mądrze, z poczuciem własnej godności, z szacunkiem wobec drugiej osoby, starając się zrozumieć jej przekaz. Gdy rozmowa jest zaplanowana, z namysłem bez zdenerwowania, przyjemnie zaaranżowana (bez pośpiechu), wtedy spełnia wymogi komunikacji w dobrym stylu, do której należy także:

- świadomość własnych celów, cech fizycznych, psychicznych oraz motywów komunikowania się;

²⁰ O. Glebovej, M. Nimiec-Knaś (red.), *Zrozumieć innego. Współczesne problemy komunikacji międzykulturowej*, Wyd. Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2010, s. 103–104.

- umiejętne wykorzystanie redundancji, czyli nadmiarowości informacji (powtarzanie niezrozumiałych komunikatów);
- uwzględnianie stanu uwagi rozmówcy (zbyt duża ilość informacji przekazana w jednym momencie może być nieskuteczna);
- liczenie się z uczuciami drugiej osoby;
- zwracanie uwagi na sens, a nie tylko na treść i formę wypowiedzi;
- przyjmowanie punktu widzenia opozycjonistów;
- mówienie w sposób jasny i rzeczowy;
- wspieranie się komunikacją niewerbalną²¹.

Komunikacja interpersonalna stanowi podstawę wszystkich ogólnoludzkich działań, społecznego porozumiewania się oraz tworzenia dorobku kulturowego. To dzięki wzajemnej interakcji ludzie wymieniając się ideami, pomysłami, tworzą grunt dla rozwoju intelektualnego, społecznego oraz osobowościowego.

Dobre relacje i wzajemna komunikacja zawsze niosą ze sobą ponadczasowe wartości w stosunkach międzyludzkich. Należą do nich:

- poznanie drugiej osoby,
- bliskość między osobami,
- budowanie więzi międzyludzkich,
- kompromis,
- dochodzenie do prawdy,
- umiejętność wybaczenia²².

Wartości te zawsze służyły człowiekowi we wszystkich wspólnotach, gdyż na każdym etapie życia jednostki dążą do wewnętrznego zadowolenia oraz spokoju²³.

Komunikacja jest jednym z najstarszych procesów społecznych, towarzyszących człowiekowi od chwili, gdy zaczął żyć w grupach. Istnienie społeczeństwa polega na komunikowaniu się (wymianie informacji między ludźmi) oraz na przekazywaniu dziedzictwa kulturowego z pokolenia na pokolenie. Komunikacja stanowi centralną działalność ludzkiej kultury, bez której nie mogłaby ona funkcjonować²⁴. Człowiek nie może istnieć bez komunikowania, gdyż stanowi to część jego życia²⁵.

²¹ Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka*, Wyd. Profesjonalne Szkoły Biznesu, Kraków 1996, s. 118–123.

²² Z. Nęcki, *Komunikacja...*, dz. cyt., s. 124.

²³ Tamże, s. 130.

²⁴ por. J. Bednarek, A. Andrzejewska (red.), *Cyberświat możliwości i zagrożenia*, Wyd. Akademickie ŻAK, 2009.

²⁵ J. Fiske, *Wprowadzenie do badań nad komunikowaniem*, Wrocław 1999, s. 16.

Zakończenie

Dla młodych ludzi prawidłowa komunikacja interpersonalna stanowi prawdziwe wyzwanie. Można ją skategoryzować jako „sztukę mówienia”. Choć istnieje wiele reguł oraz zasad prowadzenia właściwego dialogu, to w zdecydowanej mierze wartości decydują o jakości przekazu, w którym zrozumienie i empatia świadczą o wrażliwości duchowej oraz prawdziwym człowieczeństwie. „Obserwując zachowanie się ludzi w środowisku społecznym, można stwierdzić, że dzisiejszy człowiek ma wiele kontaktów z innymi ludźmi, ale bardzo mało więzi prawdziwie osobowych”²⁶.

Więzi osobowe tworzą się podczas prawdziwych, „rzetelnych” rozmów, czyli komunikacji w dobrym stylu. Bez „wartościowych rozmów” komunikat staje się jedynie suchym przekazem, gdzie słowo nie jest poparte wartością, którą reprezentuje emocja.

Udana, dobra komunikacja zależy przede wszystkim od porozumienia na płaszczyźnie emocjonalnej. Zaufanie, emocjonalna bliskość, wspólny system wartości, a także ukryte motywy każdej ze stron (lęki, marzenia), mogą nawet w 80% decydować o powodzeniu komunikacji międzyludzkiej²⁷. Sztuka mówienia i słuchania wymaga żywego zainteresowania sobą nawzajem, jak również zainteresowania relacją, która ewoluje między partnerami dialogu²⁸.

Znajomość procesów komunikowania międzyludzkiego ma istotne znaczenie dla wyjaśnienia mechanizmów i procesów kształtujących zachowanie społeczne człowieka. Komunikowanie jest koniecznością. Nie da się przetrwać bez współdziałania, a nie można współdziałać bez skutecznej komunikacji. Jak twierdził Dewey, społeczeństwo istnieje nie tylko dzięki przekazywaniu informacji i komunikowaniu się, ale właśnie jego istnienie i wartość polega na procesach przekazu i komunikowania²⁹.

²⁶ M. Wolicki, *Relacje...*, dz. cyt., s. 3.

²⁷ P. J. Baumgartner, *Jak zjednać sobie ludzi, czyli perfekcyjna komunikacja*, Wyd. RM, Warszawa 2010, s. 27.

²⁸ P. Gutton, V. Villeminot, *Jak nawiązywać dialog z nastolatkami*, Wyd. W drodze, Poznań 2013, s. 92.

²⁹ J. Nikołajew, G. Leśniewska, *Jak usprawnić komunikację w przestrzeni społecznej*, „Master of Business Administration”, nr 1/2011 (116), Copyright by Akademia Leona Koźmińskiego, s. 43–44.

Bibliografia

- Baumgartner P.J., *Jak zjednać sobie ludzi czyli perfekcyjna komunikacja*, Wyd. RM, Warszawa 2010.
- Bednarek J., Andrzejewska A. (red.), *Cyberswiat możliwości i zagrożenia*, Wyd. Akademickie ŻAK.
- Charier R. *Clarity of expression in interpersonal communication*, [w:] *The 1976 Annual Handbook for Group Facilitators*, University Associates Inc, J.W Pfeiffer, J.E Jones. (red.), (1976).
- Dobek-Ostrowska B., *Podstawy komunikowania społecznego*, Wydawnictwo Astrum, Wrocław 2002.
- Fiske J., *Wprowadzenie do badań nad komunikowaniem*, Wyd. Astrum, Wrocław 1999.
- Glebovej O., Nimiec-Knaś M. (red.), *Zrozumieć innego. Współczesne problemy komunikacji międzykulturowej*, Wyd. Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2010.
- Gutton P., Villemintot V., *Jak nawiązywać dialog z nastolatkami*, Wyd. W drodze, Poznań 2013.
- Łęcki K., Szóstek A., *Komunikacja interpersonalna w pracy socjalnej*, Wyd. Biblioteka Pracownika Socjalnego (BPS), Katowice 1999.
- Łobocki M., *Teoria wychowania*, Impuls, Kraków 2010.
- McKay M., Davis M., Fanning P., *Sztuka skutecznego porozumiewania się*, Gdańskie Wyd. Psychologiczne, Gdańsk 2002.
- Nęcki Z., *Komunikacja międzyludzka*, Wyd. Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1996.
- Nikołajew J., Leśniewska G., *Jak usprawnić komunikację w przestrzeni społecznej*, „Master of Business Administration”, nr 1/2011 (116), Copyright by Akademia Leona Koźmińskiego.
- Podkowińska M., *Komunikowanie się w życiu człowieka*, Wyd. KOW, Warszawa 2010.
- Retter H., *Komunikacja codzienna w pedagogice*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Trzebińska E., *Komunikacja interpersonalna*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, W. Pomykało (red.), FUNDACJA INNOWACJA, Warszawa 1996.
- Winczura B., *Dzieci o specjalnych potrzebach komunikacyjnych. Diagnoza – edukacja – terapia*, Wyd. Impuls, Kraków 2015.
- Wolicki M., *Relacje osobowe*, Wyd. Diecezjalne i Drukarnia Sandomierz 2008.

Strony internetowe

Słownik języka polskiego, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/komunikacja.html>

Joanna Inglot-Kulas

Sylvia Nowak

Małgorzata Ficak

KSIĄŻKA JAKO WARTOŚĆ – CZYTELNICTWO WŚRÓD STUDENTÓW PEDAGOGIKI PWSTE W JAROSŁAWIU. RAPORT Z BADAŃ

Streszczenie: Książka w życiu człowieka może spełniać niezwykle ważną rolę. Oprócz tego, że czytanie może bardzo rozwijać jednostkę, książki mogą być również nośnikiem i promocją wartości. Czytanie definiowane jest jako sztuka rozumienia treści wyrażonych za pomocą znaków. To proces twórczy obejmujący wszystkie procesy myślowe. W artykule podjęto próbę przedstawienia analizy czytelnictwa wśród studentów pedagogiki Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu. Przeprowadzone badania posłużyły do określenia, jakie gatunki literatury preferują respondenci, czym kierują się przy wyborze i zakupie książek, w jaki sposób propagują czytelnictwo, jakie są ich postawy i doświadczenia czytelnicze oraz jakie są oczekiwania studentów wobec książek.

Słowa kluczowe: czytanie, czytelnictwo, czytelnik, książka, biblioterapia.

Wstęp

Czytanie nierozzerwalnie łączy się z funkcjonowaniem człowieka na wszystkich jego płaszczyznach rozwoju. Towarzyszy mu w pracy, podczas uczenia się, wykonywania zajęć domowych, jak również w chwilach rozrywki i relaksu. Stanowi także pomoc w rozwiązywaniu wielu problemów i dylematów codziennego życia.

Pojęcie „czytanie” określane jest jako sztuka rozumienia treści wyrażonych za pomocą znaków. To czynność rozpoznawania znaków pisarskich

i głośne lub ciche ich wyrażanie, rozumienie myśli zawartych w czytanim tekście¹.

Według *Słownika współczesnego języka polskiego* czytać to „śledząc wzrokiem napisane lub wydrukowane litery, rozpoznawać je, łączyć w wyrazy i nadawać im (w umyśle lub na głos) odpowiednie brzmienie językowe”². Aby czytanie stało się czymś ważnym, przyjemnym nawykiem, pierwsze kontakty z książką powinny nastąpić w domu rodzinnym. Zabawa z książką, później słuchanie, następnie samodzielne próby czytania, to droga wiodąca do czytelnictwa. Czytanie to proces twórczy obejmujący wszystkie procesy myślowe w trakcie interpretacji pojęć przekazywanych w formie pisemnej. Wyrabianie w dzieciach nawyku regularnego czytania, a także nadawanie odpowiedniego znaczenia w ich systemie wartości, będzie możliwe tylko przy aktywnym zaangażowaniu rodziców³. Czytanie jest więc niezwykle ważnym zasobem człowieka, stanowiącym podstawę jego innych zdolności. To narzędzie, w które dorośli wyposażają dzieci, by mogły realizować kolejne etapy nauczania i przygotowywać się dzięki temu do wejścia w dorosłość⁴.

Czytelnikiem określana jest „osoba czytająca książki, czasopisma, korzystająca z bibliotek”⁵. Zaś publiczność czytelnicza to część populacji czytająca teksty drukowane. Nastawienie czytelnika wobec czytanego tekstu, czyli zaspokojenie za pomocą lektury określonych potrzeb, to motywy czytania. Mogą mieć one charakter wynikający z nakazów zewnętrznych (instrumentalny) lub autoteliczny, wynikający z nakazów wewnętrznych. W pierwszym przypadku czytanie służy osiągnięciu celów utylitarnych (np. sprostaniu wymogom nauczycieli, wykonywaniu pracy zawodowej, rozwiązywaniu różnych zadań), bądź by uchodzić w odbiorze społeczeństwa za człowieka odczytanego. W drugim przypadku jednostka ma na celu zaspokojenie takich potrzeb, jak: potrzeba wiedzy i informacji, kształtowanie poglądu na świat, weryfikacja opinii i wartości, potrzeba wzorów i postaw zachowań, a także potrzeba nowych doświadczeń i doznań, przeżyć estetycznych, napięć emocjonalnych i silnych wrażeń, ucieczka od szarzyzny życia i trudnych spraw, potrzeba odpoczynku, terapii i rozrywki⁶.

¹ A. Wajda: *Metodyka i organizacja czytelnictwa*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1983, s. 7.

² *Słownik współczesnego języka polskiego*, Wyd. Reader's Digest Przegląd Sp. z o.o., t. 1, Warszawa 2001, s. 151.

³ A. Maciejewska, *Co zrobić, żeby dzieci czytały?*, „Biblioteka w szkole”, nr 1, 2003, s. 6.

⁴ M. Gronowska, M. Sosnowska, *Po co Polska czyta dzieciom?*, „Remedium”, 2012, nr 4, s. 1.

⁵ *Słownik współczesnego języka polskiego...*, dz. cyt., s. 152.

⁶ J. Andrzejewska, *Bibliotekarstwo szkolne. Teoria i praktyka*, t. 2, Praca pedagogiczna biblioteki, Wyd. SPB, Warszawa 1996, s. 29.

Zainteresowania czytelnicze to relatywnie stała skłonność do czytania określonego typu tekstów, ze względu na ich tematykę, rodzaj piśmienniczy, gatunek literacki, osobę pisarza, epokę czy ideologię⁷. Zainteresowania te podlegają przemianom związanym z dojrzewaniem psychofizycznym jak i psycho-społecznym jednostki, a nierzadko z panującą modą, czy też gigantycznymi akcjami promocyjnymi zwykle zagranicznych wydawnictw.

Czytelnictwo jest „procesem społecznym polegającym na zaspokojeniu estetycznych, intelektualnych, naukowych, informacyjnych i rozrywkowych potrzeb ludzi, poprzez przyswajanie przekazywanego pisemnie dorobku ludzkich myśli, uczuć i wiedzy”⁸. Przedmiotem badań czytelnictwa są różnorodne i kilkupłaszczyznowe relacje między książką a czytelnikiem. Początki tego rodzaju badań sięgają drugiej połowy XIX wieku. Na szczególną uwagę zasługują prace M. Rubakina, uważanego za twórcę psychologii czytelnictwa, i W. Hoffmana, który zajmował się socjologią czytelnictwa.

Pierwsze badania nad czytelnictwem w Polsce przypadają na koniec XIX wieku. Prekursorką czytelnictwa była H. Radlińska, która w okresie międzywojennym opracowała teorię, metody i techniki badań czytelnictwa, rozwijając koncepcje M. Rubakina i W. Hofmanna. Zajmowała się ona zagadnieniami dotyczącymi zależności pomiędzy poziomem aktywności czytelniczej a wiekiem, płcią, poziomem inteligencji, zaawansowaniem umiejętności czytania oraz psychofizycznymi aspektami czytania z uwzględnieniem czytelnictwa wśród młodzieży. Jej prace teoretyczne i dokonania praktyczne miały ogromny wpływ na kierunki i metody badań czytelniczych w Polsce.

Problematyką czytelnictwa zajmowały się głównie takie nauki, jak: psychologia, pedagogika, socjologia. Obecnie problem ten zgłębia także literaturoznawstwo, lingwistyka, prasoznawstwo, nauka o kulturze, cybernetyka, a nawet medycyna w ramach biblioterapii⁹.

Pod pojęciem biblioterapii rozumie się stosowanie literatury w terapii. W pracach poświęconych tego rodzaju terapii „definiuje się ją jako:

- metodę wspierania procesu terapeutycznego poprzez wybraną literaturę;
- służącą pomocą w rozwiązywaniu problemów osobistych;
- relację leczniczą między biblioterapeutą a pacjentem, którą poprzedza diagnoza i opracowanie bardzo zindywidualizowanej pracy z książką;

⁷ Tamże, s. 27.

⁸ J. Wojciechowski, *Czytelnictwo*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000, s. 18.

⁹ A. Wajda, *Metodyka i organizacja czytelnictwa*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1983, s. 96.

- metodę terapeutyczną uruchamiającą dynamiczny proces interakcji między literaturą a osobowością czytelnika, przy czym literatura umożliwia zaspokojenie potrzeb psychicznych, łagodzi stres i stymuluje rozwój osobowości¹⁰.

Leczenie za pomocą książek nie jest koncepcją nową. Biblioterapia była stosowana już przez starożytnych Greków i Rzymian. Nad biblioteką w Tebach widniał napis „Miejsce leczące twoją duszę”. W późniejszych czasach, na początku XIX wieku, w Massachusetts General Hospital w Bostonie, po raz pierwszy w terapii zastosowano literaturę religijną. Obecnie jest ona bardzo popularna w Wielkiej Brytanii i USA¹¹.

Książka jest swoistym mostem łączącym pokolenia i stanowiącym wspólną płaszczyznę doznań dla czytelników w różnym wieku. To niezaprzeczalnie bardzo cenna wartość, szczególnie w dobie cyfrowej współczesności, gdzie media elektroniczne (audiobooki, mp3) skutecznie wypierają tradycyjną, papierową książkę, przyczyniając się do coraz szybszego spadku poziomu czytelnictwa wśród dzieci, młodzieży i ludzi dorosłych¹².

Czytelnictwo wśród studentów PWSTE

Analiza wyników badań

Badanie wśród studentów pedagogiki Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu przeprowadzono w listopadzie 2016 roku, metodą sondażu diagnostycznego. Technika ankietową – kwestionariuszową zebrano dane od 120 respondentów, 81 kobiet i 39 mężczyzn. Dobór respondentów do próby badawczej miał charakter celowo – losowy. Celowy był wybór Uczelni Wyższej – PWSTE w Jarosławiu. Losowy zaś był wybór studentów uczestniczących w badaniach. Celem przeprowadzonych badań było zebranie opinii uczniów Uczelni na temat czytelnictwa oraz roli i wartości, jaką spełnia książka w XXI wieku.

Spoleczny zasięg książki wśród studentów

Na pytanie „Czy lubi Pani/Pan czytać?” (tabela 1) 90% ankietowanych odpowiedziało twierdząco. Tylko 12 osób przyznało, że nie lubi czytać książek, co

¹⁰ M. Molicka, *Biblioterapia i bajkoterapia. Rola literatury w procesie zmiany rozumienia świata społecznego i siebie*, Wyd. Media Rodzina, Poznań 2011, s. 133.

¹¹ Tamże, s. 132.

¹² Por. K. Rejman, *Znaczenie edukacji regionalnej w globalizującym się społeczeństwie*, [w:] *Wybrane zagadnienia wychowania narodowego, edukacji regionalnej i kształcenia nauczycieli*, W. Błażejowski, Cz. Lewicki, Jarosław 2012, s. 69–80.

w roli społecznej studenta może znacznie utrudniać naukę i przygotowywanie się do zajęć.

Tabela 1. Lubienie czynności czytania w opinii studentów

Czy lubi Pani/Pan czytać?	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
Tak	75	92,6	33	84,6	108	90,0
Nie	6	7,4	6	15,4	12	10,0
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Szkoła jako pierwsza z instytucji odpowiada za upowszechnienie czytelnictwa. Studentów poproszono o określenie, jakie książki czytali w szkole oraz czy były to tylko obowiązkowe lektury, czy również książki o innej tematyce (tabela 2). Jak pokazują wyniki badań, ponad 70% uczniów stwierdziło, że podczas nauki w szkole czytało tylko obowiązkowe lektury. Ponad 18% kobiet czytało literaturę o innej tematyce, zaś prawie jedna trzecia spośród badanych mężczyzn (blisko 31%) niestety ograniczyła się tylko do czytania streszczeń i opracowań lektur. Tendencja ta niestety nie zmienia się. Według wyników badań IBE i Biblioteki Narodowej uczniowie zgodnie przyznają, iż już sam obowiązek lekturowy, czytanie na określony termin zniechęca ich do lektur szkolnych. W ich odczuciu są one przede wszystkim nudne, a pierwszą barierę w czytaniu stanowi język – trudny, archaiczny, niezrozumiały¹³.

Tabela 2. Książki czytane przez studentów w szkole

Rodzaje książek czytanych w szkole	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
Tylko obowiązkowe lektury	65	80,3	20	51,3	85	70,8
Tylko streszczenia	1	1,2	12	30,8	13	10,8
Nie czytałem/am lektur	0	0	2	5,1	2	1,7
O innej tematyce	15	18,5	5	12,8	20	16,7
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Ponad 74% badanych studentów korzysta z biblioteki już od czasu uczęszczania do szkoły podstawowej (tabela 3). Książki częściej wypożyczają kobiety (prawie 83%) niż mężczyźni (56%), wśród których ponad 30% wcale nie korzysta z usług biblioteki.

¹³ Z. Zasacka, A. Przybył, *Książka nie wygra z piłką nożną*, „Głos pedagogiczny”, nr 4, 2015, s. 13.

Tabela 3. Korzystanie z biblioteki

Wypożyczanie książek z biblioteki	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
Tak – od szkoły podstawowej	67	82,8	22	56,4	89	74,2
Tak – od gimnazjum	1	1,2	0	0	1	0,8
Tak – od szkoły średniej (ponadgimnazjalnej)	4	4,9	1	2,6	5	4,2
Tak - dopiero na studiach	5	6,2	4	10,3	9	7,5
Nie - nie korzystam	4	4,9	12	30,7	16	13,3
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Opinia ankietowanych (85%) na temat księgozbiorów ogólnodostępnych bibliotek jest bardzo pozytywna (tabela 4). Tylko 15% respondentów jest przeciwnego zdania, uważając, iż biblioteki posiadają zbyt mało nowych publikacji, brakuje w nich aktualnych wydań i ciekawych pozycji, a także, że niektóre pozycje są niedostępne.

Tabela 4. Wyposażenie ogólnodostępnych bibliotek

Dobre wyposażenie bibliotek	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
Tak	70	86,4	32	82,1	102	85,0
Nie	11	13,6	7	17,9	18	15,0
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Najczęściej wymienianym miejscem, w którym respondenci najbardziej lubią czytać jest dom (blisko 68% badanych) oraz ogród (ponad 14%). Studenci na czytelnictwo wykorzystują również dojazdy oraz powroty do pracy, czy szkoły (tabela 5).

Tabela 5. Ulubione miejsce czytania książek

Miejsce czytania	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
W domu	75	68,2	32	66,7	107	67,7
W drodze do uczelni/pracy/domu	12	10,9	10	20,8	22	13,9
W ogródku	21	19,1	2	4,2	23	14,6
W czytelni	2	1,8	4	8,3	6	3,8
Suma	110	100	48	100	158	100

Źródło: opracowanie własne.

Chcąc poznać społeczny zasięg czytelnictwa, zapytano respondentów o znajomość kampanii medialnych promujących czytelnictwo (tabela 6). Niestety większość badanych (65,8%) nie zna kampanii medialnych promujących czytanie książek. Może to świadczyć o słabej kampanii społecznej na rzecz czytelnictwa, bądź braku zainteresowania samych odbiorców tą tematyką. Ponad 34% studentów wykazało się znajomością następujących kampanii: „Poczytaj mi mamo”, „Cała Polska czyta dzieciom”, „Czytające przedszkole”, „Narodowe czytanie”.

Tabela 6. Znajomość kampanii medialnych promujących czytelnictwo

Znajomość kampanii	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
Tak	30	37,0	11	28,2	41	34,2
Nie	51	63,0	28	71,8	79	65,8
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Wzorce czytelnicze studentów

Aktywność czytelnicza rodzica, nastawiona na dostarczanie dziecku wiedzy z różnych obszarów, ma szczególne znaczenie dla jego rozwoju. Wspólne czytanie wspomaga rozwój społeczny i może przyczyniać się do formowania psychiki i osobowości młodego człowieka¹⁴.

Dla blisko 62% respondentów kontakty z literaturą rozpoczęły się od słuchania bajek czytanych im przez dorosłych (rodziców lub dziadków) w dzieciństwie (tabela 7). Analizując uzyskane odpowiedzi zastanawia fakt, iż prawie 40% studentów nie doświadczyło takiego kontaktu z książką w dzieciństwie. Badania naukowe potwierdzają, iż głośne czytanie dziecku kształtuje nawyk czytania i zdobywania wiedzy przez całe życie. Dzieci mające na co dzień kontakt z książką szybciej opanowują naukę czytania, łatwiej rozumieją treści oraz odnajdują wzajemne związki między faktami i zdarzeniami¹⁵.

¹⁴ M. Gronowska, M. Sosnowska, dz. cyt., s. 1–2.

¹⁵ Tamże, s. 1.

Tabela 7. Czytanie książek w dzieciństwie przez dorosłych

„Czy w dzieciństwie rodzice/ dziadkowie czytali Pani/Panu książki?”	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
Tak	50	61,7	24	61,5	74	61,7
Nie	31	38,3	15	38,5	46	38,3
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Wśród najczęściej podawanych tytułów książek, jakie respondenci pamiętają z dzieciństwa, wymieniano następujące pozycje: „Dzieci z Bullerbyn”, „Czerwony kapturek”, „Ania z zielonego wzgórza”, „Baśnie braci Grimm”, „Akademia Pana Kleksa”, „Mały książę”, „O psie, który jeździł koleją”, „Baśnie Andersena”, „Pinokio”, „120 przygód Koziołka Matołka”.

Tabela 8. Gatunek literatury rozpoczynający samodzielne czytanie

Gatunek literatury	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Dramat	22	15,7	6	12,8	28	15,0
Fantastyka	43	30,7	23	48,9	66	35,3
Biografie	15	10,7	4	8,5	19	10,2
Książki akademickie	9	6,4	3	6,4	12	6,4
Encyklopedie, słowniki	8	5,7	6	12,8	14	7,5
Literatura do nauki języków obcych	6	4,3	1	2,1	7	3,7
Popularno-naukowe	11	7,9	3	6,4	14	7,5
Kryminały	6	4,3	0	0	6	3,2
Przygodowe	15	10,7	0	0	15	8,0
Religijne	2	1,4	1	2,1	3	1,6
Romanse	3	2,2	0	0	3	1,6
Suma	140	100	47	100	187	100

Źródło: opracowanie własne.

Najpopularniejszym gatunkiem (tabela 8), od którego badani rozpoczęli swoją przygodę z czytelnictwem, była fantastyka (ponad 35%). Ponadto respondenci wybierali dramat (15% ogółu), biografie (ponad 10% odpowiedzi) oraz książki przygodowe (8% ogółu).

Współczesne preferencje studentów co do najczęściej czytanych rodzajów książek, nie odbiegają od ich wzorców z dzieciństwa (tabela 9). Wśród najpopularniejszych pozycji badani wymieniali romanse (blisko 13%), fantastykę (12%), przygodowe (11%), psychologiczne (prawie 11%) oraz literaturę piękną (ponad 10%).

Tabela 9. Najczęściej czytane rodzaje książek

Rodzaje książek	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Fantastyka	18	8,8	15	22,8	33	12,2
Literatura piękna	24	11,6	4	6,1	28	10,3
Literatura faktu	16	7,8	7	10,7	23	8,5
Kryminały	16	7,8	6	9,1	22	8,1
Sensacyjne	8	3,9	1	1,5	9	3,3
Romanse	32	15,6	3	4,5	35	12,8
Naukowe	6	2,9	6	9,1	12	4,4
Historyczne	9	4,4	2	3,0	11	4,1
Przygodowe	26	12,7	4	6,1	30	11,1
Obyczajowe	13	6,3	1	1,5	14	5,2
Poezja	4	2,0	2	3,0	6	2,2
Komiksy	1	0,5	3	4,5	4	1,5
Horror	2	1,0	2	3,0	4	1,5
Popularnonaukowe	2	1,0	5	7,6	7	2,6
Psychologiczne	26	12,7	3	4,5	29	10,7
Religijne	1	0,5	2	3,0	3	1,1
Biografie	1	0,5	0	0	1	0,4
Suma	205	100	66	100	271	100

Źródło: opracowanie własne.

Badania wykazały, że większość ankietowanych (71,7%) posiada własny księgozbiór (tabela 10). 60% studentów dysponuje księgozbiorem liczącym do 50 pozycji, ponad 21% do 100 książek, a 18% powyżej 100 woluminów.

Tabela 10. Posiadanie własnego księgozbioru

Mam księgozbiór	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
Tak	56	69,1	30	76,9	86	71,7
Nie	25	30,9	9	23,1	34	28,3
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Wśród sposobów pozyskiwania nowych pozycji do swoich księgozbiórów respondenci (ponad 59%) najczęściej podawali, iż wzbogacają go dokonując samodzielnego zakupu książek (tabela 11). Z kolei 15% badanych pozyskuje książki w formie prezentów od bliskich.

Tabela 11. Sposoby powiększania księgozbioru

Forma powiększania księgozbioru	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
Kupuję książki	47	58,0	24	61,5	71	59,2
Dostaję od bliskich	14	17,3	4	10,3	18	15,0
Wygrywam w konkursach	0	0	2	5,1	2	1,6
Nie mam księgozbioru	20	24,7	9	23,1	29	24,2
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Ogólny poziom czytelnictwa wśród studentów można określić jako dobry (tabela 12). Blisko 80% z nich w ciągu miesiąca czyta jedną lub dwie książki. Wyniki uzyskane wśród kobiet i mężczyzn są porównywalne. Niestety, aż 20 uczniów nie czyta żadnej książki, co wzbudza spore obawy dotyczące ich samorozwoju.

Tabela 12. Ilość książek czytanych miesięcznie

Ilość książek/miesiąc	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
Żadnej	10	12,4	10	25,6	20	16,7
1–2	68	84,0	27	69,2	95	79,2
3–4	2	2,4	1	2,6	3	2,5
5 i więcej	1	1,2	1	2,6	2	1,6
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Główną przyczyną rzadkiego sięgania przez studentów po książkę jest przede wszystkim brak czasu (tabela 13). Takiej odpowiedzi udzieliło ponad 93% respondentów. Wśród pozostałych przyczyn, pozostających w zdecydowanej mniejszości, wymieniano również koszty książek (5 osób) oraz brak literatury o interesującej tematyce (3 osoby).

Tabela 13. Powody rzadkiego sięgania po książkę

Powody	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
Brak czasu	77	95,1	35	89,7	112	93,3
Koszty	4	4,9	1	2,6	5	4,2
Brak literatury o interesującej tematyce	0	0	3	7,7	3	2,5
Nie lubię czytać	0	0	0	0	0	0
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Czytanie dzieciom bajek wskazuje im drogę, której celem jest nabycie przez nie dobrych nawyków oraz zbudowanie postaw, które ułatwią im podjęcie słusznych, wartościowych decyzji i zachowań w dorosłym życiu¹⁶. Wśród 51 studentów, posiadających własne dzieci, 47 z nich zadeklarowało, że czyta dzieciom bajki. Badani najczęściej poświęcają tej czynności od 10 do 20 minut. Wśród osób czytających dzieciom zdecydowaną większość stanowią kobiety (tabela 14).

Tabela 14. Czas poświęcany na czytanie dzieciom

Czas czytania dzieciom	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
5 minut	0	0	0	0	0	0
10 minut	19	23,5	2	5,1	21	17,5
20 minut	23	28,4	2	5,1	25	20,9
50 minut	1	1,2	0	0	1	0,8
Nie mam dzieci	34	42,0	35	89,8	69	57,5
Nie czytam	4	4,9	0	0	4	3,3
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Oczekiwania i potrzeby studentów wobec książek

Dzisiejsza współczesność to w dużej mierze świat mediów (telewizja, podłączony do Internetu komputer, telefon komórkowy, smartfon, iPod, iPad, tablet), które współtworzą potężne środowisko medialne, będące również środowiskiem edukacyjnym. Media stały się kolejnym – po biosferze, technosferze i infosferze – środowiskiem życia, dla młodego pokolenia¹⁷.

Chcąc poznać preferencje studentów w zakresie nowych mediów, zapytano ich o formę czytanych książek (tabela 15). Zdecydowana większość badanych (ponad 87%) nadal preferuje książki w formie papierowej. Jedynie 15 osób, w tym przewaga mężczyzn, preferuje ebooki.

¹⁶ M. Zawadka, R. Olbiński, *Galeria bajek. Wiersze czytane obrazem*, Warszawa 2015, Wyd. Mind&dream, s. 66.

¹⁷ J. Morbitzer, *O istocie medialności młodego pokolenia*, „Neodidagmata”, nr 33/34, Adam Mickiewicz University Press, Poznań 2012, s. 133.

Tabela 15. Forma czytanych książek w opiniach studentów

Forma książki	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
Papierowa	78	96,3	27	69,2	105	87,5
Elektroniczna (ebooki)	3	3,7	12	30,8	15	12,5
Mówiona (audiobooki)	0	0	0	0	0	0
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Wśród najczęstszych powodów, z jakich respondenci sięgają po książkę (tabela 16), badani wymieniali samą czynność lubienia czytania (ponad 34% ogółu), poszerzanie ich zainteresowań (ponad 29%), jako formę spędzania wolnego czasu (18,5%), a także z nudy (ponad 8%). Można zauważyć tendencję, iż kobiety najczęściej czytają, ponieważ sprawia im to przyjemność, natomiast mężczyźni czytają w konkretnym celu – by poszerzać swoje zainteresowania.

Tabela 16. Powody sięgania przez badanych po książkę

Powody czytelnictwa	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Lubię czytać	56	38,1	15	25,9	71	34,6
Aby poszerzyć swoje zainteresowania	39	26,5	21	36,2	60	29,3
W ten sposób spędzam czas wolny	31	21,1	7	12,1	38	18,5
Za namową przyjaciół	7	4,8	4	6,9	11	5,4
Sugeruję się reklamą	2	1,4	1	1,7	3	1,5
Po obejrzeniu ekranizacji filmowej	4	2,7	1	1,7	5	2,4
Z nudy	8	5,4	9	15,5	17	8,3
Suma	147	100	58	100	205	100

Źródło: opracowanie własne.

Wśród sposobów zaopatrywania się w książki, w opinii badanych (ponad 27%) najczęstszą formą jest ich wypożyczanie z biblioteki. Blisko 27% pożycza literaturę od znajomych, a prawie jedna czwarta ankietowanych kupuje książki w księgarni. W zróżnicowaniu na płeć sposobem najczęściej wskazywanym przez kobiety było korzystanie z biblioteki, zaś mężczyźni w większości dokonują zakupu książek przez Internet (tabela 17).

Tabela 17. Sposoby zaopatrywania się w książki

Zdobywanie książek	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Kupuję w księgarni	42	26,4	9	19,6	51	24,9

Zdobywanie książek	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Korzystam z biblioteki	48	30,2	8	17,4	56	27,3
Kupuję przez Internet	21	13,2	15	32,6	36	17,6
Kupuję audiobooki	3	1,9	4	8,7	7	3,4
Pożyczam od znajomych	45	28,3	10	21,7	55	26,8
Suma	159	100	46	100	205	100

Źródło: opracowanie własne.

Ilość kupowanych książek w znaczącym stopniu determinuje ich cena. Ponad połowa badanych wskazała, że kwota, jaką najczęściej przeznaczają kwartalnie na zakup książek, wynosi do 30 zł (tabela 18). Blisko 28% studentów przeznacza na książki do 50 zł, a tylko nieliczni (5 osób) mogą sobie pozwolić na wydatek przekraczający 100 zł. Można zauważyć tendencję, iż kobiety wydają na książki więcej pieniędzy niż mężczyźni.

Tabela 18. Ilość pieniędzy przeznaczanych kwartalnie na zakup książek

Kwota wydawana na książki	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
0–30 zł	36	44,4	27	69,2	63	52,5
31 zł – 50 zł	26	32,1	7	17,9	33	27,5
51 zł – 100 zł	14	17,3	5	12,9	19	15,8
101 zł i więcej	5	6,2	0	0	5	4,2
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Główne motywy zakupu książek przez respondentów przedstawia tabela nr 19. Ankietowani (ponad 38%) najczęściej kierują się opinią znajomych lub własnymi przekonaniem (ponad 35% ogółu). Prawie jedna trzecia badanych mężczyzn wskazała, że również ważne są dla nich opinie czytelników przedstawiane na forach internetowych.

Tabela 19. Powody zakupu nowej książki

Motywy zakupu	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Opinie znajomych	41	39,9	16	34,7	57	38,2
Opinie czytelników na forach w Internecie	10	9,7	15	32,6	25	16,8
Rozgłos w mediach	9	8,7	1	2,2	10	6,7
Reklama	3	2,9	1	2,2	4	2,7

Motywy zakupu	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Własne przekonanie	40	38,8	13	28,3	53	35,6
Suma	103	100	46	100	149	100

Źródło: opracowanie własne.

Potrzeba definiowana jest jako odczucie braku czegoś, co dla jednostki ma wartość. To konieczny warunek przy istnieniu motywacji, uruchamiający działanie człowieka w kierunku zaspokajania potrzeb. Zamiłowania i zainteresowania czytelnicze rozwijają psychikę oraz są ważnym elementem motywacji czytelniczej. Rozwój zainteresowań jednostki uzależniony jest bardziej od stopnia rozwoju psychicznego niż wieku dorastania. Zainteresowania wiążą się więc z czynnościami lubianymi i wykonywanymi w czasie wolnym¹⁸. Chcąc poznać potrzeby czytelnicze respondentów, zapytano ich o ilość czasu, jaki dziennie poświęcają na czytanie książek. Badani (77,2% ogółu) najczęściej wskazywali na 1 godzinę oraz od 1 do 2 godzin – blisko 18% studentów. W wymiarze tygodniowym ponad połowa ankietowanych na lekturę poświęca do 2 godzin, a blisko ¼ przeznaczą na tę czynność od 3 do 6 godzin (tabela 20).

Tabela 20. Czas poświęcany na czytanie w tygodniu

Czas czytania w tygodniu	Kobiety N = 81		Mężczyźni N = 39		Razem N = 120	
	N	%	N	%	N	%
1–2 godz.	36	44,4	33	84,6	69	57,5
3–6 godz.	30	37,0	5	12,8	35	29,2
7 godzin	15	18,6	1	2,6	16	13,3
Suma	81	100	39	100	120	100

Źródło: opracowanie własne.

Wśród autorów cieszących się dużą popularnością i zainteresowaniem, badani najczęściej podawali: John Ronald Reuel Tolkien'a, Paulo Coelho, Joanne Kathleen Rowling, Danielle Stell, Nicholasa Sparks'a, Katarzynę Grocholę, Harlana Coben'a, Monikę Szwaję, Katarzynę Bonde, Andrzeja Sapkowskiego. Za książki warte polecenia studenci uznali następujące pozycje: *Niebo istnieje naprawdę*, *Dasz radę*, *Pięćdziesiąt twarzy Greya*, *Życie na pełnej pektardzie*, *Wiedźmin*, *Pochłaniacz*, *Na dnie oceanu*, *Pielgrzym*, *Kwiaty na poddaszu*, *Życie i śmierć*. *Zmierzch* pisany na nowo.

¹⁸ J. Andrzejewska, *Wzorzec kultury czytelniczej ucznia jako program edukacji czytelniczej*, „Biblioteka w szkole”, 1995, nr 5, s. 1.

Czytanie książek stanowi wartość samą w sobie. Za główne korzyści wynikające z czytelnictwa studenci uznali wzbogacenie słownictwa (blisko 37%), uspokojenie i relaks (ponad 30%), a także poszerzanie horyzontów myślowych (ponad 26% ogółu). Wyniki prezentuje tabela nr 21.

Tabela 21. Korzyści wynikające z czytania

Korzyści z czytania	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Uspokaja i relaksuje	54	36,7	9	16,1	63	31,1
Poszerza horyzonty	35	23,8	19	33,9	54	26,6
Poszerza słownictwo	53	36,1	22	39,3	75	36,9
Zabija czas	5	3,4	5	8,9	10	4,9
Nic nie daje	0	0	1	1,8	1	0,5
Suma	147	100	56	100	203	100

Źródło: opracowanie własne.

Badani, wskazując działania podejmowane w celu zachęcenia swoich bliźnich (dzieci, przyjaciół) do czytania, najczęściej odwoływali się do następujących sposobów: *opowiadam w ciekawy sposób, streszczam, polecam ciekawe książki, daję przykład sam czytając, kupuję im nowe książki, rozmawiając na temat przeczytanej przeze mnie książki, sam im czytam.*

Wnioski:

- Prawie wszyscy ankietowani lubią czytać, co może być konsekwencją kontaktu z literaturą już od najmłodszych lat, dzięki rodzicom lub dziadkom. Te wzory czytelnictwa przekładają się na propagowanie przez respondentów czytania książek własnym dzieciom.
- Podczas nauki w szkole duża część badanych ograniczała się jedynie do czytania obowiązkowych lektur.
- Duża grupa badanych korzysta z biblioteki od czasu uczęszczania do szkoły podstawowej.
- Czytelnictwo wśród kobiet jest wyższe niż wśród mężczyzn.
- Prawie 1/3 mężczyzn ograniczała się w szkole jedynie do czytania streszczeń i opracowań lektur.
- Większość badanych czyta jedną lub dwie książki w miesiącu.
- Przy zakupie nowej książki respondenci najczęściej kierują się opinią znajomych lub własnym przekonaniem. Prawie 1/3 badanych mężczyzn wskazała, że decyduje się na zakup książki pod wpływem opinii czytelników na forach internetowych.
- Zdecydowana większość badanych (w tym prawie wszystkie kobiety) preferuje książki w formie tradycyjnej – papierowej.

- Mężczyźni częściej niż kobiety wybierają elektroniczne nośniki książek – ebooki.
- Za główną przyczynę rzadkiego sięgania po lekturę respondenci uznali brak czasu.
- Można zauważyć tendencję, iż kobiety sięgają po książkę bo lubią czynność czytania, natomiast mężczyźni, by rozwijać swoje zainteresowania.
- Za najważniejszą korzyść wynikającą z czytania książek respondenci uznali poszerzanie słownictwa i własnych horyzontów myślowych.

Czytanie stymuluje rozwój jednostki, wzbogaca jej słownictwo, poszerza wiedzę, rozwija wyobraźnię i kreatywność. Uczy myślenia, pomaga w rozumieniu ludzi, świata i samego siebie. Stymuluje rozwój emocjonalny, rozwija wrażliwość i empatię, a także uczy wartości moralnych i etycznych, wpływając na zmianę postaw i przekonań czytelnika, niezależnie od jego wieku czy statusu społecznego.

Bibliografia

- Andrzejewska J., *Bibliotekarstwo szkolne: Teoria i praktyka*, t. 2, *Praca pedagogiczna biblioteki*, Wydawnictwo SPB, Warszawa 1996.
- Andrzejewska J., *Wzorzec kultury czytelniczej ucznia jako program edukacji czytelniczej*, „Biblioteka w szkole”, 1995.
- Gronowska M., Sosnowska M., *Po co Polska czyta dzieciom?*, „Remedium”, nr 4, 2012.
- Maciejewska A., *Co zrobić, żeby dzieci czytały?*, „Biblioteka w szkole”, nr 1, 2003.
- Molicka M., *Biblioterapia i bajkoterapia. Rola literatury w procesie zmiany rozumienia świata społecznego i siebie*, Wyd. Media Rodzina, Poznań 2011.
- Morbitzer J., *O istocie medialności młodego pokolenia*, „Neodidagmata”, nr 33/34, Poznań 2012, Adam Mickiewicz University Press.
- Rejman K., *Znaczenie edukacji regionalnej w globalizującym się społeczeństwie*, [w:] W. Błazejewski, Cz. Lewicki, *Wybrane zagadnienia wychowania narodowego, edukacji regionalnej i kształcenia nauczycieli*, Jarosław 2012, s. 69–80
- Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1, Reader's Digest Przegląd, Warszawa 2001.
- Wajda A., *Metodyka i organizacja czytelnictwa*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1983.
- Wojciechowski J., *Czytelnictwo*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
- Zasacka Z., Przybył A., *Książka nie wygra z piłką nożną*, „Głos pedagogiczny”, nr 4, 2015.
- Zawadka M., Olbiński R., *Galeria bajek. Wiersze czytane obrazem*, Warszawa 2015, Wyd. Mind&Dream.

Joanna Inglot-Kulas
Joanna Mazurkiewicz
Michał Strawiński

WSPÓŁCZESNE MEDIA A WARTOŚCI – PRZEKONANIA MŁODZIEŻY GIMNAZJALNEJ DOTYCZĄCE PORTALI SPOŁECZNOŚCIOWYCH W ICH ŻYCIU. RAPORT Z BADAŃ

Streszczenie: We współczesnym świecie dotychczasowe normy i wartości ulegają wielkim zmianom. Dzieje się tak przez ogromny skok technologii oraz podejścia społeczeństwa do tych udogodnień. Najbardziej jest to zauważalne wśród młodzieży, która będąc na etapie wyboru najważniejszych dla siebie wartości, szuka swojej życiowej drogi. Portale społecznościowe z założenia mają pomóc młodym ludziom odkryć siebie i zwiększyć kontakty z rówieśnikami. Artykuł składa się z części teoretycznej oraz empirycznej, w której przedstawione zostały wyniki badań przeprowadzonych wśród uczniów gimnazjów z obszarów wiejskich i miejskich. Celem badań jest wskazanie wartości ważnych dla młodzieży gimnazjalnej, szczególnie w aspekcie współczesnych nowych mediów.

Słowa kluczowe: media, Internet, portale społecznościowe, wartości, społeczeństwo, młodzież.

Wstęp

Współczesne media stały się nośnikiem wiedzy, informacji, rozpowszechniania postaw oraz zachowań, a także tworzenia ideologii oraz krzewienia wartości. Medialny przekaz najsilniej kształtuje wyobrażenia współczesnego, młodego człowieka o świecie społecznym i kulturowym, jednocześnie wpływając na jego postawy i wartości wobec różnorodnych zjawisk, faktów, osób, czy grup społecznych. Jak wskazują badacze, współczesny człowiek stał się *homo mediens* oraz *homo irretitus* – *człowiek sieci*, otoczony siecią nowych technologii dających mu nowe znaczenie

funkcjonalności w społeczeństwie tzw. online¹, a także *homo interneticus* – człowiek podłączony do Internetu, globalnej sieci społecznej; to nowa forma ewolucji człowieka, której podstawę stanowi wysoki stan zdolności komunikacyjnych jednostki, przy podstawowej funkcji życiowej, jaką spełnia podłączenie do sieci. Brak połączenia nie tylko utrudnia, ale wręcz uniemożliwia funkcjonowanie w każdej ze sfer życia człowieka (osobistej, społecznej i zawodowej)².

Model społeczeństwa obywatelskiego, w którym funkcjonuje *homo irretitus*, opiera się na następujących zasadach:

- komunikacja i stosunki międzyludzkie są w ogromnym stopniu zdominowane przez nowe media;
- media masowe tworzą wirtualną rzeczywistość i kulturę medialną;
- obieg informacji o różnej skali odbywa się poprzez sieć teleinformatyczną;
- wszystkie formy aktywności ludzkiej (w tym poznawczej, najistotniejszej z punktu dydaktyki) są wspomagane przez formy medialno-teleinformatyczne;
- narzędzia medialne i teleinformatyczne stają się ważnym elementem wpływającym na stan gospodarki i zatrudnienia³.

Wyobrażenia młodych ludzi o rzeczywistości niejednokrotnie kreowane są przez środki masowego przekazu, a przestrzeń oddziaływań zamyka się w medialnym szumie.

Współczesny świat płynnej nowoczesności „nieustannie nas zaskakuje: to, co dziś wydaje się pewne i na właściwym miejscu, już jutro może się okazać żalosną pomyłką, czymś płonnym i niedorzecznym. [...] musimy być stale przygotowani na zmiany [...]. Potrzebujemy zatem więcej informacji o tym, co się dzieje i co się może zdarzyć. Na szczęście mamy dziś coś, czego nasi rodzice nie mogli sobie nawet wyobrazić: mamy Internet i strony www, mamy „infostrady”, które łączą nas błyskawicznie, „w czasie rzeczywistym”, z każdym zakątkiem planety, a wszystko to zamknięte w poręcznych, mieszczących się w kieszeni przenośnych telefonach lub iPadach, dostępne w dzień i w nocy, przemieszczające się wraz z nami. [...] Niestety, nie sposób mówić tu o pełni szczęścia, ponieważ zmorę niedoinformowania, która trapiła naszych

¹ T. Prauzner, *Edukacja i wychowanie w wirtualnej przestrzeni*, M. Vargova (red.) Wyd. Uniwersytet Konstantyna Filozofa w Nitra, 2014, s. 34–45.

² W. Walat, *Trzy stopnie do analfabetyzmu funkcjonalnego homo interneticus*, „Nowe Horyzonty Edukacji”, nr 1, 2016, s. 22–24.

³ M. Sadlok, *Homo irretitus – indywidualista czy członek społeczeństwa obywatelskiego?* <http://www.racjonalista.pl> (dostęp: 25.03.2017, godz. 15:20).

rodziców, zastąpiła jeszcze gorsza z mora, jaką jest zalew informacji, istny ocean informacji, w którym nie da się już pływać ani nurkować [...]”⁴.

*Nowe nowe media*⁵ znacząco zmieniły sylwetkę współczesnego młodego człowieka, wręcz nierozzerwalnie połączonego ze światem mediów elektronicznych. Marc Prensky określił współczesne młode pokolenie epoki sieci mianem *cyfrowych tubylców*⁶ podkreślenia odmiennego sposobu funkcjonowania tego hipermedialnego pokolenia nieznającego świata bez komputerów, telefonów komórkowych i dostępu do Internetu 24 godziny na dobę⁷.

Współczesne młode pokolenie ze względu na swoje medialne zainteresowania i specyficzny sposób korzystania z mediów nazywane bywa: *Internet generation*, *Google generation* (ur. po 1993), *pokolenie „kopiuj-wklej”*, *pokolenie „kciuka”*, *„sieciaki”*, bądź *„pokolenie C”* (*Computerized, Connected, always Clicking*)⁸.

Społecznościowy charakter *nowych nowych mediów* „stanowi zasadniczy przełom i rozpoczyna nową fazę rozwoju ludzkości. Nigdy dotąd w historii cywilizacji nie istniały możliwości tak łatwego tworzenia nowych, globalnych społeczności łączących ludzi o wspólnych zainteresowaniach, dążeniach czy zbieżnych formach aktywności. Media społecznościowe okazały się szczególnie interesujące i atrakcyjne dla młodego pokolenia. Brak uczestnictwa w co najmniej jednym z portali społecznościowych jest wśród młodych ludzi symbolem zacofania, bywa niemal tożsamy z fizycznym nieistnieniem”⁹.

Różnorodność rodzajów portali inicjuje konkretne grupy odbiorców, dostarczając im odpowiednie treści zwrócone przykładowo na dzielenie się muzyką – YouTube, dające możliwość prowadzenia własnych profili – Facebook, Instagram, bądź serwisy poświęcone problematyce branżowej i tematycznej. Relacja pomiędzy progresem Internetu a stałością systemu wartości jest dużą niewiadomą na przestrzeni lat. W wymiarze aksjologicznym można zauważyć, że Internet tworzy obraz indywidualizmu, stawiając jednostkę i jej

⁴ Z. Bauman, *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*, Wyd. Literackie, Kraków 2011, s. 5–7.

⁵ P. Levinson, *Nowe nowe media*, Wyd. WAM, Kraków 2010, s. 16.

⁶ <http://marcprensky.com/digital-native/> (dostęp: 25.03.2017, godz. 20:14).

⁷ Zob. K. Rejman, *Wybrane aspekty rozwoju społeczeństwa informacyjnego w województwie podkarpackim*, [w:] *Spółczesność Informacyjna. Uwarunkowania społeczne i kulturowe*, P. Setlak, P. Szulich (red.), Tarnobrzeg 2010, s. 53–66.

⁸ *Pokolenie C: skomputeryzowane, podłączone, ciągle klikające*, B. Sendrowicz, *Miedzy pokoleniami*, „Gazeta Wyborcza” z 17.12.2011, dokument elektroniczny: http://wyborcza.pl/1,75248,10833033,Miedzy_pokoleniami.html (dostęp: 25.03.2017, godz. 20:35).

⁹ J. Morbitzer, *O istocie medialności młodego pokolenia*, „Neodidagmata”, nr 33/34, Poznań 2012, s. 134–135.

autonomiczne działanie w centrum przestrzeni publicznej¹⁰. Nastolatkom wykorzystują media społecznościowe do typowych działań rozwojowych: budowania tożsamości i nawiązywania stosunków towarzyskich z rówieśnikami¹¹.

Łatwość wyjątkowej tożsamości powoduje, iż wielu młodych ludzi właśnie w wirtualności stara się odnaleźć siebie, odczytując błędne informacje i dopasowując je do własnej osobowości.

Internet oraz portale społecznościowe mogą stanowić dużą wartość dla młodego człowieka. Bardzo ważne jest jednak, by umieli racjonalnie z niej korzystać, w oparciu o moralne i etyczne zasady ułatwiające funkcjonowanie w dalszym, realnym życiu.

Współczesne media a wartości

Analiza wyników badań wśród młodzieży uczęszczającej do gimnazjów miejskich i wiejskich

Badania przeprowadzono w grudniu 2016 roku metodą sondażu diagnostycznego wykorzystując technikę ankiety. Respondentami uczyniono młodzież ostatnich klas gimnazjum, z terenów miejskich i wiejskich (tab. 1). Badaniami objętych zostało 110 osób, z czego do dalszej analizy zakwalifikowano 106 uczniów. Dobór respondentów do próby badawczej miał charakter celowo-losowy. Celowy był wybór szkół gimnazjalnych z obszaru miejskiego i wiejskiego oraz grup uczestniczących w badaniach – trzecich klas gimnazjum. Losowy zaś był wybór klas w placówkach szkolnych z obszaru województwa podkarpackiego. Celem przeprowadzonych badań było zebranie opinii młodych ludzi na temat ich świadomości oraz przekonań dotyczących użytkowania portali społecznościowych.

Tabela 1. Charakterystyka próby badawczej

Gimnazja, w których przeprowadzono badania		Klasa III gimnazjum		
		Liczba badanych oddziałów	Liczba uczniów	
			Dziewczęta	Chłopcy
1.	Gimnazjum miejskie	2	26	25
2.	Gimnazjum wiejskie	2	31	24
Ogółem		4	57	49
			106	

Źródło: opracowanie własne.

¹⁰ A. Kudłaszczyk, A. Małkiewicz, R. Karpiński, *Mass media w systemie komunikacji społecznej w Polsce*, Wrocław 1995, s. 27.

¹¹ Y.T. Uhls, *Cyfrowi rodzice. Dzieci w sieci. Jak być czujnym, a nie przeczulonym*, Wyd. IUVI, Kraków 2016, s. 132.

Wiedza na temat portali

Portal społecznościowy potocznie rozumiany jest jako miejsce, gdzie pewna zbiorowość ludzi wchodzi między sobą w interakcje za pośrednictwem Internetu. Według *Słownika języka polskiego PWN*, serwis internetowy jest współtworzony przez społeczność internautów o podobnych zainteresowaniach, który umożliwia kontakt z przyjaciółmi i dzielenie się informacjami, czy zainteresowaniami¹².

Portal społecznościowy to witryna tworząca wirtualne miejsce spotkań ludzi, którzy się znają lub którzy dopiero szukają nowych znajomości. Dzięki własnym profilom wymieniają się informacjami dotyczącymi ich życia, zainteresowań, hobby. Stąd bardzo często portale określane są jako „rodzaj społeczności internetowej, w którym użytkownicy zaspokajają naturalne potrzeby kontaktów z innymi ludźmi”¹³.

Chcąc poznać komponent poznawczy młodych ludzi dotyczący terminu „portale społecznościowe”, zapytano ich, czy kiedykolwiek słyszeli o tym pojęciu oraz poproszono ich o wskazanie, czy posiadają konto, na którymś z portali (tab. 2). Wszyscy badani potwierdzili znajomość terminu „portale społecznościowe”. Również zdecydowana większość gimnazjalistów (96% uczniów) posiada własne konto na wybranym portalu. Jedynie 2 osoby z terenów wiejskich stwierdziły, że serwisy społecznościowe nie są im potrzebne w codziennym życiu i nie mają konta społecznościowego. Może to wynikać z większej ilości ich codziennych obowiązków (np. rolnictwo, zwierzęta hodowlane), bądź może być związane z mniejszym dostępem do Internetu.

Tabela 2. Posiadanie konta na portalu społecznościowym

Posiadanie konta	BADANI UCZNIOWIE ZE WZGLĘDU NA:				Ogółem (N = 100)
	PŁEĆ		LOKALIZACJĘ		
	Dziewczęta (N = 57)	Chłopcy (N = 49)	Miasto (N = 51)	Wieś (N = 55)	
	%	%	%	%	%
Tak	47	52	44	47	98
Nie	0	2	0	2	2

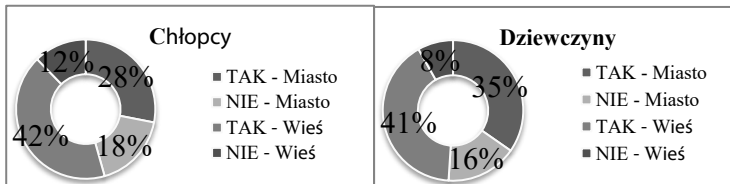
Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane dane (wykres 1) jednoznacznie wskazują, iż większość młodzieży wiejskiej zna rówieśników, którzy nie mają konta na portalach

¹² *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/serwis-spoiecznosciowy;5579205.html> (dostęp 22.03.2017, godz. 21:30).

¹³ M. Pamuła, *Serwis internetowy do komunikacji wewnątrz grup*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Matematyki, Informatyki i Mechaniki, Warszawa 2007, s. 9, <http://students.mimuw.edu.pl/SR/prace-mgr/pamula/pamula2007-08-09.PDF> (dostęp 22.03.17, godz. 12:16).

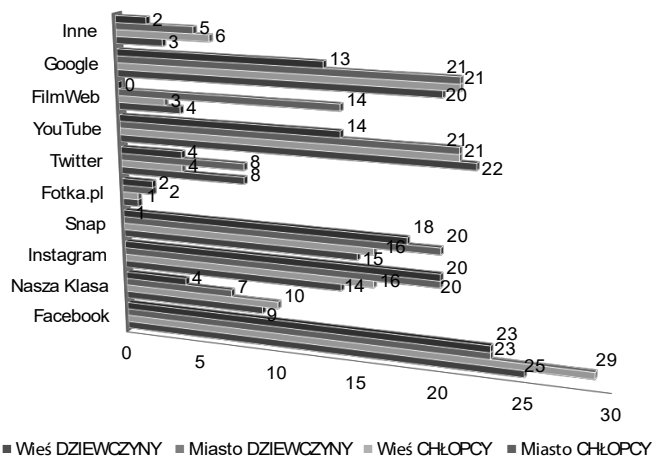
społecznościowych. Tak zwane „istnienie” w wirtualnym świecie jest bardziej powszechne.

Wykres 1. Znajomość rówieśników nieposiadających konta społecznościowego

Źródło: opracowanie własne.

Chcąc poznać najpopularniejsze serwisy społecznościowe, poproszono respondentów o wskazanie kont cieszących się uznaniem młodych ludzi. Wykres 2 przedstawia uzyskane wyniki. Największą popularność, zarówno wśród młodzieży miejskiej jak i wiejskiej, uzyskał Facebook. Kolejnym dominującym portalem jest YouTube i Google. Następnie nowe portale typu Instagram i Snapchat. Mniejszym zainteresowaniem użytkownicy obejmują Naszą Klasę i Fotkę.pl.

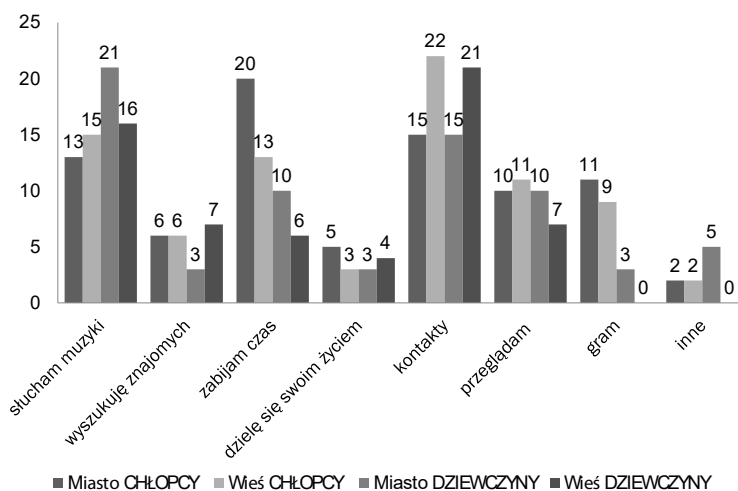
Wykres 2. Rodzaje portali społecznościowych używanych przez młodzież (Ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi, procent odpowiedzi nie sumuje się do 100)

Źródło: opracowanie własne.

Spółeczna świadomość zagrożenia

Faktem jest, iż Internet zdominował codzienność współczesnego człowieka, stając się „naturalnym” elementem jego środowiska życia¹⁴. Nadużywanie mediów cyfrowych, w szczególności Internetu, prowadzi do obniżenia sprawności mózgu, dając objawy identyczne, jak w demencji¹⁵.

Chcąc poznać społeczną świadomość zagrożenia stałego bycia *online*, zapytano respondentów, jakie są główne motywy korzystania przez nich z portali społecznościowych (wykres 3). Aż 73 osoby wskazały, że korzystają z portali celem kontaktu ze znajomymi. Wśród innych powodów młodzi ludzie wymieniali: do słuchania muzyki – 65 osób, dla zabicia czasu – 49 osób, do gry – 38 osób, do wyszukiwania znajomych – 22 osoby, do dzielenia się swoim życiem – 15 osób.

Wykres 3. Motywy korzystania z portali społecznościowych

(Ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi, procent odpowiedzi nie sumuje się do 100)

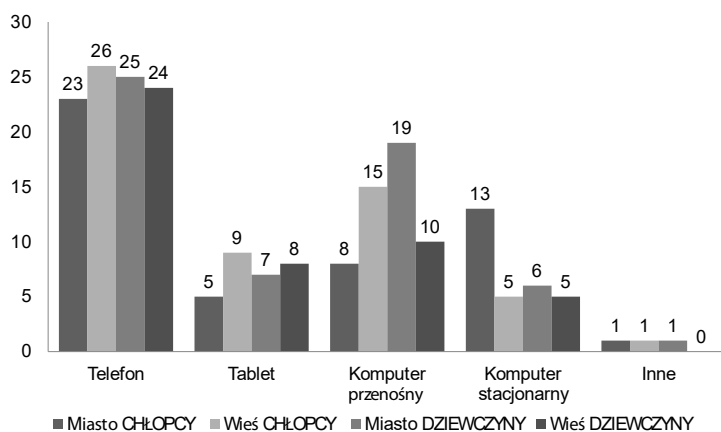
Źródło: opracowanie własne.

Do łączenia się z siecią młodzi ludzie zarówno ze środowiska miejskiego, jak i wiejskiego najczęściej używają telefonu komórkowego (wykres 4), który stał się ich nieodłącznym elementem funkcjonowania. Wśród pozostałych

¹⁴ K. Leksy, *Wirtualne dzieciństwo – aspekty zdrowotne i edukacyjne*, „Wychowanie na co Dzień”, nr 5, 2014, s. 35.

¹⁵ Por. M. Spitzer, *Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci*, Wyd. Dobra Literatura, Słupsk 2013.

urządzeń wykorzystywanych do logowania w portalach badani wskazywali na komputer przenośny, komputer stacjonarny czy tablet.

Wykres 4. Urządzenia wykorzystywane do logowania w portalach
(Ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi, procent odpowiedzi nie sumuje się do 100)

Źródło: opracowanie własne.

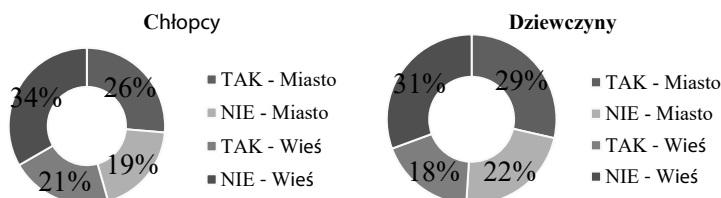
W opinii respondentów korzystanie z portali społecznościowych nie ma wpływu na częstotliwość ich spotkań ze znajomymi w realnym życiu. Takiego zdania jest aż 69 osób (wykres 5). Wyniki te są bardzo zastanawiające, szczególnie w aspekcie mechanizmu obronnego, jaki stanowi zaprzeczanie faktu, iż przeciętny młody człowiek stale potrzebuje być podłączony do sieci (co jest szczególnie zauważane w społeczności szkolnej i prowadzonych wirtualnie rozmowach z kolegą siedzącym obok w ławce). Tylko 23 młodych ludzi przyznało, że przez korzystanie z portali, ich spotkania są rzadsze, a jedynie dla 14 respondentów portale przyczyniają się do częstszych spotkań z kolegami.

Wykres 5. Częstotliwość spotkań ze znajomymi

Źródło: opracowanie własne.

Wśród wielu korzyści, jakie umożliwiają użytkowanie portali społecznościowych, stanowi wartość otwartości na drugiego człowieka. Gimnazjalistów zapytano, czy możliwość kontaktu na serwisach społecznościowych sprawiała, iż są bardziej otwarci (wykres 6). 40% badanych dziewcząt potwierdziła swoją otwartość, zaś 34% chłopców wskazało, iż użytkowanie przez nich portali nie spowodowało, że są bardziej otwarci.

Wykres 6. Wzrost otwartości dzięki użytkowaniu portali społecznościowych

Źródło: opracowanie własne.

Skala uzależnienia

Badania dotyczące zespołu uzależnienia od Internetu (ang. IAD) potwierdzają obniżoną aktywność mózgu u młodych ludzi, a wykresy systemu nerwowego przypominają te dotyczące uzależnienia od heroiny czy kokainy¹⁶. Media elektroniczne, w tym portale społecznościowe niosą ze sobą przede

¹⁶ S. Byuni (i in.), *Internet Addiction: Metasynthesis of 1996–2006 Quantitative Research*, "Cyberpsychology and Behavior", 12, nr 2, 2009, s. 203–207.

wszystkim niebezpieczeństwo uzależnienia behawioralnego – uzależnienia od czynności¹⁷.

Gimnazjalistów zapytano, czy są świadomi, iż Internet oraz użytkowanie portali społecznościowych mogą stanowić współczesne uzależnienie (wykres 7). Aż 96% dziewcząt i 79% chłopców zdaje sobie sprawę, iż Internet jest rodzajem uzależnienia. Zastanawiające jest, iż w grupie chłopców 21% z nich nie posiada takiej wiedzy. Może to świadczyć o niskiej skuteczności kampanii informacyjnych dotyczących przeciwdziałaniu uzależnieniom, bądź ignorancji tego problemu wśród młodzieży.

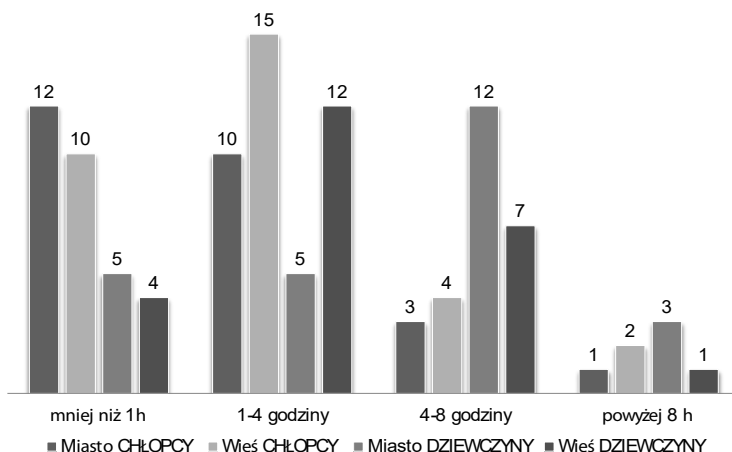
Wykres 7. Świadomość uzależnienia od użytkowania portali społecznościowych

Źródło: opracowanie własne.

Według badań CBOS przeprowadzonych w maju 2016 r., przynajmniej raz w tygodniu z Internetu korzysta aż 65% osób¹⁸, co wskazuje między innymi na dużą popularność serwisów społecznościowych. Chcąc poznać częstotliwość dziennego korzystania młodych ludzi z portali społecznościowych, zapytano ich, ile średnio czasu spędzają w sieci, śledząc swoje konta (wykres 8). Wśród uczniów 31 osób korzysta z portali mniej niż godzinę, 42 osoby od 1–4 godzin dziennie, 26 gimnazjalistów od 4–8 godzin i 7 osób powyżej 8 godzin. Wyniki badań pokazują, iż ponad $\frac{1}{3}$ respondentów nie kontroluje czasu spędzanego w wirtualnym świecie, co już może stanowić pierwszy syndrom zagrożenia uzależnieniem.

¹⁷ M. Goetz, *Portale społecznościowe w naszym życiu*, „Głos pedagogiczny”, nr 5, 2016, s. 17.

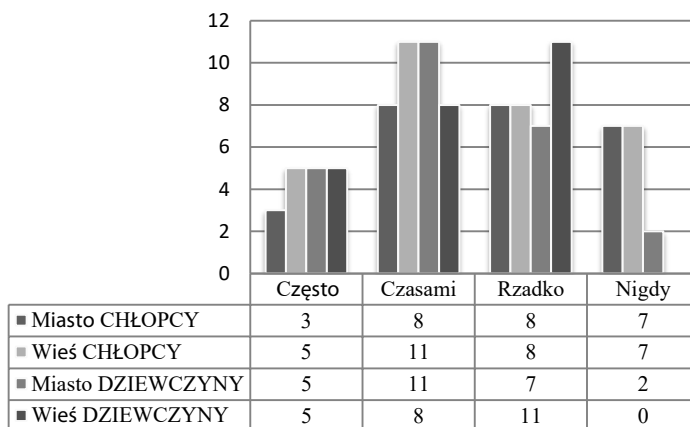
¹⁸ *Korzystanie z Internetu, komunikat z badań CBOS*, nr 92/2016, http://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2016/K_092_16.PDF (dostęp 22.03.2017, godz. 13:18).

Wykres 8. Czas poświęcony portalom społecznościowym

Źródło: opracowanie własne.

Młodzi ludzie przyznają, iż korzystanie przez nich z portali społecznościowych czasami odbywa się kosztem innych obowiązków (wykres 9). Takiego zdania udzieliło 38 osób. Do częstego zaniedbywania obowiązków przyznało się 18 osób, zaś 24 uczniów odpowiedziało, że rzadko im się to zdarza.

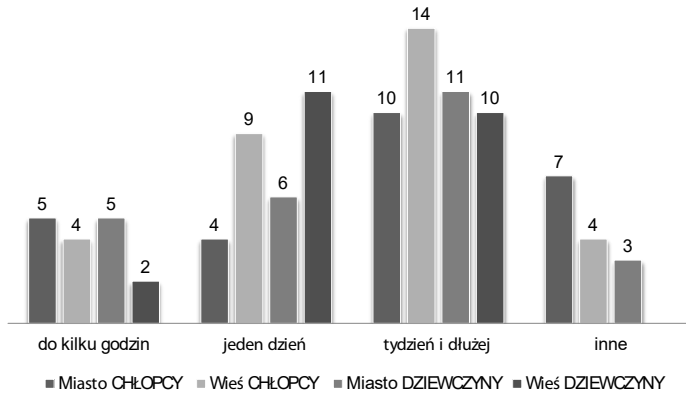

Wykres 9. Zaniedbywanie obowiązków z powodu korzystania z portali

Źródło: opracowanie własne.

Opinie młodzieży dotyczące ilości czasu, jaki mogliby wytrzymać bez korzystania z portali społecznościowych wskazują, iż blisko połowa z nich (45 osób) byłaby w stanie to zrobić przez tydzień i dłużej (wykres 10). Mniej niż 1/3 badanych znieś maksymalnie 1 dzień, a 16 osób da radę wytrzymać tylko do

kilku godzin. Wyniki te budzą spory niepokój i wskazują na potrzebę szerokich działań profilaktycznych w tym zakresie.

Wykres 10. Wstrzemięźliwość czasowa od korzystania z portali

Źródło: opracowanie własne.

Ludzie mają naturalną skłonność do życia w społeczeństwie, a media społecznościowe bardzo szybko pozwalają zaspokoić tę potrzebę. Tym samym osoby o większej potrzebie przynależności spędzają więcej czasu na portalach¹⁹. Jak pokazują wyniki przeprowadzonych badań (wykres 11), u 30% chłopców i 38% dziewcząt pierwszą myślą po przebudzeniu jest chęć sprawdzenia Facebooka. Równoznacznie wskazuje to na problem tych młodych ludzi z użytkowaniem sieci.

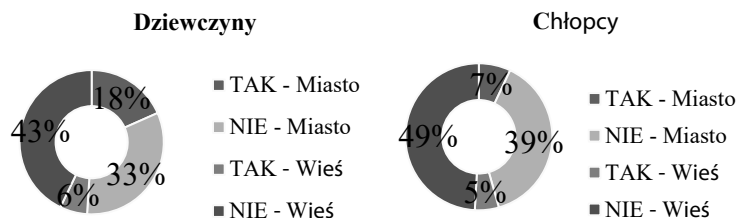
Wykres 11. Potrzeba ciągłego kontaktu z Facebookiem

Źródło: opracowanie własne.

Badana młodzież gimnazjalna zdaje sobie sprawę z niebezpieczeństwa, jakie stwarza zbyt częste korzystanie z portali społecznościowych (wykres 12), do czego przyznało się 12% chłopców i 24% dziewcząt. Wypowiedzi te

¹⁹ Y.T. Uhls, *Cyfrowi...*, dz. cyt., s. 110–113.

potwierdzają występowanie w społeczności uczniowskiej problemu zagrożenia uzależnieniem od Internetu i powinny inicjować szeroko podjęte działania profilaktyczne.

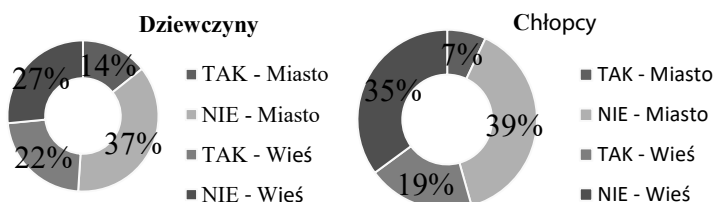
Wykres 12. Świadomość problemu zagrożenia uzależnieniem od Internetu

Źródło: opracowanie własne.

Działania informacyjno-profilaktyczne

Głównym celem działań profilaktycznych, w zakresie użytkowania przez młodych ludzi Internetu, będzie przede wszystkim wzbogacenie ich wiedzy dotyczącej szeroko rozumianego oddziaływania multimediów na rozwój człowieka oraz świadomości dotyczącej potencjalnych zagrożeń wynikających z korzystania z nowoczesnych technologii cywilizacji informacyjno-komunikacyjnej.

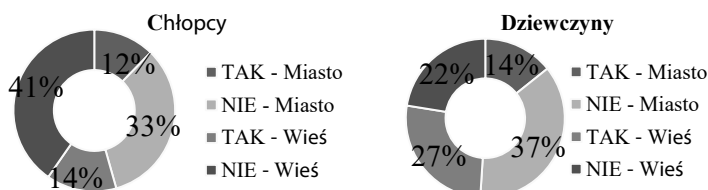
Blisko 40% ogółu młodzieży zaprzecza, by w ich szkołach organizowane były zajęcia na temat uzależnień od Internetu (wykres 13). Żadna z ankietowanych osób nie wie również, czym jest zespół RSI, czyli choroba dotycząca przeciążenia mięśni i ścięgien u osób zbyt często spędzających czas przy jednej czynności (np. pisanie na klawiaturze). Uzyskane dane są bardzo zatrważające, gdyż w dobie z informatyzowanej współczesności działania profilaktyczne, dotyczące racjonalnego i bezpiecznego użytkowania mediów, wydają się być wręcz obowiązkiem każdej placówki edukacyjnej.

Wykres 13. Realizacja w szkole zajęć na temat uzależnień od Internetu

Źródło: opracowanie własne.

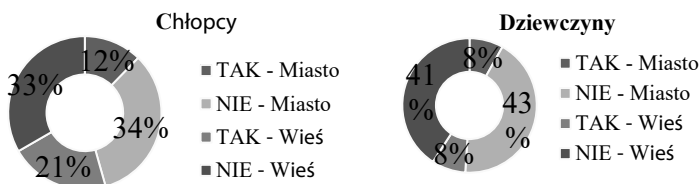
Chcąc poznać rolę rodziców w działaniach profilaktycznych dotyczących bezpieczeństwa własnych dzieci, w sieci zapytano gimnazjalistów, czy rodzice rozmawiają z nimi o zagrożeniach związanych z Internetem (wykres 14). 57% chłopców oraz 59% dziewcząt wskazało, iż rodzice nie rozmawiają z nimi na ten temat. Wyniki te jednoznacznie wskazują na potrzebę pomocy rodzicom w zakresie właściwego korzystania z mediów w wychowaniu rodzinnym.

Wykres 14. Rozmowa z rodzicami na temat zagrożeń związanych z Internetem

Źródło: opracowanie własne.

Informacje zebrane od uczniów na temat sprawowania kontroli rodziców nad ich bezpiecznym użytkowaniem Internetu również wskazują na brak pedagogizacji opiekunów w zakresie niebezpieczeństw, jakie stwarza Internet (wykres 15). Brak kontroli ze strony rodziców nad czasem oraz rodzajem stron, z jakich korzysta ich dziecko, potwierdza 67% chłopców i 84% dziewcząt.

Wykres 15. Kontrola rodziców nad czasem i rodzajem stron internetowych

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski

Analiza zebranego materiału pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

- wszyscy badani gimnazjaliści wiedzą, czym są portale społecznościowe;
- najbardziej popularnym portalem społecznościowym w opinii młodzieży jest Facebook;

- blisko 1/3 młodych ludzi jest w stanie wytrzymać bez użytkowania portali jeden dzień;
- prawie połowa badanych dziewcząt przyznała, że ma problem z nadmiernym korzystaniem z portali społecznościowych;
- żaden z młodych ludzi nie wiedział, czym jest zespół RSI ;
- w szkołach zajęcia dotyczące uzależnienia od Internetu powinny odbywać się cyklicznie z elementami monitorowania;
- nauczyciele oraz rodzice powinni częściej rozmawiać z dziećmi i młodzieżą na temat uzależnienia od wirtualnego świata;
- nauczyciele oraz rodzice powinni współdziałać w kształtowaniu prawidłowych postaw dzieci i młodzieży w zakresie współczesnych technologii nowych mediów;
- wśród form pomocy rodzicom w zakresie właściwego korzystania z mediów w wychowaniu rodzinnym, bardzo ważna powinna być pedagogizacja rodziców – „edukacja medialna rodziców”²⁰.

Zakończenie

Wartości wyznaczają postawy wobec świata, sposób rozumienia rzeczywistości, wzbudzają emocje, wywołują i ukierunkowują motywację. System wartości jednostki implikuje jej wybory oraz hierarchię celów, a także reguluje stosunki społeczne. Wartości stanowią cel ludzkiego działania oraz normę, określającą i systematyzującą cele i środki użyte do ich realizacji²¹. Jednym z głównych celów współczesnego, szeroko rozumianego wychowania powinno być przygotowanie młodych ludzi do bycia wolnym i odpowiedzialnym użytkownikiem nowych mediów, gdyż wygra tylko ten, kto połączy znajomość najnowszych technologii ze światem tradycyjnych wartości²².

We współczesnym świecie niezwykle istotne jest, jak szybko młody człowiek potrafi się uczyć. Jego umiejętność szybkiego i trafnego wyszukiwania informacji, jej selekcji, interpretacji, praktycznego wykorzystania oraz odróżniania zagrożeń realnych od zagrożeń potencjalnych stają się kluczem do dobrego, zawodowego funkcjonowania młodzieży w przyszłości. Portale społecznościowe mogą więc stanowić dobre narzędzie do kształtowania tych

²⁰ A. Skreczko, *Pedagogizacja rodziców w zakresie korzystania z mediów elektronicznych w wychowaniu rodzinnym*, [w:] *Media elektroniczne w życiu dziecka w kontekście wartości wychowawczych oraz zagrożeń*, J. Izdebska (red.), Białystok 2008, s. 179–181.

²¹ J. Morbitzer, *Sposoby uczenia się osób urodzonych po 1990 r.*, Warszawa, ORE, PDF.

²² J. Santorski, *Pytania na drogę*, „Newsweek”, nr 2, 2005.

umiejętności, przy zachowaniu „zdrowego umiaru” i odpowiedzialnej postawy członków społeczeństwa sieciowego XXI wieku²³.

Bibliografia

- Bauman Z., *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*, Wyd. Literackie, Kraków 2011.
- Byun S. (i in.), *Internet Addiction: Metasynthesis of 1996–2006 Quantitative Research*, “Cyberpsychology and Behavior”, 12, nr 2, 2009.
- Goetz M., *Portale społecznościowe w naszym życiu*, „Głos pedagogiczny”, nr 5, 2016.
- Kudłaszczyk A., Małkiewicz P., Karpiński R., *Mass media w systemie komunikacji społecznej w Polsce*, Wrocław 1995.
- Leksy K., *Wirtualne dzieciństwo – aspekty zdrowotne i edukacyjne*, „Wychowanie na co Dzień”, nr 5, 2014.
- Levinson P., *Nowe nowe media*, Wyd. WAM, Kraków 2010.
- Morbitzer J., *O istocie medialności młodego pokolenia*, „Neodidagmata”, nr 33/34, Poznań 2012.
- Prauzner T., *Edukacja i wychowanie w wirtualnej przestrzeni*, M. Vargova (red.), Wyd. Uniwersytet Konstantyna Filozofa w Nitra, 2014.
- Rejman K., *Wybrane aspekty rozwoju społeczeństwa informacyjnego w województwie podkarpackim*, [w:] *Społeczeństwo informacyjne. Uwarunkowania społeczne i kulturowe*, P. Setlak, P. Szulich (red.), Tarnobrzeg 2010, s. 53–66.
- Rejman K., *Rola edukacji w społeczeństwie informacyjnym*, [w:] *SPOLOČNOSŤ – KULTÚRA – EKONOMIKA* No 2, M. Pribula (ed.), International School of Management Slovakia, Prešov 2009, p. 103–121.
- Santorski J., *Pytania na drogę*, „Newsweek Polska”, nr 2, 2005.
- Skreczko A., *Pedagogizacja rodziców w zakresie korzystania z mediów elektronicznych w wychowaniu rodzinnym*, [w:] *Media elektroniczne w życiu dziecka w kontekście wartości wychowawczych oraz zagrożeń*, J. Izdebska (red.), Białyłstok 2008.
- Spitzer M., *Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci*, Wyd. Dobra Literatura, Słupsk 2013.
- Uhls Y.T., *Cyfrowi rodzice. Dzieci w sieci. Jak być czujnym, a nie przeczulonym*, Wyd. IUVI, Kraków 2016.
- Walat W., *Trzy stopnie do analfabetyzmu funkcjonalnego homo internetica*, „Nowe Horyzonty Edukacji”, nr 1, 2016.
- <http://marcprensky.com/digital-native/>

²³ K. Rejman, *Rola edukacji w społeczeństwie informacyjnym*, [w:] *SPOLOČNOSŤ – KULTÚRA – EKONOMIKA* No 2, M. Pribula (ed.), International School of Management Slovakia, Prešov 2009, s. 103–121.

Strony internetowe:

Korzystanie z Internetu, komunikat z badań CBOS, nr 92/2016, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_092_16.PDF

Morbitzer J., *Sposoby uczenia się osób urodzonych po 1990 r.*, Warszawa, ORE, PDF.

Pamuła M., *Serwis internetowy do komunikacji wewnątrz grup*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Matematyki, Informatyki i Mechaniki, Warszawa 2007, <http://students.mimuw.edu.pl/SR/prace-mgr/pamula/pamula2007-08-09>. PDF.

Sadlok M., *Homo irretitus – indywidualista czy członek społeczeństwa obywatelskiego?* <http://www.racjonalista.pl>

Sendrowicz B., *Między pokoleniami*, „Gazeta Wyborcza” z 17.12.2011, http://wyborcza.pl/1,75248,10833033,Miedzy_pokoleniami.html

Słownik języka polskiego PWN, <http://sjp.pwn.pl/sjp/serwis-spolecznosciowy;5579205.html>